

*Risale-i Nur Külliyyatından*

YİRMİ BEŞİNCİ SÖZ

# Mu'cizat-1 Kur'aniye

RİSALESİ

Kur'ân ise, haktır ve Hakkın kelâmıdır. Çünkü, içinde hakiki hikmet, üstünde sikke-i i'câz var."

*Müellifi  
Bediüzzaman  
Said Nursi*

## Yirmibeşinci Söz

### Mu’cizat-ı Kur’aniye Risalesi

Elde Kur’an gibi bir mu’cize-i bâki varken, başka bürhan aramak aklıma zaid görünür.

Elde Kur’an gibi bir bürhan-ı hakikat varken, münkirleri ilzam için gönlüme sıklet mi gelir?

### İHTAR

(Şu Söz’ün başında beş şu’leyi yazmak niyet ettik. Fakat Birinci Şu’le’nin âhirlerinde eski hurufatla tab’etmek için gayet sür’atle yazmağa mecbur olduk. Hattâ bazı gün yirmi-otuz sahifeyi iki-üç saat içinde yazıyorduk. Onun için üç şu’leyi ihtisaren, icmalen yazarak iki şu’leyi de şimdilik terkettik. Bana ait kusurlar ve noksanîyetler ve işkal ve hatalara nazar-ı insaf ve müsamaha ile bakmalarını ihvanlarımızdan bekleriz.)

Bu Mu’cizat-ı Kur’aniye Risalesindeki ekser âyetlerin herbiri, ya mülhidler tarafından medar-ı tenkid olmuş veya ehl-i fen tarafından itiraza uğramış veya cinnî ve insî şeytanların vesvese ve şübhelerine maruz olmuş âyetlerdir. İşte bu “Yirmibeşinci Söz” öyle bir tarzda o âyetlerin hakikatlarını ve nüktelerini beyan etmiş ki, ehl-i ilhad ve fennin kusur zannettikleri noktalar i’cazın lemaatı ve belâgat-ı Kur’aniyenin kemalâtının menşe’leri olduğu, ilmî kaideleriyle isbat edilmiş. Bulantı vermemek için onların şübheleri zikredilmeden cevab-ı kat’î verilmiş. وَالشَّمْسُ تَجْرِي \* وَ الْجِبَالُ أَوْتَادًا gibi. Yalnız Yirminci Söz’ün Birinci Makamı’nda üç-dört âyette şübheleri söylenmiş. Hem bu Mu’cizat-ı Kur’aniye Risalesi gerçi gayet muhtasar ve acele yazılmış ise de, fakat ilm-i belâgat ve ulûm-u Arabiye noktasında, âlimlere hayret verecek derecede âlimane ve derin ve kuvvetli bir tarzda beyan edilmiş. Gerçi her bahsini her ehl-i dikkat tam anlamaz, istifade etmez. Fakat o bahçede herkesin ehemmiyetli hissesi var. Pek acele ve müşevveş haletler içinde te’lif edildiğinden ifade ve ibaresinde kusur var olmasıyla beraber ilim noktasında çok ehemmiyetli mes’elelerin hakikatını beyan etmiş.

Said Nursî

## *Mu'cizat-ı Kur'aniye Risalesi*

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ  
قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ  
ظَهِيرًا

Mahzen-i mu'cizat ve mu'cize-i kübra-yı Ahmediye (A.S.M.) olan Kur'an-ı Hakîm-i Mu'ciz-ül Beyan'ın hadsiz vücuh-u i'cazından kırka yakın vücuh-u i'caziyeyi arabî risalelerimde ve arabî Risale-tün Nur'da ve "İşarat-ül İ'caz" namındaki tefsirimde ve geçen şu yirmidört Sözlerde işaretler etmişiz. Şimdi onlardan yalnız beş vechini bir derece beyan ve sair vücuhu içlerinde icmalen dercederek ve bir mukaddeme ile onun tarif ve mahiyetine işaret edeceğiz.

Mukaddeme üç cüz'dür.

### **Birinci cüz': Kur'an nedir? Tarifi nasıldır?**

**Elcevab:** (Ondokuzuncu Söz'de beyan edildiği ve sair sözlerde isbat edildiği gibi) Kur'an, şu kitab-ı kebir-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi.. ve âyât-i tekviniyeyi okuyan mütenevvi dillerinin tercüman-ı ebedîsi.. ve şu âlem-i gayb ve şehadet kitabının müfessiri... Ve zeminde ve gökte gizli esma-i İlahiyenin manevî hazinelerinin keşşafı.. ve sutur-u hâdisatın altında muzmer hakaikın miftahı.. ve âlem-i şehadette âlem-i gaybın lisanı.. ve şu âlem-i şehadet perdesi arkasında olan âlem-i gayb cihetinden gelen iltifatat-ı ebediye-i Rahmaniye ve hitabat-ı ezeliye-i Sübhaniyenin hazinesi.. ve şu İslâmiyet âlem-i manevîsinin güneşi, temeli, hendesesi.. ve avalim-i uhreviyyenin mukaddes haritası... Ve zât ve sıfât ve esma ve şunun-u İlahiyenin kavî-i şârihi, tefsir-i vâzihî, bürhan-ı katı'ı, tercüman-ı satı'ı... Ve şu âlem-i insaniyetin mürebbisi.. ve insaniyet-i kübra olan İslâmiyetin mâ ve ziyası.. ve nev'-i beşerin hikmet-i hakikiyesi.. ve insaniyeti saadete sevkeden hakikî mürşidi ve hâdîsi... ve insana hem bir kitab-ı şeriat, hem bir kitab-ı dua, hem bir kitab-ı hikmet, hem bir kitab-ı ubudiyet, hem bir kitab-ı emir ve davet, hem bir kitab-ı zikir, hem bir kitab-ı fikir, hem bütün insanın bütün hacat-ı maneviyesine merci' olacak çok kitablara tazammun eden tek, câmi' bir Kitab-ı Mukaddes'tir. Hem bütün evliya ve sıddıkîn ve urefa ve muhakkikînin muhtelif meşreblerine ve ayrı ayrı mesleklerine, her

birindeki meşrebin mezâkına lââyık ve o meşrebi tenvir edecek ve herbir mesleğin mesâkına muvafık ve onu tasvir edecek birer risale ibraz eden mukaddes bir kütübhane hükmünde bir Kitab-ı Semavî'dir.

**İkinci cüz' ve tetimme-i tarif:** Kur'an, arş-ı a'zamdan, ism-i a'zamdan, her ismin mertebe-i a'zamından geldiği için, (Onikinci Söz'de beyan ve isbat edildiği gibi) Kur'an, bütün âlemlerin Rabbi itibariyle Allah'ın kelâmıdır. Hem bütün mevcudatın İlahî ünvanıyla Allah'ın fermanıdır. Hem bütün Semavat ve Arzın Hâlıkı namına bir hitabdır. Hem rububiyet-i mutlaka cihetinde bir mükâlemedir. Hem saltanat-ı âmme-i Sübhaniye hesabına bir hutbe-i ezeliyedir. Hem rahmet-i vasia-i muhita nokta-i nazarında bir defter-i iltifatat-ı Rahmaniye'dir. Hem uluhiyetin azamet-i haşmeti haysiyetiyle, başlarında bazan şifre bulunan bir muhabere mecmuasıdır. Hem ism-i a'zamın muhitinden nüzul ile arş-ı a'zamın bütün muhatına bakan ve teftiş eden hikmetfeşan bir Kitab-ı Mukaddes'tir. Ve şu sırdandır ki, "Kelâmullah" ünvanı kemal-i liyakatla Kur'ana verilmiş ve daima da veriliyor. Kur'andan sonra sair enbiyanın kütüb ve suhurları derecesi gelir. Sair nihayetsiz Kelimat-ı İlahiyenin ise bir kısmı dahi has bir itibarla, cüz'î bir ünvan ile, hususî bir tecelli ile, cüz'î bir isim ile ve has bir rububiyet ile ve mahsus bir saltanat ile ve hususî bir rahmet ile zahir olan ilhamat suretinde bir mükâlemedir. Melek ve beşer ve hayvanatın ilhamları, külliyyet ve hususiyet itibariyle çok muhtelifdir.

**Üçüncü Cüz':** Kur'an, asırları muhtelif bütün enbiyanın kütüblerini ve meşrebleri muhtelif bütün evliyanın risalelerini ve meslekleri muhtelif bütün asfiyanın eserlerini icmalen tazammun eden ve cihat-ı sittesi parlak ve evham u şübehatın zulümatından musaffa ve nokta-i istinad, bilyakîn vahy-i semavî ve kelâm-ı ezelî.. ve hedefi ve gayesi, bilmüşahede saadet-i ebediye.. içi, bilbedahe hâlis hidayet.. üstü, bizzarure envâr-ı iman.. altı, biilmelyakîn delil ve bürhan.. sağ, bittecrübe teslim-i kalb ve vicdan.. solu, biaynelyakîn teshir-i akıl ve iz'an... Meyvesi, bihakkalyakîn rahmet-i Rahman ve dâr-ı cinan... Makamı ve revacı, bilhads-is sadık makbul-ü melek ve ins ü cânn bir Kitab-ı Semavî'dir.

Kur'anın tarifine dair üç cüz'ündeki sıfatların herbiri başka yerlerde kat'î isbat edilmiş veya isbat edilecektir. Davamız mücerred değil, her birisi bürhan-ı kat'î ile müberhendir.

## ***Birinci Şu'le***

Bu şu'lenin üç şuaı var.

### **Birinci Şua**

Derece-i i'cazda belâgat-ı Kur'anîyedir. O belâgat ise, nazmın cezaletinden ve hüsn-ü metanetinden ve üslûblarının bedaatinden, garib ve müstahsenliğinden ve beyanının beraatinden, faik ve safvetinden ve maânîsinin kuvvet ve hakkaniyetinden ve lafzının fesahatından, selasetinden tevellüd eden bir belâgat-ı hârikulâdedir ki, benî-Âdemin en dâhî ediblerini, en hârika hatiblerini, en mütebahhir ülemasını muarazaya davet edip binüçyüz senedir meydan okuyor, onların damarlarına şiddetle dokunuyor. Muarazaya davet ettiği halde, kibir ve gururlarından başını semavata vuran o dâhîler, ona muaraza için ağız açamayıp kemal-i zilletle boyun eğdiler. İşte belâgatındaki vech-i i'cazı iki suretle işaret ederiz:

**Birinci Suret:** İ'cazı vardır ve mevcuddur. Çünkü Ceziret-ül Arab ahalisi o asırda ekseriyet-i mutlaka itibariyle ümmî idi. Ümmilikleri için mefahirlerini ve vukuat-ı tarihiyelerini ve mehasin-i ahlâka yardım edecek durub-u emsallerini kitabet yerine şiir ve belâgat kaydıyla muhafaza ediyorlardı. Manidar bir kelâm, şiir ve belâgat cazibesıyla eslaftan ahlafe hâfızalarda kalıp gidiyordu. İşte şu ihtiyac-ı fitrî neticesi olarak o kavmin manevî çarşı-yı ticaretlerinde en ziyade revaç bulan, fesahat ve belâgat metayı idi. Hattâ bir kabîlenin belig bir edibi, en büyük bir kahraman-ı millîsi gibi idi. En ziyade onunla iftihar ediyorlardı. İşte İslâmiyetten sonra âlemi zekâlarıyla idare eden o zeki kavim, şu en revaçlı ve medar-ı iftiharları ve ona şiddet-i ihtiyaçla muhtaç olan belâgatta akvam-ı âlemde en ileride ve en yüksek mertebede idiler. Belâgat, o kadar kıymetdar idi ki, bir edibin bir sözü için iki kavim büyük muharebe ederdi ve bir sözüyle musalaha ediyorlardı. Hattâ onların içinde “Muallakat-ı Seb'a” namıyla yedi edibin yedi kasidesini altunla Kâ'be'nin duvarına yazmışlar, onunla iftihar ediyorlardı. İşte böyle bir zamanda, belâgat en revaçlı olduğu bir

anda Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan nüzul etti. Nasılki zaman-ı Musa Aleyhisselâm'da sihir ve zaman-ı İsa Aleyhisselâm'da tıb revaçta idi. Mu'cizelerinin mühimmi o cinsten geldi. İşte o vakit bülega-yı Arabı, en kısa bir suresine mukabeleye davet etti: **وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ** fermanıyla onlara meydan okuyor. Hem der ki: “İman getirmezsensiz mel'unsunuz. Cehennem'e gireceksiniz.” Damarlarına şiddetle vuruyor. Gururlarını dehşetli surette kırıyor. O kibirli akıllarını istihfaf ediyor. Onları bidayeten i'dam-ı ebedî ile ve sonra da Cehennem'de i'dam-ı ebedî ile beraber dünyevî i'dam ile de mahkûm ediyor. Der: “Ya muaraza ediniz, yahut can ve malınız helâkettedir.”

İşte eğer muaraza mümkün olsaydı acaba hiç mümkün mü idi ki, bir-iki satırla muaraza edip davasını ibtal etmek gibi rahat bir çare varken, en tehlikeli, en müşkilâtlı muharebe tarîkı ihtiyar edilsin? Evet o zeki kavim, o siyasî millet ki, bir zaman âlemi, siyasetle idare ettiği halde, en kısa ve rahat ve hafif bir yolu terketsin? En tehlikeli ve bütün mal ve canını belaya atacak uzun bir yolu ihtiyar etsin, hiç kabil midir? Çünkü bir edibleri, birkaç hurufatla muaraza edebilseydi; Kur'an, davasından vazgeçerdi. Onlar da maddî ve manevî helâketten kurtulurlardı. Halbuki muharebe gibi dehşetli, uzun bir yolu ihtiyar ettiler. Demek, muaraza-i bilhuruf mümkün değildi, muhaldî. Onun için muharebe-i bis-süyufa mecbur oldular.

Hem Kur'anı tanzir etmek, taklidini yapmak için gayet şiddetli iki sebep vardı. Birisi; düşmanın hırs-ı muarazası. Diğeri; dostlarının şevk-i taklididir ki, şu iki saik-i şedid altında milyonlar Arabî kitablar yazılmış ki hiçbirisi ona benzemez. Âlim olsun, âmi olsun her kim ona ve onlara baksa kat'iyen diyecek ki: “Kur'an, bunlara benzemez. Hiçbirisi onu tanzir edemez.” Şu halde, ya Kur'an bütününün altındadır. Bu ise, bütün dost ve düşmanın ittifakıyla battaldır, muhaldîr. Veya Kur'an, o yazılan umum kitabların fevkindedir.

Eğer desen: Nasıl biliyoruz ki, kimse muarazaya teşebbüs etmedi? Kimse kendine güvenemedi mi ki, meydana çıksın? Birbirinin yardımını da mı faide etmedi?

Elcevab: Eğer muaraza mümkün olsaydı, alâküllihal kat'î teşebbüs edilecekti. Çünkü izzet ve namus mes'elesi, can ve mal tehlikesi vardı. Eğer teşebbüs edilseydi, alâküllihal kat'î taraftar pek çok bulunacaktı. Çünkü hakka muarız ve muannid daima kesretli idi. Eğer taraftar bulsaydı, alâküllihal iştihar bulacaktı. Çünkü küçük bir mücadele, beşerin nazar-ı istiğrabını celbedip destanlarda iştihar eder. Şöyle acib bir mücadele ve

vukuat ise gizli kalamaz. İslâmiyet aleyhinde tâ en çirkin ve en şeni' şeylere kadar nakledilir, meşhur olur. Halbuki muarazaya dair Müseylime-i Kezzab'ın bir-iki fıkrasından başka nakledilmemiş. O Müseylime'de çendan belâgat varmış. Fakat hadsiz bir hüsn-ü cemale mâlik olan beyan-ı Kur'ana nisbet edildiği için, onun sözleri hezeyan suretinde tarihlere geçmiştir. İşte Kur'anın belâgatındaki i'caz, kat'iiyen iki kerre iki dört eder gibi mevcuddur ki, iş böyle oluyor.

**İkinci Suret:** Belâgatındaki i'caz-ı Kur'anînin hikmetini Beş Nokta'da beyan edeceğiz.

**Birinci Nokta:** Kur'anın nazmında bir cezalet-i hârika var. O nazımdaki cezalet ve metaneti, "İşarat-ül İ'caz" baştan aşağıya kadar bu cezalet-i nazmiyeyi beyan eder. Saatın sâniye, dakika, saati sayan ve birbirinin nizamını tekmi eden ne ise, Kur'an-ı Hakîm'in herbir cümledeki, hey'atındaki nazım ve kelimelerindeki nizam ve cümlelerin birbirine karşı münasebatındaki intizamı öyle bir tarzda "İşarat-ül İ'caz"da âhirine kadar beyan edilmiştir. Kim isterse ona bakabilir ve bu nazımdaki cezalet-i hârikayı bu surette görebilir. Yalnız bir-iki misal, bir cümlemin hey'atındaki nazmı göstermek için zikredeceğiz.

Meselâ: وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ Bu cümlede, azabı dehşetli göstermek için en azının şiddetle tesirini göstermekle göstermek ister. Demek taklili ifade edecek cümlemin bütün heyetleri de bu taklile bakıp ona kuvvet verecek. İşte لَئِنْ lafzı, teşkiktir. Şek, kıllete bakar. مَسَّ lafzı, azıcık dokunmaktır. Yine kılleti ifade eder. نَفْحَةٌ lafzı maddesi, bir kokucuk olup kılleti ifade ettiği gibi, sîgası bire delalet eder. Masdar-ı merre tabir-i sarfiyesinde biricik demektir, kılleti ifade eder. نَفْحَةٌ deki tenvin-i tenkirî, taklili içindir ki; o kadar küçük ki, bilinmiyor demektir. مِنْ lafzı, teb'iz içindir, bir parça demektir. Kılleti ifade eder. عَذَابٍ lafzı; nekal, ikaba nisbeten hafif bir nevi cezadır ki, kıllete işaret eder. رَبِّكَ lafzı; Kahhar, Cebbar, Müntakim'e bedel yine şefkati ihsas etmekle kılleti işaret ediyor. İşte bu kadar kılletteki bir parça azab böyle tesirli ise, ikab-ı İlâhî ne kadar dehşetli olur kıyas edebilirsiniz diye ifade eder. İşte şu cümlede küçük heyetler nasıl birbirine bakıp yardım eder. Maksad-ı küllîyi, herbiri kendi lisaniyla takviye eder. Şu misal bir derece lafz ve maksada bakar.

**İkinci misal:** وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ Şu cümlemin hey'atı, sadakanın şerait-i kabulünün beşine işaret eder.

**Birinci şart:** Sadakaya muhtaç olmamak derecede sadaka vermek ki, وَمِمَّا lafzındaki مِنْ -i teb'iz ile o şartı ifade eder.

Meselâ: مَسَلَا ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ Şu dört cümleinin herbirisinin iki manası var. Bir mana ile öteki cümlelere delildir. Diğer mana ile onlara neticedir. Onaltı münasebet hatlarından bir nakş-ı nazmî-i i'cazî hasıl olur. “İşarat-ül İ'caz”da öyle bir tarzda beyan edilmiş ki, bir nakş-ı nazmî-i i'cazî teşkil eder. Onüçüncü Söz’de beyan edildiği gibi, güya ekser âyât-ı Kur’aniyenin herbirisi ekser âyâtın herbirisine bakar bir gözü ve nâzır bir yüzü vardır ki, onlara münasebatın hutut-u maneviyesini uzatıyor. Birer nakş-ı i'cazî nescediyor. İşte “İşarat-ül İ'caz” baştan aşağıya kadar bu cezalet-i nazmiyeyi şerhetmiştir.

**İkinci Nokta:** Manasındaki belâgat-ı hârikadır. Onüçüncü Söz’de beyan olunan şu misale bak: Meselâ: سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ âyetindeki belâgat-ı maneviyeyi zevketmek istersen, kendini Nur-u Kur’andan evvel asr-ı cahiliyette, sahra-yı bedeviyette farzet ki, herşey zulmet-i cehil ve gaflet altında perde-i cümud-u tabiata şarılmış olduğu bir anda Kur’anın lisan-ı semavîşinden سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ veyahut تَسْبِيحُ gibî âyetleri işit, bak! Nasilki, o ölmüş veya yatmış olan mevcudat-ı âlem سَبَّحَ تَسْبِيحُ sadâsıyla işitenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüşyar oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar. Ve o karanlık gökyüzünde birer camid ateşpare olan yıldızlar ve yerde perişan mahlukat, تَسْبِيحُ sayhasıyla ve nuruyla; işitenin nazarında gökyüzü bir ağız, bütün yıldızlar birer kelime-i hikmetnüma ve birer nur-u hakikat-eda ve Küre-i Arz bir baş ve berr ve bahr, birer lisan ve bütün hayvanlar ve nebatlar birer kelime-i tesbih-feşan suretinde arz-ı dîdar eder. Meselâ: Onbeşinci Söz’de isbat edilen şu misale bak:

يَا مَعْشَرَ الْجَنِّ وَالْإِنسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ \* فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ \* يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ \* فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ \* وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ

âyetlerini dinle bak ki, ne diyor? Diyor ki: Ey acz ve hakareti içinde mağrur ve mütemerrid ve za’f ve fakrı içinde serkeş ve muannid olan ins ve cin! Emirlerime itaat etmezseniz haydi elinizden gelirse hudud-u mülkünden çıkınız! Nasıl cesaret edersiniz ki, öyle bir Sultanın emirlerine karşı gelirsiniz; yıldızlar, aylar, güneşler, emirber neferleri gibi emirlerine itaat ederler. Hem tuğyanınızla öyle bir Hâkim-i Zülcelal’e karşı mübareze ediyorsunuz ki, öyle azametli muti’ askerleri var. Farazâ şeytanlarınız dayanabilseler, onları dağ gibi güllelerle recmedebilirler. Hem küfranınızla öyle bir Mâlik-i Zülcelal’in memleketinde isyan ediyorsunuz ki, cünudundan öyleleri var, değil sizin gibi küçük âciz mahluklar, belki farz-ı muhal olarak dağ ve Arz büyüklüğünde birer adüvv-ü kâfir olsaydınız, Arz ve dağ büyüklüğünde yıldızları, ateşli demirleri size atabilirler, sizi dağıtırlar. Hem öyle bir kanunu kırıyorsunuz ki, onunla öyleler bağlıdır, eğer lüzum olsa Arzınızı yüzünüze çarpar, gülleler gibi küreler misillü yıldızları üstünüze Allah’ın izniyle yağdırabilirler.

Daha sair âyâtın manalarındaki kuvvet ve belâgatı ve ulviyet-i ifadesini bunlara kıyas et.

**Üçüncü Nokta:** Üslûbundaki bedaat-ı hârikadır. Evet Kur’anın üslûbları hem garibdir, hem bedî’dir, hem acibdir, hem mukni’dir. Hiçbir şeyi, hiçbir

kimseyi, taklid etmemiş. Hiç kimse de onu taklid edemiyor. Nasıl gelmiş, öyle o üslûblar taravetini, gençliğini, garabetini daima muhafaza etmiş ve ediyor. Ezcümle, bir kısım surelerin başlarında şifre-misal الم \* الر \* طه \* gibi mukattaat hurufundaki üslûb-u bedîsi, beş-altı lem'a-i i'cazı tazammun ettiğini “İşarat-ül İ'caz”da yazmışız. Ezcümle: Surelerin başında mezkûr olan huruf, hurufatın aksam-ı malûmesi olan mechure, mehmuse, şedide, rahve, zelaka, kalkale gibi aksam-ı kesîresinden herbir kısmından nısfını almıştır. Kabil-i taksim olmayan hafifinden nısf-ı ekser, sakilinden nısf-ı ekall olarak bütün aksamını tansif etmiştir. Şu mütedâhil ve birbiri içindeki kısımları ve ikiyüz ihtimal içinde mütereddid yalnız gizli ve fikren bilinmeyecek bir tek yol ile umumu tansif etmek kabil olduğu halde, o yolda, o geniş mesafede sevk-i kelâm etmek, fikr-i beşerin işi olamaz. Tesadüf hiç karışamaz. İşte bir şifre-i İlahiye olan surelerin başlarındaki huruf, bunun gibi daha beş-altı lem'a-i i'caziyeyi gösterdikleriyle beraber; ilm-i esrar-ı huruf ülemasıyla evliyanın muhakkikleri şu mukattaattan çok esrar istihrac etmişler ve öyle hakaik bulmuşlar ki, onlarca şu mukattaat kendi başıyla gayet parlak bir mu'cizedir. Onların esrarına ehil olmadığımız, hem umuma göz görece derecede isbat edemediğimiz için o kapıyı açamayız. Yalnız “İşarat-ül İ'caz”da şunlara dair beyan olunan beş-altı lem'a-i i'caza havale etmekle iktifa ediyoruz.

Şimdi, esalib-i Kur'aniyeye sure itibariyle, maksad itibariyle, âyât ve kelâm ve kelime itibariyle birer işaret edeceğiz. Meselâ:

Sure-i عَمَّ ye dikkat edilse öyle bir üslûb-u bedî' ile âhireti, haşri, Cennet ve Cehennem'in ahvalini öyle bir tarzda gösteriyor ki; şu dünyadaki ef'al-i İlahiyeyi, âsâr-ı Rabbaniyeyi o ahval-i uhreviyeye birer birer bakar isbat eder gibi kalbi ikna' eder. Şu suredeki üslûbun izahı uzun olduğundan yalnız bir-iki noktasına işaret ederiz. Şöyle ki:

Şu surenin başında Kıyamet gününü isbat için der: “Size zemini güzel serilmiş bir beşik; dağları hanenize ve hayatınıza defîneli direk, hazineli kazık; sizi birbirini sever, ünsiyet eder çift; geceyi hâb-ı rahatınıza örtü; gündüzü meydan-ı maişet; Güneş'i ışık verici, ısındırıcı bir lâmba; bulutları âb-ı hayat çeşmesi gibi ondan suyu akıttım. Basit bir sudan bütün erzakınızı taşıyan bütün çiçekli, meyveli muhtelif eşyayı kolay ve az bir zamanda icad ederiz. Öyle ise, yevm-i fasl olan kıyamet sizi bekliyor. O günü getirmek bize ağır gelemez.” İşte bundan sonra kıyamette dağların dağılması, semavatın parçalanması, Cehennem'in hazırlanması ve Cennet ehline bağ ve bostan vermesini gizli bir surette isbatlarına işaret eder. Manen der:

“Madem gözünüz önünde dağ ve zeminde şu işleri yapar. Âhirette dahi bunlara benzer işleri yapar.” Demek surenin başındaki “dağ”, kıyametteki dağların haline bakar ve bağ ise, âhirde ve âhiretteki hadikaya ve bağa bakar. İşte sair noktaları buna kıyas et, ne kadar güzel ve âlî bir üslûbu var, gör.

Meselâ: اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ ilâ âhir... Öyle bir üslûb-u âlîde benî-beşerdeki şuunat-ı İlahiyeyi ve gece ve gündüzün deveranındaki tecelliyat-ı İlahiyeyi ve senenin mevsimlerinde olan tasarrufat-ı Rabbaniyeyi ve yeryüzünde hayat-memat, haşır ve neşr-i dünyeviyedeki icraat-ı Rabbaniyeyi öyle bir ulvî üslûb ile beyan eder ki, ehl-i dikkatin akıllarını teshir eder. Parlak ve ulvî geniş üslûbu, az dikkat ile görüldüğü için şimdilik o hazineyi açmayacağız.

Meselâ: إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ \* وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ \* وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ \* وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَ\* تَخَلَّتْ \* وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ Gök ve zeminin Cenab-ı Hakk’ın emrine karşı derece-i inkıyad ve itaatlerini şöyle âlî bir üslûb ile beyan eder ki: Nasıl bir kumandan-ı a’zam, mücahede ve manevra ve ahz-ı asker şubeleri gibi mücahedeye lâzım işler için iki daireyi teşkil edip açmış. O mücahede, o muamele işi bittikten sonra o iki daireyi başka işlerde kullanmak ve tebdil ederek istimal etmek için o kumandan-ı a’zam o iki daireye müteveccih olur. O daireler, herbirisi hademeleri lisanıyla veya nutka gelip kendi lisanıyla der ki: “Ey kumandanım! Bir parça mühlet ver ki, eski işlerin ufak tefeklerini, pırtı-mırtılarını temizleyip dışarı atayım, sonra teşrif ediniz. İşte atıp senin emrine hazır duruyoruz. Buyurun ne yaparsanız yapınız. Senin emrine münkadız. Senin yaptığın işler bütün hak, güzel, maslahattır.” Öyle de: Semavat ve Arz, böyle iki daire-i teklif ve tecrübe ve imtihan için açılmıştır. Müddet bittikten sonra Semavat ve Arz, daire-i teklife ait eşyayı emr-i İlahiyle bertaraf eder. Derler: “Yâ Rabbenâ! Buyurun, ne için bizi istihdam edersen et. Hakkımız sana itaattir. Her yaptığın şey de haktır.” İşte, cümlelerindeki üslûbun haşmetine bak, dikkat et.

Hem meselâ: يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَ كِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقْضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

İşte şu âyetin bahr-i belâgatından bir katreye işaret için bir üslûbunu bir temsil âyinesinde göstereceğiz. Nasıl bir harb-i umumîde bir kumandan, zaferden sonra ateş eden bir ordusuna “Ateş kes!” ve hücum eden diğer bir ordusuna “Dur!” der, emreder. O anda ateş kesilir, hücum durur. “İş bitti, istila ettik. Bayrağımız düşmanın merkezlerinde yüksek kal’alarının başında dikildi. Esfel-üs safilîne giden o edebsiz zalimler cezalarını buldular.” der.

Aynen öyle de: Padişah-ı Bîmisal, kavm-i Nuh'un mahvı için Semavat ve Arz'a emir vermiş. Vazifelerini yaptıktan sonra ferman ediyor: Ey Arz! Suyunu yut. Ey sema! Dur, işin bitti. Su çekildi. Dağın başında memur-u İlahînin çadır vazifesini gören gemisi kuruldu. Zalimler cezalarını buldular. İşte şu üslûbun ulviyetine bak. "Zemin ve gök iki muti' asker gibi emir dinler, itaat ederler." diyor. İşte şu üslûb işaret eder ki, insanın isyanından kâinat kızıyor. Semavat ve Arz hiddete geliyorlar. Ve şu işaretle der ki: "Yer ve gök iki muti' asker gibi emirlerine bakan bir zâta isyan edilmez, edilmemeli." Dehşetli bir zecri ifade eder. İşte tufan gibi bir hâdis-i umumiye'yi bütün netaiciyle, hakaikiyle birkaç cümlede îcazlı, i'cazlı, cemalli, icmalli bir tarzda beyan eder. Şu denizin sair katrelerini şu katreye kıyas et.

Şimdi kelimelerin penceresiyle gösterdiği üslûba bak. Meselâ: وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ deki كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ kelimesine bak, ne kadar latif bir üslûbu gösteriyor.

Şöyle ki: Kamer'in bir menzili var ki, Süreyya yıldızlarının dairesidir. Kameri, hilâl vaktinde hurmanın eskimiş beyaz bir dalına teşbih eder. Şu teşbih ile semanın yeşil perdesi arkasında güya bir ağaç bulunuyor ki beyaz, sivri, nurani bir dalı, perdeyi yırtıp başını çıkarıp, Süreyya o dalın bir salkımı gibi ve sair yıldızlar o gizli hilkat ağacının birer münevver meyvesi olarak işitenin hayalî olan gözüne göstermekle; medar-ı maişetlerinin en mühimmi hurma ağacı olan sahra-nişinlerin nazarında ne kadar münasib, güzel, latif, ulvî bir üslûb-u ifade olduğunu zevkin varsa anlarsın.

Meselâ: Ondokuzuncu Söz'ün âhirinde isbat edildiği gibi, وَالشَّمْسُ تَجْرِي deki الشَّمْسُ تَجْرِي kelimesi şöyle bir üslûb-u âlîye pencere açar. Şöyle ki: تَجْرِي lafzıyla yani: "Güneş döner." tabiriyle kış ve yaz, gece ve gündüzün deveranındaki muntazam tasarrufat-ı kudret-i İlahiyeyi ihtar ile Sâni'in azametini ifham eder. Ve o mevsimlerin sahifelerinde kalem-i kudretin yazdığı mektubat-ı Samedaniyeye nazarı çevirir, Hâlık-ı Zülcelal'in hikmetini i'lam eder.

وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا Yani, lâmba tabiriyle şöyle bir üslûba pencere açar ki: Şu âlem bir saray ve içinde olan eşya ise insana ve zîhayata ihzar edilmiş müzeyyenat ve mat'umat ve levazımat olduğunu ve Güneş dahi müsahhar bir mumdar olduğunu ihtar ile, Sâni'in haşmetini ve Hâlıkın ihsanını ifham ederek tevhide bir delil gösterir ki; müşriklerin en mühim, en parlak mabud zannettikleri Güneş, müsahhar bir lâmba, camid bir mahluktur. Demek "sirac" tabirinde Hâlık'ın azamet-i rububiyetindeki rahmetini ihtar eder.

Rahmetin vüs'atindeki ihsanını ifham eder. Ve o ifhamda saltanatının haşmetindeki keremini ihsas eder. Ve bu ihsasta vahdaniyeti i'lam eder ve manen der: "Camid bir sirac-ı müsahhar, hiçbir cihette ibadete lâayık olamaz."

Hem cereyan-ı تَجْرِی tabirinde gece gündüzün, kış ve yazın dönmelerindeki tasarrufat-ı muntazama-i acibeyi ihtar eder ve o ihtarda, rububiyetinde münferid bir Sâni'in azamet-i kudretini ifham eder. Demek Şems ve Kamer noktalarından beşerin zihnini gece ve gündüz, kış ve yaz sahifelerine çevirir ve o sahifelerde yazılan hâdisatın satırlarına nazar-ı dikkati celbeder. Evet Kur'an Güneş'ten Güneş için bahsetmiyor. Belki onu ışıktandıran zât için bahsediyor. Hem Güneş'in insana lüzumsuz olan mahiyetinden bahsetmiyor. Belki Güneş'in vazifesinden bahsediyor ki, san'at-ı Rabbaniyenin intizamına bir zenberek ve hilkat-i Rabbaniyenin nizamına bir merkez, hem Nakkaş-ı Ezelî'nin gece gündüz ipleriyle dokuduğu eşyadaki san'at-ı Rabbaniyenin insicamına bir mekik vazifesini yapıyor. Daha sair kelimat-ı Kur'aniyeyi bunlara kıyas edebilirsin. Âdetâ basit, me'luf birer kelime iken, latif manaların definelerine birer anahtar vazifesini görüyor.

İşte ekseriyetle üslûb-u Kur'anın geçen tarzlarda ulvî ve parlak olduğundandır ki; bazan bir bedevi arab bir tek kelâma meftun olur, Müslüman olmadan secdeye giderdi. Bir bedevi فَاصَّدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ kelâmını işittiği anda secdeye gitti. Ona dediler: "Müslüman mı oldun?" "Yok" dedi, "Ben şu kelâmın belâgatına secde ediyorum."

**Dördüncü Nokta:** Lafzındaki fesahat-ı hârikasıdır. Evet Kur'an manen üslûb-u beyan cihetiyle fevkalâde belig olduğu gibi, lafzında gayet selis bir fesahatı vardır. Fesahatın kat'î vücuduna, usandırmaması delildir. Ve fesahatın hikmetine, fenn-i beyan ve maânînin dâhî ülemasının şهادetleri bir bürhan-ı bahirdir. Evet binler defa tekrar edilse usandırmıyor, belki lezzet veriyor. Küçük basit bir çocuğun hâfızasına ağır gelmiyor, hıfzedebilir. En hastalıklı, az bir sözden müteezzi olan bir kulağa nâhoş gelmiyor, hoş geliyor. Sekeratta olanın damağına şerbet gibi oluyor. Zemzeme-i Kur'an onun kulağında ve dimağında, aynen ağzında ve damağında mâ-i zemzem gibi leziz geliyor.

Usandırmamasının sırr-ı hikmeti şudur ki: Kur'an, kulûbe kut ve gıda ve ukûle kuvvet ve gınadır ve ruha mâ ve ziya ve nüfusa deva ve şifa olduğundan usandırmaz. Her gün ekmek yeriz, usanmayız. Fakat en güzel bir meyveyi her gün yesek, usandıracak. Demek Kur'an, hak ve hakikat ve

sıdk ve hidayet ve hârika bir fesahat olduğundandır ki, usandırmıyor, daima gençliğini muhafaza ettiği gibi taravetini, halâvetini de muhafaza ediyor. Hattâ Kureyş'in rüesasından müdakkik bir belig, müşrikler tarafından, Kur'anı dinlemek için gitmiş. Dinlemiş, dönmüş, demiş ki: “Şu kelâmın öyle bir halâveti ve taraveti var ki, kelâm-ı beşere benzemez. Ben şâirleri, kâhinleri biliyorum. Bu onların hiç sözlerine benzemez. Olsa olsa etbaimızı kandırmak için sihir demeliyiz.” İşte Kur'an-ı Hakîm'in en muannid düşmanları bile fesahatından hayran oluyorlar.

Kur'an-ı Hakîm'in âyetlerinde, kelâmlarında, cümlelerinde fesahatın esbabını izah çok uzun gider. Onun için sözü kısa kesip yalnız nümune olarak bir âyetteki huruf-u hecaiye'nin vaziyetiyle hasıl olan bir selaset ve fesahat-ı lafziyeyi ve o vaziyetten parlayan bir lem'a-i i'cazı göstereceğiz. İşte:

ilâ âhir. İşte şu âyette bütün huruf-u heca mevcuddur. Bak ki, sakil, ağır bütün aksam-ı huruf beraber olduğu halde selasetini bozmamış. Belki bir revnak ve muhtelif tellerden mütenasib, mütesanid bir nağme-i fesahat katmış. Hem şu lem'a-i i'caza dikkat et ki, huruf-u hecadan “ya” ile “elif” en hafif ve birbirine kalbolduğu için iki kardeş gibi her birisi yirmibir kerre tekrarı var. “Mim” ile “nun”<sup>1</sup>(Haşiye-1) birbirinin kardeşi ve birbirinin yerine geçtiği için her birisi otuzüçer defa zikredilmiştir. ص س ش mahreççe, sıfatça, savtça kardeş oldukları için her biri üç defa, ع غ kardeş oldukları halde ع daha hafif altı defa, غ sıkleti için yarısı olarak üç defa zikredilmiştir. ط ظ ذ ز mahreççe, sıfatça, sesçe kardeş oldukları için herbirisi ikişer defa, “lâm” ve “elif” ile beraber ikisi لا suretinde ittihad ettikleri ve “elif” لا suretinde hissesi “lâm”ın yarısıdır. Onun için “lâm” kırkiki defa, “elif” onun yarısı olarak yirmibir defa zikredilmiştir. “Hemze” “he” ile mahreççe kardeş oldukları için hemze<sup>2</sup>(Haşiye-2) onüç, “he” bir derece daha hafif olduğu için ondört defa, ق ف ك kardeş oldukları için ق 'ın bir noktası fazla olduğu için ق on, ف dokuz, ك dokuz. ب dokuz, ت oniki, “ta”nın derecesi üç olduğu için oniki defa zikredilmiştir. ر “lâm”ın kardeşidir. Fakat ebced hesabıyla ر ikiyüz, “lâm” otuzdur. Altı derece yukarı çıktığı için altı derece aşağı düşmüştür. Hem ر telaffuzca tekerrür ettiğinden sakil olup yalnız altı defa zikredilmiştir. خ ح ث ض Sıkletleri ve bazı cihat-ı münasebat için birer defa zikredilmiştir. “Vav” “he”den ve “hemze”den daha hafif ve “ya”dan ve “elif”den daha sakil olduğu için onyedide defa, sakil hemzeden dört derece yukarı, hafif eliften dört derece aşağı zikredilmiştir.

İşte şu hurufun bu zikrinde hârikulâde bu vaziyet-i muntazama ile ve o münasebet-i hafiye ile ve o güzel intizam ve o dakik ve ince nazm ve insicam ile iki kerre iki dört eder derecede gösterir ki; beşer fikrinin haddi değil ki, şunu yapabilsin. Tesadüf ise muhaldır ki, ona karışsın. İşte şu vaziyet-i huruftaki intizam-ı acib ve nizam-ı garib, selaset ve fesahat-ı lafziyeye medar olduğu gibi, daha gizli çok hikmetleri bulunabilir. Madem hurufatında böyle intizam gözetilmiş. Elbette kelimelerinde, cümlelerinde, manalarında öyle esrarlı bir intizam, öyle envârlı bir insicam gözetilmiş ki, göz görse “Mâşâallah”, akıl anlasa “Bârekâllah” diyecek.

**Beşinci Nokta:** Beyanındaki beraattir. Yani, tefevvuk ve metanet ve haşmettir. Nasilki nazmında cezalet, lafzında fesahat, manasında belâgat, üslûbunda bedaat var. Beyanında dahi faik bir beraat vardır. Evet terhib ve terhib, medih ve zemm, isbat ve irşad, ifham ve ifham (إفهام و إفهام) gibi bütün aksam-ı kelâmiyede ve tabakat-ı hitabiyede beyanat-ı Kur’aniye en yüksek mertebededir.

Meselâ: Makam-ı terhib ve teşvikte hadsiz misallerinden, meselâ Sure-i هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ de beyanatı, <sup>3</sup>(Haşiye-1) âb-ı kevser gibi hoş, selsebil çeşmesi gibi selasetle akar, cennet meyveleri gibi tatlı, huri libası gibi güzeldir.

Makam-ı terhib ve tehdidde pek çok misallerinden meselâ: هَلْ أَتَىكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ suresinin başında beyanat-ı Kur’aniye ehl-i dalaletin sımahında kaynayan rasas gibi, dimağında yakan ateş gibi, damağında yanan zakkum gibi, yüzünde saldıran cehennem gibi, midesinde acı, dikenli dari’ gibi tesir eder. Evet bir zâtın tehdidini gösteren Cehennem gibi bir azab memuru, öfkesinden ve gayzından parçalanmak vaziyetini alması ve تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ söylemesi, söyletmesi, o zâtın terhibi ne derece dehşetli olduğunu gösterir.

Makam-ı medhin binler misallerinden, başında “Elhamdülillah” olan beş surede beyanat-ı Kur’aniye Güneş gibi parlak, <sup>4</sup>(Haşiye-2) yıldız gibi zînetli, semavat ve zemin gibi haşmetli, melekler gibi sevimli, dünyada yavrulara rahmet gibi şefkatli, âhirette Cennet gibi güzeldir.

Makam-ı zemm ve zecirde binler misallerinden meselâ: أَيْحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا âyetinde zemmi altı derece zemmeder. Gıybetten altı derece şiddetle zecreder. Şöyle ki: Malûmdur: Âyetin başındaki hemze, sormak (âyâ) manasındadır. O sormak manası, su gibi âyetin bütün kelimelerine girer. İşte birinci hemze ile der: Âyâ sual ve cevap mahalli olan aklınız yok mu ki, bu derece çirkin bir şeyi anlamıyor? İkincisi: يُحِبُّ lafzı ile der: Âyâ, sevmek, nefret etmek mahalli olan kalbiniz bozulmuş mu ki, en menfur bir

işi sever? Üçüncüsü: أَحْكَمْ kelimesiyle der: Cemaatten hayatını alan hayat-ı içtimaiye ve medeniyetiniz ne olmuş ki, böyle hayatınızı zehirleyen bir ameli kabul eder? Dördüncüsü: أَنْ يَأْكَلَ لَحْمَ kelâmıyla der: İnsaniyetiniz ne olmuş ki, böyle canavarcasına arkadaşını dişle parçalamayı yapıyorsunuz? Beşincisi: أَخِيهِ kelimesiyle der: Hiç rikkat-i cinsiyeniz, hiç sıla-i rahminiz yok mu ki, böyle çok cihetlerle kardeşiniz olan bir mazlumun şahs-ı manevîsini insafsızca dişliyorsunuz? Hiç aklınız yok mu ki, kendi a'zânızı kendi dişinizle divane gibi ısıriyorsunuz? Altıncısı: مَيْتًا kelâmıyla der: Vicdanınız nerede? Fıtratınız bozulmuş mu ki, en muhterem bir halde bir kardeşine karşı, etini yemek gibi en müstekreh bir iş yapılıyor? Demek zemm ve gıybet, aklen, kalben ve insaniyeten ve vicdanen ve fitraten ve asabiyeten ve milliyeten mezmumdur. İşte bak! Nasılki şu âyet, icazkârane altı mertebe zemmi zemmetmekle i'cazkârane altı derece o cürümden zecreder.

Makam-ı isbatta binler misallerinden meselâ: فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ de haşri isbat ve istib'adı izale için öyle bir tarzda beyan eder ki, fevkinde isbat olamaz. Şöyle ki: Onuncu Söz'ün Dokuzuncu Hakikatında, Yirmiikinci Söz'ün Altıncı Lem'asında isbat ve izah edildiği gibi; her bahar mevsiminde ihya-yı arz keyfiyetinde üçyüzbin tarzda haşrin nümunelerini nihayet derecede girift, birbirine karıştırdığı halde nihayet derecede intizam ve temyiz ile nazar-ı beşere gösteriyor ki; bunları böyle yapan zâta, haşir ve kıyamet ağır olamaz, der. Hem zeminin sahifesinde yüzbinler enva'ı, beraber birbiri içinde kalem-i kudretiyle hatasız, kusursuz yazmak; bir tek Vâhid-i Ehad'in sikkesi olduğundan, şu âyetle Güneş gibi vahdaniyeti isbat etmekle beraber, Güneş'in tulû' ve gurubu gibi kolay ve kat'î, kıyamet ve haşri gösterir. İşte كَيْفَ lafzındaki keyfiyet noktasında şu hakikatı gösterdiği gibi, çok surelerde tafsil ile zikreder.

Meselâ: Sure-i الْمَجِيدِ ق وَ الْقُرْآنِ de öyle parlak ve güzel ve şirin ve yüksek bir beyanla haşri isbat eder ki, baharın gelmesi gibi kat'î bir surette kanaat verir. İşte bak: Kâfirlerin, çürümüş kemiklerin dirilmesini inkâr ederek “Bu acıdır, olamaz.” demelerine cevaben أَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَ أَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَ كَذَلِكَ الْخُرُوجُ ilh... ya kadar ferman ediyor. Beyanı su gibi akıyor, yıldızlar gibi parlıyor. Kalbe hurma gibi hem lezzet, hem zevk veriyor, hem rızk oluyor.

Hem makam-ı isbatın en latif misallerinden: يَس وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ der. Yani, “Hikmetli Kur'ana kasem ederim, sen resullerdensin.” Şu

kasem işaret eder ki, risaletin hücceti o derece yakînî ve haktır ki, hakkaniyette makam-ı ta'zim ve hürmete çıkmış ki, onunla kasem ediliyor. İşte şu işaret ile der: “Sen resul'sün. Çünkü senin elinde Kur'an var. Kur'an ise, haktır ve Hakk'ın kelâmıdır. Çünkü içinde hakikî hikmet, üstünde sikke-i i'caz var.”

Hem makam-ı isbatın îcazlı ve i'cazlı misallerinden şu: قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ

Yani; insan der: “Çürümüş kemikleri kim diriltecek?” Sen, de: “Kim onları bidayeten inşa edip hayat vermiş ise, o diriltecek.” Onuncu Söz'ün Dokuzuncu Hakikatının üçüncü temsilinde tasvir edildiği gibi; bir zât, göz önünde bir günde yeniden büyük bir orduyu teşkil ettiği halde, biri dese: “Şu zât, efradı istirahat için dağılmış olan bir taburu bir boru ile toplar. Tabur nizamı altına getirebilir.” Sen ey insan, desen; “İnanmam.” Ne kadar divanece bir inkâr olduğunu bilirsin. Aynen onun gibi hiçten, yeniden ordu-misal bütün hayvanat ve sair zîhayatın tabur-misal cesedlerini kemal-i intizamla ve mizan-ı hikmetle o bedenlerin zerratını ve letaifini “Emr-i kün feyekûn” ile kaydedip yerleştiren ve her karnda hattâ her baharda rûy-i zeminde yüzbinler ordu-misal zevilhayat enva'larını, taifelerini icad eden bir Zât-ı Kadîr-i Alîm, tabur-misal bir cesedin nizamı altına girmekle birbiriyle tanışmış zerrat-ı esasiye ve ecza-yı asliyeyi bir sayha ile Sur-u İsrâfil'in borusuyla nasıl toplayabilir? İstib'ad suretinde denilir mi? Denilse, eblehçesine bir divaneliktir.

Makam-ı irşadda beyanat-ı Kur'aniye o derece müessir ve rakiktir ve o derece munis ve şefiktir ki, şevk ile ruhu, zevk ile kalbi; aklı merakla ve gözü yaşla doldurur. Binler misallerinden yalnız şu: ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً İlh... Yirminci Söz'ün Birinci Makamı'nda üçüncü âyet mebhasinde isbat ve izah edildiği gibi, Benî-İsrail'e der: “Musa Aleyhisselâm'ın asâsı gibi bir mu'cizesine karşı sert taş, oniki gözünden çeşme gibi yaş akıttığı halde, size ne olmuş ki, Musa Aleyhisselâm'ın bütün mu'cizatına karşı lâkayd kalıp; gözünüz kuru, yaşsız, kalbiniz katı, ateşsiz duruyor?” O sözde şu mana-yı irşadî izah edildiği için oraya havale ederek burada kısa kesiyorum.

Makam-ı ifham ve ilzamda binler misallerinden yalnız şu iki misale bak: Birinci misal: وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ Yani: “Eğer, bir şübheniz varsa, size yardım edecek, şehadet edecek bütün büyüklerinizi ve taraftarlarınızı çağırınız. Bir tek suresine bir nazire yapınız.” “İşarat-ül İ'caz”da izah ve isbat edildiği

için burada yalnız icmaline işaret ederiz. Şöyle ki: Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan diyor: “Ey ins ve cin! Eğer Kur'an, Kelâm-ı İlahî olduğunda şübheniz varsa, bir beşer kelâmı olduğunu tevehhüm ediyorsanız, haydi işte meydan, geliniz! Siz dahi ona Muhammed-ül Emin dediğiniz zât gibi, okumak yazmak bilmez, kıraat ve kitabet görmemiş bir ümmiden bu Kur'an gibi bir kitab getiriniz, yaptırınız. Bunu yapamazsanız, haydi ümmi olmasın, en meşhur bir edib, bir âlim olsun. Bunu da yapamazsanız, haydi bir tek olmasın, bütün büleganız, hutebanız, belki bütün geçmiş beliglerin güzel eserlerini ve bütün gelecek ediblerin yardımlarını ve ilahlarınızın himmetlerini beraber alınız. Bütün kuvvetinizle çalışınız, şu Kur'ana bir nazire yapınız. Bunu da yapamazsanız, haydi kabil-i taklid olmayan hakaik-i Kur'aniyeden ve manevî çok mu'cizatından kat'-ı nazar, yalnız nazmındaki belâgatına nazire olarak bir eser yapınız.” فَاتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِثْلِهِ ilzamıyla der: “Haydi sizden mananın doğruluğunu istemiyorum. Müftereyat ve yalanlar ve bâtil hikâyeler olsun. Bunu da yapamıyorsunuz. Haydi bütün Kur'an kadar olmasın, yalnız بِعَشْرِ سُورٍ on suresine nazire getiriniz. Bunu da yapamıyorsunuz. Haydi, bir tek suresine nazire getiriniz. Bu da çoktur. Haydi, kısa bir suresine bir nazire ibraz ediniz. Hattâ, madem bunu da yapmazsanız ve yapamazsınız. Hem bu kadar muhtaç olduğunuz halde; çünkü haysiyet ve namusunuz, izzet ve dininiz, asabiyet ve şerefınız, can ve malınız, dünya ve âhiretiniz, buna nazire getirmekle kurtulabilir. Yoksa dünyada haysiyetsiz, namussuz, dinsiz, şerefsiz, zillet içinde, can ve malınız helâkette mahvolup ve âhirette الْحَجَارَةُ وَ النَّارُ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْجَوَارُةُ işaretiyle Cehennem'de haps-i ebedî ile mahkûm ve sanemlerinizle beraber ateşe odunluk edeceksiniz. Hem madem sekiz mertebe aczinizi anladınız. Elbette sekiz defa, Kur'an dahi mu'cize olduğunu bilmekliğiniz gerektir. Ya imana geliniz veyahut susunuz, Cehennem'e gidiniz!” İşte Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan'ın makam-ı ifhamdaki ilzamına bak ve de: لَيْسَ بَعْدَ بَيَانِ الْقُرْآنِ Evet beyan-ı Kur'andan sonra beyan olamaz ve hacet kalmaz.

### İkinci Misal:

فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ \* أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمُنُونِ \* قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنَرَّبِينَ \* أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بِهِذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ \* أَمْ يَقُولُونَ تَقُولُهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ \* فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ \* أَمْ خُلِفُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِفُونَ \* أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ \* أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصْطَفِرُونَ \* أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ \* أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ \* أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ \* أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُمُونَ \* أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ \* أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ

İşte şu âyâtın binler hakikatlerinden yalnız beyan-ı ifhamîye misal için bir hakikatını beyan ederiz. Şöyle ki: اَمْ - اَمْ lafzıyla onbeş tabaka istifham-ı inkârî-i taaccübî ile ehl-i dalaletin bütün aksamını susturur ve şübehatın bütün menşe'lerini kapatır. Ehl-i dalalet için içine girip saklanacak şeytanî bir delik bırakmıyor, kapatıyor. Altına girip gizlenecek bir perde-i dalalet bırakmıyor, yırtıyor. Yılanlarından hiçbir yılanı bırakmıyor, başını eziyor.

Herbir fıkra da bir taifenin hülâsa-i fikr-i küfrîlerini ya bir kısa tabir ile ıbtal eder, ya butlanı zahir olduğundan sükûtle butlanını bedahete havale eder veya başka âyetlerde tafsilen reddedildiği için burada mücmelen işaret eder. Meselâ: Birinci fıkra وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ âyetine işaret eder. Onbeşinci fıkra ise لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا âyetine remzeder. Daha sair fıkraları buna kıyas et.

Şöyle ki: Başta diyor: “Ahkâm-ı İlahiyeyi tebliğ et. Sen kâhin değilsin. Zira kâhinin sözleri, karışık ve tahminîdir. Seninki, hak ve yakînîdir. Mecnun olamazsın, düşmanın dahi senin kemal-i aklına şهادet eder.

Âyâ, acaba muhakemesiz âmi kâfirler gibi, sana şâir mi diyorlar? Senin helâketini mi bekliyorlar? Sen, de: “Bekleyiniz. Ben de bekliyorum.” Senin parlak büyük hakikatlerin, şiirin hayalatından münezze ve tezyinatından müstağnidir.

Yahut; acaba akıllarına güvenen akılsız feylesoflar gibi, “Aklimız bize yeter.” deyip sana ittibadan istinkâf mı ederler. Halbuki akıl ise, sana ittibai emreder. Çünkü bütün dediğin makuldür. Fakat akıl kendi başıyla ona yetişemez.

أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ Yahut: İnkârlarına sebep, tâgi zalimler gibi, Hakk'a serfüru etmemeleri midir? Halbuki mütecebbir zalimlerin rüesaları olan Firavunların, Nemrudların akibetleri malûmdur.

“KUR’AN SENİN SÖZLERİNDİR.” diyorlar. Halbuki, tâ şimdikiye kadar sana Muhammed-ül Emin diyerek içlerinde seni en doğru sözlü biliyorlardı. Demek onların imana niyetleri yoktur. Yoksa Kur’anın âsâr-ı beşeriye içinde bir nazirini bulsunlar.

امْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ Veyahut: Kâinatı abes ve gayesiz itikad eden felasife-i abesiyyun gibi kendilerini başıboş, hikmetsiz, gayesiz, vazifesiz, Hâlıksız mı zannediyorlar? Acaba gözleri kör olmuş, görmüyorlar mı ki, kâinat baştan aşağıya kadar hikmetlerle müzeyyen ve gayelerle müsmirdir ve mevcudat, zerrelere güneşlere kadar vazifelerle muvazzaftır ve evamir-i İlâhiyeye müsahharlardır.

أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ Veyahut: Firavunlaşmış maddiyyun gibi, “Kendi kendine oluyorlar. Kendi kendini besliyorlar. Kendilerine lâzım olan herşeyi yaratıyorlar.” mı tahayyül ediyorlar ki, imandan, ubudiyetten istinkâf ederler? Demek kendilerini birer Hâlık zannederler. Halbuki bir tek şeyin Hâlıkı, herbir şeyin Hâlıkı olmak lâzım gelir. Demek kibir ve gururları onları nihayet derecede ahmaklaştırmış ki, bir sineğe, bir mikroba karşı mağlub bir âciz-i mutlakı, bir Kadîr-i Mutlak zannederler. Madem bu derece akıldan, insaniyetten sukut etmişler. Hayvandan, belki cemadattan daha aşağıdırlar. Öyle ise, bunların inkârlarından müteessir olma. Bunları dahi, bir nevi muzır hayvan ve pis maddeler sırasına say. Bakma, ehemmiyet verme.

أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ Veyahut: Hâlıkı inkâr eden fikirsiz, sersem muattıla gibi, Allah’ı inkâr mı ediyorlar ki, Kur’anı dinlemiyorlar? Öyle ise, semavat ve arzın vücudlarını inkâr etsinler veyahut “Biz halkettik.” desinler. Bütün bütün aklın zıvanasından çıkıp, divaneliğin hezeyanına girsinler. Çünkü semada yıldızları kadar, zeminde çiçekleri kadar berahin-i tevhid görünüyor, okunuyor. Demek yakîne ve hakka niyetleri yoktur. Yoksa “Bir harf kâtibsiz olmaz.” bildikleri halde, nasıl bir harfinde bir kitab yazılan şu kâinat kitabını, kâtibsiz zannediyorlar.

أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ Veyahut: Cenab-ı Hakk’ın ihtiyarını nefyeden bir kısım hükema-yı dâlle gibi ve Berahime gibi asl-ı nübüvveti mi inkâr ediyorlar? Sana iman getirmiyorlar. Öyle ise, bütün mevcudatta görünen ve ihtiyar ve iradeyi gösteren bütün âsâr-ı hikmeti ve gayatı ve intizamı ve semeratı ve âsâr-ı rahmet ve inayatı ve bütün enbiyanın bütün mu’cizatlarını inkâr etsinler veya “Mahlukata verilen ihsanatın hazineleri yanımızda ve elimizdedir.” desinler. Kabil-i hitab olmadıklarını gösterebilirler. Sen de onların inkârından müteallim olma. Allah’ın akılsız hayvanları çoktur, de.

أَمْ هُمُ الْمُصِطْرُونَ Veyahut: Aklı hâkim yapan mütehakkim Mu’tezile gibi kendilerini Hâlıkın işlerine rakib ve müfettiş tahayyül edip Hâlık-ı Zülcelal’i mes’ul tutmak mı istiyorlar? Sakın fütur getirme. Öyle hodbinlerin inkârlarından bir şey çıkmaz. Sen de aldırma.

أَمْ لَهُمْ سُلْمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ Veyahut: Cin ve şeytana uyup kehanetfuruşlar, ispiirtizmacılar gibi, âlem-i gayba başka bir yol mu bulunmuş zannederler? Öyle ise, şeytanlarına kapanan semavata, onunla çıkılacak bir merdivenleri mi var tahayyül ediyorlar ki, senin semavî haberlerini tekzib ederler. Böyle şarlatanların inkârları, hiç hükmündedir.

أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ Veyahut: Ukûl-ü aşere ve erbab-ül enva' namıyla şerikleri itikad eden müşrik felasife gibi ve yıldızlara ve melaikelere bir nevi uluhiyet isnad eden Sabiiyyun gibi, Cenab-ı Hakk'a veled nisbet eden mülhid ve dâllînler gibi, Zât-ı Ehad ve Samed'in vücub-u vücuduna, vahdetine, samediyetine, istiğna-i mutlakına zıd olan veledi nisbet ve melaikenin ubudiyetine ve ismetine ve cinsiyetine münafî olan ünûseti isnad mı ederler? Kendilerine şefaathçi mi zannederler ki, sana tâbî' olmuyorlar? İnsan gibi mümkün, fânî, beka-i nev'ine muhtaç ve cismanî ve mütecezzi, tekessüre kabil ve âciz, dünyaperest, yardımcı bir vârise müştak mahluklar için vasıta-i tekessür ve teavün ve rabıta-i hayat ve beka olan tenasül, elbette ve elbette vücudu vâcib ve daim, bekası ezelî ve ebedî, zâtı cismaniyetten mücerred ve muallâ ve mahiyeti tecezzi ve tekessürden münezzeh ve müberra ve kudreti aczden mukaddes ve bîhemta olan Zât-ı Zülcelal'e evlâd isnad etmek, hem o âciz, mümkün, miskin insanlar dahi beğenmedikleri ve izzet-i mağruranesine yakıştıramadıkları bir nevi evlâd yani hadsiz kızları isnad etmek; öyle bir safsatadır ve öyle bir divanelik hezeyanıdır ki, o fikirde olan heriflerin tekzibleri, inkârları hiçtir. Aldırmamalısın. Herbir sersemin safsatasına, her divanenin hezeyanına kulak yerilmez.

أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ Veyahut: Hırsa, hissete alışmış tâgî, bâgî dünyaperestler gibi senin tekâlifini ağır mı buluyorlar ki, senden kaçıyorlar ve bilmiyorlar mı ki, sen ecrini, ücretini yalnız Allah'tan istiyorsun ve onlara Cenab-ı Hak tarafından verilen maldan hem bereket, hem fakirlerin hased ve beddualarından kurtulmak için, ya on'dan veya kırk'tan birisini kendi fakirlerine vermek ağır bir şey midir ki, emr-i zekatı ağır görüp İslâmiyetten çekiniyorlar? Bunların tekzibleri ehemmiyetsiz olmakla beraber, hakları tokattır. Cevab vermek değil...

أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُمُونَ Veyahut: Gayb-aşinalık dava eden Budeîler gibi ve umûr-u gaybiyeye dair tahminlerini yakîn tahayyül eden akılfüruşlar gibi, senin gaybî haberlerini beğenmiyorlar mı? Gaybî kitabları mı var ki, senin gaybî kitabını kabul etmiyorlar. Öyle ise, vahye mazhar resullerden başka kimseye açılmayan ve kendi başıyla ona girmeye kimsenin haddi olmayan âlem-i gayb, kendi yanlarında hazır, açık tahayyül edip ondan malûmat alarak yazıyorlar hülyasında bulunuyorlar. Böyle, haddinden hadsiz tecavüz etmiş mağrur hodfüruşların tekzibleri, sana fütur vermesin. Zira az bir zamanda senin hakikatlerin onların hülyalarını zîr ü zeber edecek.

أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ Veyahut: Fıtratları bozulmuş, vicdanları çürümüş şarlatan münafıklar, dессas zındıklar gibi ellerine geçmeyen hidayetden halkları aldatıp çevirmek, hile edip döndürmek mi istiyorlar ki, sana karşı kâh kâhin, kâh mecnun, kâh sahir deyip, kendileri dahi inanmadıkları halde başkalarını inandırmak mı istiyorlar? Böyle hilebaz şarlatanları insan sayıp desiselerinden, inkârlarından müteessir olarak fütur getirme. Belki daha ziyade gayret et. Çünkü onlar kendi nefislerine hile ederler, kendilerine zarar ederler ve onların fenalıkta muvaffakiyetleri muvakkattır ve istidracdır, bir mekr-i İlahîdir.

أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ Veyahut: Hâlık-ı hayr ve hâlık-ı şer namıyla ayrı ayrı iki ilah tevehhüm eden Mecusiler gibi ve ayrı ayrı esbaba bir nevi uluhiyet veren ve onları kendilerine birer nokta-i istinad tahayyül eden esbabperestler, sanemperestler gibi başka ilahlara dayanıp sana muaraza mı ederler? Senden istiğna mı ediyorlar? Demek لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا hükmünce, şu bütün kâinata gündüz gibi görünen bu intizam-ı ekmeli, bu insicam-ı ecmeli kör olup görmüyorlar. Halbuki bir köyde iki müdür, bir şehirde iki vali, bir memlekette iki padişah bulunsa, intizam zîr ü zeber olur ve insicam herc ü merce düşer. Halbuki sinek kanadından tâ semavat kandillerine kadar o derece ince bir intizam gözetilmiş ki, sinek kanadı kadar şirke yer bırakılmamış. Madem bunlar bu derece hilaf-ı akıl ve hikmet ve münafi-i his ve bedahet hareket ediyorlar. Onların tekzibleri seni tezkirden vazgeçirmesin.”

İşte silsile-i hakaik olan şu âyâtın yüzer cevherlerinden yalnız ifham ve ilzama dair bir tek cevher-i beyanîsini icmalen beyan ettik. Eğer iktidarım olsaydı, birkaç cevherlerini daha gösterseydim, “Şu âyetler tek başıyla bir mu’cizedir.” sen dahi diyecektin.

Amma ifham ve talimdeki beyanat-ı Kur’aniye o kadar hârikadır, o derece letafetli ve selasetlidir; en basit bir âmi, en derin bir hakikatı onun beyanından kolayca tefehhüm eder. Evet, Kur’an-ı Mu’ciz-ül Beyan, çok hakaik-i gamızayı nazar-ı umumîyi okşayacak, hiss-i âmmeyi rencide etmeyecek, fikr-i avamı taciz edip yormayacak bir surette basitane ve zahirane söylüyor, ders veriyor. Nasıl bir çocukla konuşulsa, çocukça tabirat istimal edilir. Öyle de: تَتَرَلَاتُ إِلَهِيَّةٌ إِلَى عُقُولِ الْبَشَرِ denilen, mütekellim üslûbunda muhatabın derecesine sözüyle nüzul edip öyle konuşan esalib-i Kur’aniye, en mütebahhir hükemanın fikirleriyle yetişemediği hakaik-i gamıza-i İlahiye ve esrar-ı Rabbaniyeyi müteşabihat suretinde bir kısım teşbihat ve temsilât ile en ümmi bir âmiye ifham eder. Meselâ: الرَّحْمَنُ عَلَى

الْعَرْشِ اسْتَوَى bir temsil ile rububiyet-i İlahiyeyi saltanat misalinde ve âlemin tedbirinde mertebe-i rububiyetini, bir Sultanın taht-ı saltanatında durup icra-yı hükûmet ettiği gibi bir misalde gösteriyor. Evet Kur'an, bu kâinat Hâlık-ı Zülcelalinin kelâmı olarak rububiyetinin mertebe-i a'zamından çıkarak, umum mertebeler üstüne gelerek, o mertebelere çıkanları irşad ederek, yetmişbin perdelerden geçerek, o perdelere bakıp tenvir ederek, fehm ve zekâca muhtelif binler tabaka muhatablara feyzini dağıtıp ve nurunu neşrederek kabiliyetçe ayrı ayrı asırlar, karnlar üzerinde yaşamış ve bu kadar mebzuliyetle manalarını ortaya saçmış olduğu halde kemal-i şebabetinden, gençliğinden zerre kadar zayi' etmeyerek gayet taravette, nihayet letafette kalarak gayet sühuletli bir tarzda, sehl-i mümteni' bir surette, her âmiye anlayışlı ders verdiği gibi; aynı derste, aynı sözlerle fehimleri muhtelif ve dereceleri mütebayın pek çok tabakalara dahi ders verip ikna' eden, işba' eden bir kitab-ı mu'ciznümanın hangi tarafına dikkat edilse, elbette bir lem'a-i i'caz görülebilir.

Elhasıl: Nasıl "Elhamdülillah" gibi bir lafz-ı Kur'anî okunduğu zaman dağın kulağı olan mağarasını doldurduğu gibi; aynı lafz, sineğin küçücük kulakçığına da tamamen yerleşir. Aynen öyle de: Kur'anın manaları, dağ gibi akılları işba' ettiği gibi, sinek gibi küçücük basit akılları dahi aynı sözlerle talim eder, tatmin eder. Zira Kur'an, bütün ins ü cinnin bütün tabakalarını imana davet eder. Hem umumuna imanın ulûmunu talim eder, isbat eder. Öyle ise, avamın en ümmisi havassın en ehassına omuz omuza, diz dize verip beraber ders-i Kur'anîyi dinleyip istifade edecekler. Demek Kur'an-ı Kerim, öyle bir maide-i Semaviyedir ki; binler muhtelif tabakada olan efkâr ve ukûl ve kulûb ve ervah, o sofradan gıdalarını buluyorlar, müştehiyatını alıyorlar. Arzuları yerine gelir. Hattâ pekçok kapıları kapalı kalıp, istikbalde geleceklere bırakılmıştır. Şu makama misal istersen, bütün Kur'an baştan nihayete kadar bu makamın misalleridir. Evet bütün müçtehidîn ve sıddıkîn ve hükema-i İslâmiye ve muhakkikîn ve ülema-i usûl-ül fıkıh ve mütekellimîn ve evliya-i ârifîn ve aktab-ı âşıkîn ve müdakkikîn-i ülema ve avam-ı müslimîn gibi Kur'anın tilmizleri ve dersini dinleyenleri, müttefikân diyorlar ki: "Dersimizi güzelce anlıyoruz." Elhasıl, sair makamlar gibi ifham ve talim makamında dahi Kur'anın lemaat-ı i'cazı parlıyor.

## İkinci Şua

Kur'anın câmiyyet-i hârikulâdesidir. Şu şuanın, beş lem'ası var.

**Birinci Lem'a:** Lafzındaki câmiyyettir. Elbette evvelki sözlerde, hem bu sözde zikrolunan âyetlerden şu câmiyyet aşikâre görünüyor. Evet لِكُلِّ آيَةٍ ظُهُورٌ olan hadîsin işaret ettiği gibi; elfaz-ı Kur'aniye, öyle bir tarzda vaz'edilmiş ki, herbir kelâmın, hattâ herbir kelimenin, hattâ herbir harfin, hattâ bazan bir sükûnun çok vücuhu bulunuyor. Herbir muhatabına ayrı ayrı bir kapıdan hissesini verir.

Meselâ: الْجِبَالِ أَوْتَادًا yani: “Dağları zemininize kazık ve direk yaptım.” bir kelâmdır. Bir âminin şu kelâmdan hissesi: Zahiren yere çakılmış kazıklar gibi görünen dağları görür, onlardaki menafi'ini ve nimetlerini düşünür, Hâlıkına şükreder.

Bir şâirin bu kelâmdan hissesi: Zemin, bir taban; ve kubbe-i sema, üstünde konulmuş yeşil ve elektrik lâmbalarıyla süslenmiş bir muhteşem çadır, ufkî bir daire suretinde ve semanın etekleri başında görünen dağları, o çadırın kazıkları misalinde tahayyül eder. Sâni'-i Zülcelaline hayretkârane perestîş eder.

Hayme-nişin bir edibin bu kelâmdan nasîbi: Zeminin yüzünü bir çöl ve sahra; dağların silsilelerini pek kesretle ve çok muhtelif bedevi çadırları gibi, güya tabaka-i türabiye, yüksek direkler üstünde atılmış, o direklerin sivri başları o perde-i türabiyeyi yukarıya kaldırmış, birbirine bakar pek çok muhtelif mahlukatın meskeni olarak tasavvur eder. O büyük azametli mahlukları, böyle yeryüzünde çadırlar misillü kolayca kuran ve koyan Fâtır-ı Zülcelaline karşı secde-i hayret eder.

Coğrafyacı bir edibin o kelâmdan kısmeti: Küre-i zemin, bahr-i muhit-i havaîde veya esîrîde yüzen bir sefine ve dağları, o sefinenin üstünde tesbit ve müvazene için çakılmış kazıklar ve direkler şeklinde tefekkür eder. O koca küre-i zemini, muntazam bir gemi gibi yapıp, bizleri içine koyup, aktar-ı âlemde gezdiren Kadîr-i Zülkemal'e karşı سُبْحَانَكَ مَا أَعْظَمَ شَأْنُكَ der.

Medeniyet ve heyet-i içtimaiyenin mütehassıs bir hakîminin bu kelâmdan hissesi: Zemini, bir hane ve o hanenin direği, hayat-ı hayvaniye ve hayat-ı hayvaniye direği, şerait-i hayat olan su, hava ve topraktır. Su ve hava ve toprağın direği ve kazığı, dağlardır. Zira dağlar, suyun mahzeni, havanın tarağı (gazat-ı muzırrayı tersib edip, havayı tasfiye eder) ve toprağın hâmisi (bataklıktan ve denizin istilasından muhafaza eder) ve sair

levazımat-ı hayat-ı insaniyenin hazinesi olarak fehmeder. Şu koca dağları, şu suretle hane-i hayatımız olan zemine direk yapan ve maişetimize hazinedar tayin eden Sâni'-i Zülcelal Vel'ikram'a, kemal-i ta'zim ile hamd ü sena eder.

Hikmet-i tabiiyenin bir feylesofunun şu kelâmdan nasîbi şudur ki: Küre-i zeminin karnında bazı inkılabat ve imtizacatın neticesi olarak hasıl olan zelzele ve ihtizazatı, dağların zuhuruyla sükûnet bulduğunu ve medar ve mihverindeki istikrarına ve zelzelenin irticacıyla medar-ı senevîsinden çıkmamasına sebep, dağların hurucu olduğunu ve zeminin hiddeti ve gazabı, dağların menafiziyle teneffüs etmekle sükûnet ettiğini fehmeder, tamamen imana gelir. **الْحِكْمَةُ لِلَّهِ** der.

Meselâ: **رَتَقًا** daki **رَتَقًا** kelimesi, tedkikat-ı felsefe ile âlûde olmayan bir âlime, o kelime şöyle ifham eder ki: Sema berrak, bulutsuz; zemin kuru ve hayatsız, tevellûde gayr-ı kabil bir halde iken.. semayı yağmurla, zemini hazrevatla fethedip bir nevi izdivac ve telkîh suretinde bütün zîhayatları o sudan halketmek, öyle bir Kadîr-i Zülcelal'in işidir ki; rûy-i zemin, onun küçük bir bostanı ve semanın yüz örtüsü olan bulutlar, onun bostanında bir süngerdir anlar, azamet-i kudretine secde eder. Ve muhakkik bir hakîme, o kelime şöyle ifham eder ki: Bidayet-i hilkatte sema ve arz şekilsiz birer küme ve menfaatsiz birer yaş hamur, veledsiz mahlukatsız toplu birer madde iken; Fâtır-ı Hakîm, onları feth ve bastedip güzel birer şekil, menfaatdar birer suret, zînetli ve kesretli mahlukata menşe' etmiştir anlar. Vüs'at-i hikmetine karşı hayran olur. Yeni zamanın feylesofuna şu kelime şöyle ifham eder ki: Manzume-i Şemsiyeyi teşkil eden küremiz, sair seyyareler, bidayette Güneş'le mümteziç olarak açılmamış bir hamur şeklinde iken; Kâdir-i Kayyum o hamuru açıp, o seyyareleri birer birer yerlerine yerleştirerek, Güneş'i orada bırakıp, zeminimizi buraya getirerek, zemine toprak sererek, sema canibinden yağmur yağdırarak, Güneş'ten ziya serptirerek dünyayı şenlendirip bizleri içine koymuştur anlar, başını tabiat bataklığından çıkarır, “Âmentü billahi-l Vâhid-il Ehad” der.

Meselâ: **وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا** daki “Lâm”; hem kendi manasını, hem “fi” manasını, hem “ilâ” manasını ifade eder. İşte **لِمُسْتَقَرٍّ** in “Lâm”ı, avam o “Lâm”ı “ilâ” manasında görüp fehmeder ki; size nisbeten ışıık verici, ısındırıcı müteharrik bir lâmba olan Güneş, elbette bir gün seyri bitecek, mahall-i kararına yetişecek, size faidesi dokunmayacak bir suret alacaktır, anlar. O da, Hâlık-ı Zülcelal'in Güneş'e bağladığı büyük nimetleri

düşünerek “Sübhanallah, Elhamdülillah” der. Ve âlime dahi o “Lâm”ı “ilâ” manasında gösterir. Fakat Güneş’i yalnız bir lâmba değil, belki bahar ve yaz tezgâhında dokunan mensucat-ı Rabbanîyenin bir mekiği, gece gündüz sahifelerinde yazılan mektubat-ı Samedaniyenin mürekkebi, nur bir hokkası suretinde tasavvur ettirerek Güneş’in cereyan-ı surîsi alâmet olduğu ve işaret ettiği intizamat-ı âlemi düşündürerek Sâni’-i Hakîm’in san’atına “Mâşâallah” ve hikmetine “Bârekâallah” diyerek secdeye kapanır. Ve kozmoğrafyacı bir feylesofa “lâm”ı “fî” manasında şöyle ifham eder ki: Güneş, kendi merkezinde ve mihveri üzerinde zenberekvari bir cereyan ile manzumesini emr-i İlahî ile tanzim edip tahrik eder. Şöyle bir saat-ı kübrayı halkedip tanzim eden Sâni’-i Zülcelal’ine karşı kemal-i hayret ve istihsan ile “El-azametü lillah ve-l kudretü lillah” der, felsefeyi atar, hikmet-i Kur’aniyeye girer. Ve dikkatli bir hakîme şu “lâm”ı, hem illet manasında, hem zarfiyet manasında tutturup şöyle ifham eder ki: “Sâni’-i Hakîm, işlerine esbab-ı zahiriyyeyi perde ettiğinden, cazibe-i umumiye namında bir kanun-u İlahîsiyle sapan taşları gibi seyyareleri Güneş’le bağlamış ve o cazibe ile muhtelif fakat muntazam hareketle o seyyareleri daire-i hikmetinde döndürüyor ve o cazibeyi tevlid için Güneş’in kendi merkezinde hareketini zahirî bir sebep etmiş. Demek **فِي مُسْتَقَرٍّ لَهَا لِاسْتِقْرَارٍ** manası: **مُنْظُومَتِهَا** yani, kendi müstekarrı içinde manzumesinin istikrarı ve nizamı için hareket ediyor. Çünkü hareket harareti, hararet kuvveti, kuvvet cazibeyi zahiren tevlid eder gibi bir âdet-i İlahiye, bir kanun-u Rabbanîdir.” İşte şu hakîm, böyle bir hikmeti, Kur’anın bir harfinden fehmettiği zaman, “Elhamdülillah Kur’andadır hak hikmet, felsefeyi beş paraya saymam.” der. Ve şâirane bir fikir ve kalb sahibine şu “lâm”dan ve istikrardan şöyle bir mana fehmine gelir ki: “Güneş, nurani bir ağaçtır. Seyyareler onun müteharrik meyveleri... Ağaçların hilafına olarak Güneş silkinir, tâ o meyveler düşmesin. Eğer silkinmezse, düşüp dağılacaklar.” Hem tahayyül edebilir ki: “Şems meczub bir ser-zâkirdir. Halka-i zikrin merkezinde cezbeli bir zikreder ve ettirir.” Bir risalede şu manaya dair şöyle demiştim: “Evet Güneş bir meyvedardır; silkinir tâ düşmesin seyyar olan yemişleri. Eğer sükûtuyla sükûnet eylese, cezbe kaçır, ağlar fezada muntazam meczubları.”

Hem meselâ **أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ** da bir sükût var, bir ıtlak var. Neye zafer bulacaklarını tayin etmemiş. Tâ herkes istediğini içinde bulabilsin. Sözü az söyler, tâ uzun olsun. Çünkü bir kısım muhatabın maksadı ateşten kurtulmaktır. Bir kısmı yalnız Cennet’i düşünür. Bir kısım, saadet-i

ebediyyeyi arzu eder. Bir kısım, yalnız rıza-yı İlahîyi rica eder. Bir kısım, rü'yet-i İlahiyyeyi gaye-i emel bilir ve hâkeza.. bunun gibi pek çok yerlerde Kur'an, sözü mutlak bırakır, tâ âmm olsun. Hazfeder, tâ çok manaları ifade etsin. Kısa keser, tâ herkesin hissesi bulunsun. İşte الْمُفْلِحُونَ der. Neye felah bulacaklarını tayin etmiyor. Güya o sükûtle der: “Ey müslümanlar! Müjde size. Ey müttaki! Sen Cehennem'den felah bulursun. Ey sâlih! Sen Cennet'e felah bulursun. Ey ârif! Sen rıza-yı İlahîye nail olursun. Ey âşık! Sen rü'yete mazhar olursun.” ve hâkeza... İşte Kur'an, câmiyet-i lafziye cihetiyle kelâmdan, kelimeden, harften ve sükûttan her birisinin binler misallerinden yalnız nümune olarak birer misal getirdik. Âyeti ve kıssatı bunlara kıyas edersin.

Meselâ: **âyeti**, o kadar vücuhu var ve o derece meratibi var ki, bütün tabakat-ı evliya, bütün sülûklerinde ve mertebelerinde şu âyete ihtiyaçlarını görüp ondan kendi mertebesine lâıyk bir gıda-yı manevî, bir taze mana almışlar. Çünkü “Allah” bir ism-i câmi' olduğundan esma-i hüsnâ adedince tevhidler, içinde bulunur. **أَيُّ لَا رَزَاقَ إِلَّا هُوَ** \* **لَا خَالِقَ إِلَّا هُوَ** \* **لَا رَحْمَنَ إِلَّا هُوَ** ve hâkeza..

Hem meselâ: Kıssas-ı Kur'aniyeden kıssa-i Musa Aleyhisselâm, âdeta asâ-yı Musa Aleyhisselâm gibi binler faideleri var. O kıssada, hem Peygamber Aleyhissalâtü Vesselâm'ı teskin ve teselli, hem küffarı tehdid, hem münafıkları takbih, hem Yahudileri tevhîh gibi çok makasıdı, pekçok vücuhu vardır. Onun için surelerde tekrar edilmiştir. Her yerde bütün maksadları ifade ile beraber yalnız birisi maksud-u bizzât olur, diğerleri ona tâbi' kalırlar.

**Eğer desen:** “Geçmiş misallerdeki bütün manaları nasıl bileceğiz ki, Kur'an onları irade etmiş ve işaret ediyor?”

**Elcevab:** Madem Kur'an bir hutbe-i ezeliyedir. Hem muhtelif, tabaka tabaka olarak asırlar üzerinde ve arkasında oturup dizilmiş bütün benî-Âdeme hitab ediyor, ders veriyor. Elbette o muhtelif efhâma göre müteaddid manaları dercedip irade edecektir ve iradesine emareleri vaz'edecektir. Evet “İşarat-ül İ'caz”da şuradaki manalar misillü kelimat-ı Kur'aniyenin müteaddid manalarını İlm-i Sarf ve Nahv'in kaideleriyle ve İlm-i Beyan ve Fenn-i Maânî'nin düsturlarıyla, Fenn-i Belâgat'ın kanunlarıyla isbat edilmiştir. Bununla beraber ulûm-u Arabiyece sahih ve usûl-i diniyece hak olmak şartıyla ve Fenn-i Maânîce makbul ve İlm-i Beyanca münasib ve belâgatça müstahsen olan bütün vücuh ve maânî, ehl-i içtihad ve ehl-i tefsir ve ehl-i usûl-üd din ve ehl-i usûl-ül fikhın icmasıyla ve

ihtilaflarının şehadetiyle Kur'anın manalarındandırlar. O manalara, derecelerine göre birer emare vaz'etmiştir. Ya lafziyedir, ya maneviyedir. O maneviye ise, ya siyak veya sibak-ı kelâmdan veya başka âyetten birer emare o manaya işaret eder. Bir kısmı yirmi ve otuz ve kırk ve altmış, hattâ seksen cild olarak muhakkikler tarafından yazılan yüzbinler tefsirler, Kur'anın câmiîyet ve hârikîyet-i lafziyesine kat'î bir bürhan-ı bahirdir. Her ne ise... Biz şu sözde herbir manaya delalet eden emareyi kanunıyla, kaidesiyle göstersek söz çok uzanır. Onun için kısa kesip kısmen “İşarat-ül İ'caz”a havale ederiz.

**İkinci Lem'a:** Manasındaki câmiyet-i hârikadır. Evet, Kur'an bütün müçtehidlerin me'hazlerini, bütün âriflerin mezâklarını, bütün vâsılların meşreblerini, bütün kâmillerin mesleklerini, bütün muhakkiklerin mezheblerini; manasının hazinesinden ihsan etmekle beraber; daima onlara rehber ve terakkiyatlarında her vakit onlara mürşid olup, o tükenmez hazinesinden onların yollarına neşr-i envâr ettiği bütün onlarca musaddaktır ve müttefek-un aleyhtir.

**Üçüncü Lem'a:** İlmindeki câmiyet-i hârikadır. Evet Kur'an, şeriâtın müteaddid ve çok ilimlerini, hakikatın mütenevvi ve kesretli ilimlerini, tarîkâtın muhtelif ve hadsiz ilimlerini, kendi ilminin denizinden akıttığı gibi; daire-i mümkinatın hakikî hikmetini ve daire-i vücubun ulûm-u hakikiyesini ve daire-i âhiretin maarif-i gamızasını, o denizinden muntazaman ve kesretle akıtıyor. Şu lem'aya misal getirilse, bir cild yazmak lâzım gelir. Öyle ise, yalnız nümune olarak şu yirmibeş aded Sözleri gösteriyoruz. Evet, bütün yirmibeş aded Sözler'in doğru hakikatleri, Kur'anın bahr-i ilminden ancak yirmibeş katredir. O Sözler'de kusur varsa, benim fehmi-kâsırımı aittir.

**Dördüncü Lem'a:** Mebahisindeki câmiyet-i hârikadır. Evet, insan ve insanın vazifesi, kâinat ve Hâlık-ı Kâinat'ın, arz ve semavatın, dünya ve âhiretin, mazi ve müstakbelin, ezel ve ebedin mebahis-i külliyelerini cem'etmekle beraber nutfeden halketmek, tâ kabre girinceye kadar; yemek, yatmak âdâbından tut, tâ kaza ve kader mebhaslerine kadar; altı gün hilkat-i âlemden tut tâ **وَالْمُرْسَلَاتِ \* وَالذَّارِيَاتِ** kasemleriyle işaret olunan rüzgârların esmesindeki vazifelerine kadar; **يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ \* إِنْ يَشَاءَ اللَّهُ** وَمَا تَشَاوُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ \* يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ işaretleriyle, insanın kalbine ve iradesine müdahalesinden tut, tâ **وَالسَّمَوَاتِ** işaretleriyle, insanın kalbine ve iradesine müdahalesinden tut, tâ **وَجَعَلْنَا فِيهَا** **مَطْوِيَّاتٍ بِيَمِينِهِ** yani, bütün semavatı bir kabzasında tutmasına kadar; **إِذَا زُلْزِلَتْ** **زُجْجِلَتْ** **وَأَغْنَابِ** **جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ** zeminin çiçek ve üzüm ve hurmasından tut, tâ **ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى** **الْأَرْضِ** ile ifade ettiği hakikat-ı acibeye kadar; ve semanın **ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى**

دُخَانَ السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانُ haletindeki vaziyetinden tut, tâ duhanla inşikakına ve yıldızlarının düşüp hadsiz fezada dağılmasına kadar ve dünyanın imtihan için açılmasından, tâ kapanmasına kadar ve âhiretin birinci menzili olan kabirden, sonra berzahtan, haşirden, köprüden tut, tâ Cennet'e, tâ saadet-i ebediyeye kadar; mazi zamanının vukuatından, Hazret-i Âdem'in hilkat-i cesedinden, iki oğlunun kavgasından tâ Tufana, tâ kavm-i Firavunun garkına, tâ ekser enbiyanın mühim hâdisatına kadar ve اَلْسْتُ بِرَبِّكُمْ işaret ettiği hâdise-i ezeliyeden tut, tâ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ إِلَى نَاصِرَةٍ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ ifade ettiği vakıa-i ebediyeye kadar bütün mebahis-i esasiyeyi ve mühimmeyi öyle bir tarzda beyan eder ki; o beyan, bütün kâinatı bir saray gibi idare eden ve dünyayı ve âhireti iki oda gibi açıp kapayan ve zemin bir bahçe ve sema, misbahlarıyla süslendirilmiş bir dam gibi tasarruf eden ve mazi ve müstakbel, bir gece ve gündüz gibi nazarına karşı hazır iki sahife hükmünde temaşa eden ve ezel ve ebed, dün ve bugün gibi silsile-i şuunatın iki tarafı birleşmiş, ittisal peyda etmiş bir surette bir zaman-ı hazır gibi onlara bakan bir Zât-ı Zülcelal'e yakışır bir tarz-ı beyandır. Nasıl bir usta, bina ettiği ve idare ettiği iki haneden bahseder. Programını ve işlerinin liste ve fihristesini yapar. Kur'an dahi, şu kâinatı yapan ve idare eden ve işlerinin listesini ve fihristesini -tabir caiz ise- programını yazan, gösteren bir zâtın beyanına yakışır bir tarzdadır. Hiçbir cihetle eser-i tasannu' ve tekellüf görünmüyor. Hiçbir şaibe-i taklid veya başkasının hesabına ve onun yerinde kendini farzedip konuşmuş gibi bir hud'anın emaresi olmadığı gibi bütün ciddiyetiyle, bütün safvetiyle, bütün hulusuyla safî, berrak, parlak beyanı, nasıl gündüzün ziyası "Güneş'ten geldim." der. Kur'an dahi, "Ben, Hâlık-ı Âlem'in beyanımı ve kelâmımı." der.

Evet şu dünyayı antika san'atlarla süsleştiren ve lezzetli nimetlerle dolduran ve san'atperverane ve nimetperverane şu derece san'atının acibeleriyle, şu derece kıymetdar nimetlerini dünyanın yüzüne serpen, sıravari tanzim eden ve zeminin yüzünde seren, güzelce dizen bir Sâni', bir Mün'imden başka şu velvele-i takdir ve istihsanla ve zemzeme-i hamd ü şükranla dünyayı dolduran ve zemini bir zikirhane, bir mescid, bir temaşağâh-ı san'at-ı İlahiyeye çeviren Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan kime yakışır ve kimin kelâmı olabilir? Ondan başka kim ona sahip çıkabilir? Ondan başka kimin sözü olabilir? Dünyayı ışıklandıran ziya, Güneş'ten başka hangi şeye yakışır? Tılsım-ı kâinatı keşfedip âlemi ışıklandıran beyan-ı Kur'an, Şems-i Ezeli'den başka kimin nuru olabilir? Kimin haddine düşmüş ki, ona nazire getirsin, onun taklidini yapsın? Evet, bu dünyayı

san'atlarıyla zînetlendiren bir san'atkârın, san'atını istihsan eden insanla konuşmaması muhaldır. Madem ki, yapar ve bilir; elbette konuşur. Madem konuşur, elbette konuşmasına yakışan Kur'andır. Bir çiçeğin tanziminden lâkayd kalmayan bir Mâlik-ül Mülk, bütün mülkünü velveleye veren bir kelâma karşı nasıl lâkayd kalır? Hiç başkasına mal edip hiçe indirir mi?

**Beşinci Lem'a:** Kur'anın üslûb ve îcazındaki câmiyet-i hârikadır. Bunda "Beş Işık" var.

**Birinci Işık:** Üslûb-u Kur'anın o kadar acib bir cem'iyeti var ki, bir tek sure, kâinatı içine alan bahr-i muhit-i Kur'anîyi içine alır. Bir tek âyet, o surenin hazinesini içine alır. Âyetlerin çoğu, herbirisi birer küçük sure, surelerin çoğu, herbirisi birer küçük Kur'andır. İşte şu, i'cazkârane îcazdan büyük bir lütf-u irşaddır ve güzel bir teshildir. Çünkü herkes, her vakit Kur'ana muhtaç olduğu halde, ya gabavetinden veya başka esbaba binaen her vakit bütün Kur'anı okumayan veyahut okumaya vakit ve fırsat bulamayan adamlar, Kur'andan mahrum kalmamak için; herbir sure, birer küçük Kur'an hükmüne, hattâ herbir uzun âyet, birer kısa sure makamına geçer. Hattâ Kur'an Fatiha'da, Fatiha dahi Besmele'de munderic olduğuna ehl-i keşif müttefiktirler. Şu hakikata bürhan ise, ehl-i tahkikin icmaıdır.

**İkinci Işık:** Âyât-ı Kur'aniye, emir ve nehy, va'd ve vaîd, terhib ve terhib, zecr ve irşad, kısas ve emsal, ahkâm ve maarif-i İlâhiye ve ulûm-u kevniye ve kavanin ve şerait-i hayat-ı şahsiye ve hayat-ı içtimaiye ve hayat-ı kalbiye ve hayat-ı maneviye ve hayat-ı uhreviye gibi umum tabakat-ı kelâmiye ve maarif-i hakikiye ve hacat-ı beşeriye delalatıyla, işaretleriyle câmi' olmakla beraber; **خُذْ مَا شِئْتَ لِمَا شِئْتَ** yani, "İstediğin herşey için Kur'andan her ne istersen al." ifade ettiği mana, o derece doğruluğuyla makbul olmuş ki, ehl-i hakikat mabeyninde durub-u emsal sırasına geçmiştir. Âyât-ı Kur'aniyede öyle bir câmiyet var ki, her derde deva, her hacete gıda olabilir. Evet, öyle olmak lâzım gelir. Çünkü daima terakkiyatta kat'-ı meratib eden bütün tabakat-ı ehl-i kemalin rehber-i mutlakı elbette şu hâsiyete mâlik olması elzemdir.

**Üçüncü Işık:** Kur'anın i'cazkârane îcazıdır. Kâh olur ki, uzun bir silsilenin iki tarafını öyle bir tarzda zikreder ki, güzelce silsileyi gösterir.

Hem kâh olur ki, bir kelimenin içine sarihan, işareten, remzen, îmaen bir davanın çok bürhanlarını derceder.

Meselâ: **وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ السِّنِّكُمْ وَالْوَانِكُمْ** de âyât ve delail-i vahdaniyet silsilesini teşkil eden silsile-i hilkat-i kâinatın mebd'e ve muntehasını zikr ile o ikinci silsileyi gösterir, birinci silsileyi okutturuyor.

Evet bir Sâni'-i Hakîm'e şehadet eden sahaif-i âlemin birinci derecesi, semavat ve arzın asl-ı hilkatleridir. Sonra gökleri yıldızlarla tezyin ile zeminin zîhayatlarla şenlendirilmesi, sonra Güneş ve Ay'ın teshiriyle mevsimlerin değişmesi, sonra gece ve gündüzün ihtilaf ve deveranı içindeki silsile-i şuanattır. Daha gele gele tâ kesretin en ziyade intişar ettiği mahal olan sîmaların ve seslerin hususiyetlerine ve imtiyazlarına ve teşahhuslarına kadar... Madem ki en ziyade intizamdan uzak ve tesadüfün karışmasına maruz olan ferdlerin sîmalarındaki teşahhusatta hayret verici bir intizam-ı hakîmane bulunsa, üzerinde gayet san'atkâr bir hakîmin kalemi işlediği gösterilse, elbette intizamları zahir olan sair sahifeler kendi kendine anlaşılır, nakkaşını gösterir. Hem madem koca semavat ve arzın asl-ı hilkatinde eser-i san'at ve hikmet görünüyor. Elbette kâinat sarayının binasında temel taşı olarak gökleri ve zemini hikmetle koyan bir Sâni'in sair eczalarında eser-i san'atı, nakş-ı hikmeti pekçok zahirdir. İşte şu âyet, hafîyi izhar, zahirîyi ihfa ederek gayet güzel bir îcaz yapmış. Elhak: فَسُبْحَانَ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ den tut, tâ kadar altı defa وَمِنْ آيَاتِهِ وَمِنْ آيَاتِهِ ile başlayan silsile-i berahin, bir silsile-i cevahirdir, bir silsile-i nurdur, bir silsile-i i'cazdır, bir silsile-i îcaz-ı i'cazîdir. Kalb istiyor ki, şu defînelerde gizli olan elmasları göstereyim. Fakat ne yapayım makam kaldırmıyor. Başka vakte talik edip, o kapıyı şimdi açmıyorum.

Hem meselâ: فَارْسِلُونِ يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ

kelâmıyla يُوسُفُ kelimesi ortalarında şunlar var:

إِلَىٰ يُوسُفَ لَأَسْتَعْبِرَ مِنْهُ الرُّؤْيَا فَارْسَلُوهُ فَذَهَبَ إِلَى السِّجْنِ وَقَالَ يُوسُفُ

Demek beş cümleyi bir cümlede icmal edip îcaz ettiği halde vuzuhu ihlâl etmemiş, fehmi işkal etmemiş.

Hem meselâ: الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا İnsan-ı âsi, “Çürümüş kemikleri kim diriltecek?” diye meydan okur gibi inkârına karşı Kur'an der: “Kim bidayeten yaratmış ise, o diriltecek. O yaratan zât ise, herbir şeyi herbir keyfiyette bilir. Hem size yeşil ağaçtan ateş çıkaran bir zât, çürümüş kemiğe hayat verebilir.” İşte şu kelâm, diriltmek davasına müteaddid cihetlerle bakar, isbat eder. Evvelâ, insana karşı ettiği silsile-i ihsanatı şu kelâmıyla başlar, tahrik eder, hatıra getirir. Başka âyetlerde tafsil ettiği için kısa keser, akla havale eder. Yani, size ağaçtan meyveyi ve ateşi ve ottan erzakı ve hububu ve topraktan hayvanatı ve nebatatı verdiği gibi, zemini size hoş -herbir erzakınız içinde konulmuş- bir beşik ve âlemi, güzel ve bütün levazımatınız içinde bulunur bir saray yapan bir zâtın kaçıp başıboş

kalıp, ademe gidip saklanılmaz. Vazifesiz olup kabre girip uyandırılmamak üzere rahat yataamazsınız.

Sonra o davanın bir deliline işaret eder: الشَّجَرُ الْأَخْضَرُ kelimesiyle remzen der: “Ey haşri inkâr eden adam! Ağaçlara bak! Kışta ölmüş kemikler gibi hadsiz ağaçları baharda diriltten, yeşillendiren; hattâ herbir ağaçta yaprak ve çiçek ve meyve cihetiyle üç haşr u neşrin nûmunelerini gösteren bir zâta karşı inkâr ile, istib’ad ile kudretine meydan okunmaz.” Sonra bir delile daha işaret eder, der: “Size ağaç gibi kesif, sakil, karanlıklı bir maddeden ateş gibi latif, hafif, nurani bir maddeyi çıkaran bir zâttan, odun gibi kemiklere ateş gibi bir hayat ve nur gibi bir şuur vermeyi nasıl istib’ad ediyorsunuz?” Sonra bir delile daha tasrih eder der ki: “Bedeviler için kibrit yerine ateş çıkaran meşhur ağacın, yeşil iken iki dalı birbirine sürüldüğü vakit ateşi yaratan ve rutubetiyle yeşil ve hararetiyle kuru gibi iki zıd tabiatı cem’edip, onu buna menşe etmekle herbir şey hattâ anasır-ı asliye ve tabayi-i esasiye, onun emrine bakar, onun kuvvetiyle hareket eder, hiçbirisi başıboş olup tabiatıyla hareket etmediğini gösteren bir zâttan, topraktan yapılan ve sonra toprağa dönen insanı, topraktan yeniden çıkarması istib’ad edilmez. İsyan ile ona meydan okunmaz.” Sonra Hazret-i Musa Aleyhisselâm’ın şecere-i meşhuresini hatıra getirmekle şu dava-yı Ahmediye Aleyhissalâtü Vesselâm, Musa Aleyhisselâm’ın dahi davasıdır. Enbiyanın ittifakına hafî bir îma edip, şu kelimenin îcazına bir letafet daha katar.

**Dördüncü Işık:** İcaz-ı Kur’anî o derece câmi’ ve hâriktir, dikkat edilse görünüyor ki: Bazan bir denizi bir ibrikte gösteriyor gibi pek geniş ve çok uzun ve küllî düsturları ve umumî kanunları, basit ve âmi fehimplere merhameten basit bir cüz’üyle, hususî bir hâdisle ile gösteriyor. Binler misallerinden yalnız iki misaline işaret ederiz.

**Birinci Misal:** Yirminci Söz’ün Birinci Makamında tafsilen beyan olunan üç âyettir ki, şahs-ı Âdem’e talim-i esma ünvanıyla nev’-i benî-Âdeme ilham olunan bütün ulûm ve fûnunun talimini ifade eder. Ve Âdem’e, melaikenin secde etmesi ve şeytanın etmemesi hâdisesiyle nev’-i insana semekten meleğe kadar ekser mevcudat müsahhar olduğu gibi, yılandan şeytana kadar muzır mahlukatın dahi ona itaat etmeyip düşmanlık ettiğini ifade ediyor. Hem kavm-i Musa (A.S.) bir bakarayı, bir ineği kesmekle Mısır bakar-perestliğinden alınan ve “İcl” hâdisesinde tesirini gösteren bir bakar-perestlik mefkûresinin Musa Aleyhisselâm’ın bıçağıyla kesildiğini ifade ediyor. Hem taştan su çıkması, çay akması ve dağılıp

yuvarlanması ünvanıyla; tabaka-i türabiye altında olan taş tabakası, su damarlarına hazinedarlık ve toprağa analık ettiğini ifade ediyor.

**İkinci Misal:** Kur’anda çok tekrar edilen kıssa-i Musa Aleyhisselâm’ın cümleleri ve cüz’leridir ki, herbir cümlesi, hattâ herbir cüz’ü, bir düstur-u küllînin ucu olarak gösterilmiş ve o düsturu ifade ediyor. Meselâ: يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صَرْحًا Firavun, vezirine emreder ki: “Bana yüksek bir kule yap, semavatın halini rasad edip bakacağım. Semanın gidişatından acaba Musa’nın (A.S.) dava ettiği gibi semada tasarruf eden bir İlah var mıdır?” İşte صَرْحًا kelimesiyle ve şu cüz’î hâdise ile, dağsız bir çölde olduğundan dağları arzulayan ve Hâlık tanımadığından tabiat-perest olup rububiyet dava eden ve âsâr-ı ceberutlarını göstermekle ibka-yı nam eden, şöhret-perest olup dağ-misal meşhur ehramları bina eden ve sihir ve tenasühe kail olup cenazelerini mumya edip dağ misillü mezarlarda muhafaza eden Mısır firavunlarının an’anesinde hükümferma bir düstur-u acibi ifade eder.

Meselâ: فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِدَنَّاكَ Gark olan Firavuna der: “Bugün senin gark olan cesedine necat vereceğim.” ünvanıyla umum Firavunların tenasüh fikrine binaen cenazelerini mumyalamakla maziden alıp müstakbeldeki ensal-i âtiyenin temaşagâhına göndermek olan mevt-âlûd, ibretnüma bir düstur-u hayatiyelerini ifade etmekle beraber, şu asr-ı âhirde o gark olan Firavunun aynı cesedi olarak keşfolunan bir beden, o mahall-i gark denizinden sahile atıldığı gibi, zamanın denizinden asırların mevceleri üstünde şu asır sahiline atılacağını, mu’cizane bir işaret-i gaybiyeyi, bir lem’a-yı i’cazı ve bu tek kelime bir mu’cize olduğunu ifade eder.

Hem meselâ: يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ Benî-İsrail’in oğullarının kesilip, kadın ve kızlarını hayatta bırakmak; bir Firavun zamanında yapılan bir hâdise ünvanıyla, Yahudi milletin ekser memleketlerde her asırda maruz olduğu müteaddid katliamları, kadın ve kızları hayat-ı beşeriye-i sefihanede oynadıkları rolü ifade eder.

وَلْتَجِدْنَهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَوَةٍ \* وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ \* وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ \* وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ \* وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

Yahudilere müteveccih şu iki hükm-ü Kur’anî, o milletin hayat-ı içtimaiye-i insaniyede dolap hilesiyle çevirdikleri şu iki müdhiş düstur-u umumîyi tazammun eder ki: Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye-i sarsan ve sa’y ü ameli, sermaye ile mübareze ettirip fukarayı zenginlerle çarpıştıran, muzaaf riba yapıp bankaları tesise sebebiyet veren ve hile ve hud’a ile cem’-i mal eden o millet olduğu gibi; mahrum kaldıkları ve daima zulmünü gördükleri

hükûmetlerden ve galiblerden intikamlarını almak için her çeşit fesad komitelerine karışan ve her nevi ihtilale parmak karıştıran yine o millet olduğunu ifade ediyor.

Meselâ: فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ “Eğer doğru iseniz, mevti isteyiniz. Hiç istemeyeceksiniz.” İşte meclis-i Nebevîde küçük bir cemaatin cüz’î bir hâdise ünvanıyla, milel-i insaniye içinde hırs-ı hayat ve havf-ı mematla en meşhur olan millet-i Yehud’un tâ kıyamete kadar lisan-ı halleri, mevti istemeyeceğini ve hayat hırsını bırakmayacağını ifade eder.

Meselâ: ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ Şu ünvanla o milletin mukadderat-ı istikbaliyesini umumî bir surette ifade eder. İşte şu milletin seciyelerinde ve mukadderatında münderic olan şöyle müdhiş desatir içindir ki, Kur’an onlara karşı pek şiddetli davranıyor. Dehşetli sille-i te’dir vuruyor.

İşte şu misallerden kıssa-i Musa Aleyhisselâm ve Benî-İsrail’in sair cüz’lerini ve sair kıssalarını bu kıssaya kıyas et. Şimdi şu Dördüncü Işıktaki i’cazî lem’a-i icaz gibi Kur’anın basit kelimatlarının ve cüz’î mebhaslerinin arkalarında pekçok lemaat-ı i’caziye vardır. Ârife işaret yeter.

**Beşinci Işık:** Kur’anın makasid ve mesail, maânî ve esalib ve letaif ve mehasin cihetiyle câmiyet-i hârikasıdır. Evet Kur’an-ı Mu’ciz-ül Beyan’ın surelerine ve âyetlerine ve hususan surelerin fatihalarına, âyetlerin mebde’ ve makta’larına dikkat edilse görünüyor ki: Belâgatların bütün enva’ını, fezail-i kelâmîyenin bütün aksamını, ulvî üslûbların bütün esnafını, mehasin-i ahlâkiyenin bütün efradını, ulûm-u kevnîyenin bütün fezlekelerini, maarif-i İlâhiyenin bütün fihristelerini, hayat-ı şahsiye ve içtimaiye-i beşerîyenin bütün nâfi’ düsturlarını ve hikmet-i âliye-i kâinatın bütün nurani kanunlarını cem’etmekle beraber hiçbir müşevveşiyet eseri görünmüyor. Elhak, o kadar ecnas-ı muhtelifeyi bir yerde toplayıp bir münakaşa, bir karışık çıkmamak, kahhar bir nizam-ı i’cazînin işi olabilir.

Elhak, bütün bu câmiyet içinde şu intizam ile beraber geçmiş yirmidört aded Sözlerde izah ve isbat edildiği gibi; cehl-i mürekkebin menşei olan âdiyat perdelerini keskin beyanatıyla yırtmak, âdet perdeleri altında gizli olan hârikulâdeleri çıkarıp göstermek ve dalaletin menbaı olan tabiat tagutunu, bürhanın elmas kılıncıyla parçalamak ve gaflet uykusunun kalın tabakalarını ra’d-misal sayhalarıyla dağıtmak ve felsefe-i beşerîyeyi ve hikmet-i insaniyeyi âciz bırakan kâinatın tılsım-ı muğlakını ve hilkat-i âlemin muamma-yı acibesini feth ve keşfetmek, elbette hakikat-bîn ve gayb-aşına ve hidayet-bahş ve haknûma olan Kur’an gibi bir mu’cizekârın hârikulâde işleridir.

Evet, Kur'anın âyetlerine insaf ile dikkat edilse görünüyor ki: Sair kitablar gibi bir-iki maksadı takib eden tedricî bir fikrin silsilesine benzemiyor. Belki, def'î ve ânî bir tavrı var ve ilka olunuyor bir gidişatı var ve beraber gelen herbir taifesi müstakil olarak uzak bir yerden ve gayet ciddî ve ehemmiyetli bir muhaberenin tek tek, kısa kısa bir surette geldiğinin nişanı var. Evet kâinatın Hâlıkından başka kim var ki, bu derece kâinat ve Hâlık-ı Kâinat'la ciddî alâkadar bir muhabereyi yapabilsin? Hadsiz derece haddinden çıkıp Hâlık-ı Zülcelal'i kendi keyfiyle söyleştirsin, kâinatı doğru olarak konuştursun. Evet, Kur'anda kâinat Sâni'inin pek ciddî ve hakikî ve ulvî ve hak olarak konuşması ve konuşturması görünüyor. Taklidi îma edecek hiçbir emare bulunmuyor. O söyler ve söylettirir. Farz-ı muhal olarak Müseylime gibi hadsiz derece haddinden çıkıp taklidkârane o izzet ve ceberut sahibi olan Hâlık-ı Zülcelalini kendi fikriyle konuşturup ve kâinatı onunla konuştursa, elbette binler taklid emareleri ve binler sahtekârlık alâmetleri bulunacaktır. Çünkü en pest bir halinde en yüksek tavrı takınanların her haleti taklidçiliğini gösterir. İşte şu hakikatı kâsem ile ilân eden مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ya bak, dikkat et...

### Üçüncü Şua

Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan'ın ihbarat-ı gaybiyesi ve her asırda şebabiyetini muhafaza etmesi ve her tabaka insana muvafık gelmesiyle hasıl olan i'cazdır. Şu Şua'nın "Üç Cilve"si var.

**Birinci Cilve:** İhbarat-ı gaybiyesidir. Şu cilvenin "Üç Şavk"ı var.

**Birinci Şavk:** Maziye ait ihbarat-ı gaybiyesidir. Evet, Kur'an-ı Hakîm bil'ittifak ümmi ve emin bir Zâtın lisanıyla, zaman-ı Âdem'den tâ Asr-ı Saadete kadar enbiyaların mühim hâlâtını ve ehemmiyetli vukuatını öyle bir tarzda zikrediyor ki, Tevrat ve İncil gibi kitabların tasdiki altında gayet kuvvet ve ciddiyetle ihbar ediyor. Kütüb-ü Sâlifenin ittifak ettikleri noktalarda muvafakat etmiştir. İhtilaf ettikleri bahislerde, musahhihane hakikat-ı vakıayı faslediyor. Demek Kur'anın nazar-ı gayb-bînisi, o Kütüb-ü Sâlifenin umumunun fevkinde ahval-i maziyei görüyor ki, ittifakî mes'elelerde musaddıkane onları tezkiye ediyor. İhtilafî mes'elelerde musahhihane onlara faysal oluyor. Halbuki Kur'anın vukuat ve ahval-i maziyeeye dair ihbaratı aklî bir iş değil ki, akıl ile ihbar edilsin. Belki, semaa

mütevakkıf nakildir. Nakil ise, kıraat ve kitabet ehline mahsustur. Dost ve düşmanın ittifakıyla kıraatsız, kitabetsiz, emanetle maruf, ümmi lakabıyla mevsuf bir zâta nüzul ediyor. Hem o ahval-i maziyei öyle bir surette ihbar eder ki, bütün o ahvali görür gibi bahseder. Çünkü uzun bir hâdisenin ukde-i hayatiyesini ve ruhunu alır, maksadına mukaddeme yapar. Demek Kur’andaki fezlekeler, hülâsalar gösteriyor ki, bu hülâsa ve fezlekeyi gösteren, bütün maziyei bütün ahvali ile görüyor. Zira bir zâtın bir fende veya bir san’atta mütehassıs olduğu; hülâsalı bir sözle, fezlekeli bir san’atçıkla, o şahısların meharek ve melekelerini gösterdiği gibi, Kur’anda zikrolunan vukuatın hülâsaları ve ruhları gösteriyor ki, onları söyleyen, bütün vukuatı ihata etmiş, görüyor, (tabir caiz ise) bir meharek-i fevkalâde ile ihbar ediyor.

**İkinci Şavk:** İstikbale ait ihbarat-ı gaybiyesidir. Şu kısım ihbaratın çok enva’ı var. Birinci kısım, hususîdir. Bir kısım ehl-i keşif ve velayete mahsustur. Meselâ: Muhyiddin-i Arabî الم غَلِيَتِ الرُّومُ Suresi’nde pekçok ihbarat-ı gaybiyeyi bulmuştur. İmam-ı Rabbanî, surelerin başındaki mukattaat-ı huruf ile çok muamelât-ı gaybiyenin işaretlerini ve ihbaratını görmüştür ve hâkeza... Ülema-yı bâtın için Kur’an, baştan başa ihbarat-ı gaybiye nev’indendir. Biz ise, umuma ait olacak bir kısmına işaret edeceğiz. Bunun da pekçok tabakatı var. Yalnız bir tabakadan bahsedeceğiz. İşte Kur’an-ı Hakîm, Resul-i Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâm’a der: <sup>5</sup>(Haşiye)

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ \* لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمَنِينَ مُخْلَقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا \* تَخَافُونَ \* هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلِيَبَهُمْ سَيَغْلِبُونَ فِي بَضْعِ سِنِينَ اللَّهُ الْأَمْرُ \* فَسَتَبْصُرُ وَيُصِرُّونَ بِأَيْكُمُ الْمَفْتُونُ \* أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ \* وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ \* فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا \* وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ \* قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ \* وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سِيرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا \* قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا

gibi çok âyâtın ifade ettiği ihbarat-ı gaybiyedir ki, aynen doğru olarak çıkmıştır. İşte pekçok itirazat ve tenkidata maruz ve en küçük bir hatasından dolayı davasını kaybedecek bir Zâtın lisanından böyle tereddüdsüz, kemal-i ciddiyet ve emniyetle ve kuvvetli bir vüsuku ihsas eden bir tarzda böyle

ihbarat-ı gaybiye, kat'ıyyen gösterir ki; o Zât, Üstad-ı Ezelî'sinden ders alıyor, sonra söylüyor.

**Üçüncü Şavk:** Hakaik-i İlahiyeye ve hakaik-i kevnîyeye ve umûr-u uhrevîyeye dair ihbarat-ı gaybiyesidir. Evet Kur'anın hakaik-i İlahiyeye dair beyanatı ve tılsım-ı kâinatı fethedip ve hilkat-i âlemin muammasını açan beyanat-ı kevnîyesi, ihbarat-ı gaybiyenin en mühimmidir. Çünkü o hakaik-i gaybiyeyi hadsiz dalalet yolları içinde istikametle onları gidip bulmak, akl-ı beşerin kârı değildir ve olamaz. Beşerin en dâhî hükemaları o mesailin en küçüğüne akıllarıyla yetişmediği malûmdur. Hem Kur'an, gösterdiği o hakaik-i İlahiye ve o hakaik-i kevnîyeyi beyandan sonra ve safa-yı kalb ve tezkiye-i nefisten sonra ve ruhun terakkiyatından ve aklın tekemmülünden sonra beşerin ukûlü "Sadakte" deyip o hakaikı kabul eder. Kur'ana "Bârekâllah" der. Bu kısmın, kısmen Onbirinci Söz'de izah ve isbatı geçmiştir. Tekrara hacet kalmamıştır. Amma ahval-i uhrevîye ve berzahîye ise, çendan akl-ı beşer kendi başıyla yetişemiyor, göremiyor. Fakat, Kur'anın gösterdiği yollar ile onları görmek derecesinde isbat ediyor. Onuncu Söz'de, Kur'anın şu ihbarat-ı gaybiyesi ne derece doğru ve hak olduğu izah ve isbat edilmiştir. Ona müracaat et.

**İkinci Cilve:** Kur'anın şebabetidir. Her asırda taze nâzil oluyor gibi tazeliğini, gençliğini muhafaza ediyor. Evet Kur'an, bir hutbe-i ezeliye olarak umum asırlardaki umum tabakat-ı beşerîyeye birden hitab ettiği için öyle daimî bir şebabeti bulunmak lâzımdır. Hem de, öyle görülmüş ve görünüyor. Hattâ efkârca muhtelif ve istidadça mütebayın asırlardan her asra göre güya o asra mahsus gibi bakar, baktırır ve ders verir. Beşerin âsâr ve kanunları, beşer gibi ihtiyar oluyor, değişiyor, tebdil ediliyor. Fakat Kur'anın hükümleri ve kanunları, o kadar sabit ve rasihtir ki, asırlar geçtikçe daha ziyade kuvvetini gösteriyor. Evet, en ziyade kendine güvenen ve Kur'anın sözlerine karşı kulağını kapayan şu asr-ı hazır ve şu asrın ehl-i kitab insanları Kur'anın أَهْلَ الْكِتَابِ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ hitab-ı mürşidanesine o kadar muhtaçtır ki, güya o hitab doğrudan doğruya şu asra müteveccihdir ve يَا أَهْلَ الْكِتَابِ lafzı يَا أَهْلَ الْمَكْتَبِ manasını dahi tazammun eder. Bütün şiddetiyle, bütün tazeliğiyle, bütün şebabetiyle يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ sayhasını âlemin aktarına savuruyor.

Meselâ: Şahıslar, cemaatler, muarazasından âciz kaldıkları Kur'ana karşı; bütün nev'-i beşerin ve belki cinnîlerin de netice-i efkârları olan medeniyet-i hazırâ, Kur'ana karşı muaraza vaziyetini almışlar. İ'caz-ı Kur'ana karşı, sihirleriyle muaraza ediyor. Şimdi, şu müdhiş yeni

muarazacıya karşı i'caz-ı Kur'anı, اَجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ âyetinin davasını isbat etmek için medeniyetin muaraza suretiyle vaz'ettiği esasatı ve desatirini, esasat-ı Kur'aniye ile karşılaştıracamız.

**Birinci derecede:** Birinci Söz'den tâ Yirmibeşinci Söz'e kadar olan müvazeneler ve mizanlar ve o Sözlerin hakikatleri ve başları olan âyetler, iki kerre iki dört eder derecesinde medeniyete karşı Kur'anın i'cazını ve galebesini isbat eder.

**İkinci derecede:** Onikinci Söz'de isbat edildiği gibi, bir kısım düsturlarını hülâsa etmektir. İşte medeniyet-i hazıra, felsefesiyle hayat-ı içtimaiye-i beşeriyede nokta-i istinadı "kuvvet" kabul eder. Hedefi "menfaat" bilir. Düstur-u hayatı "cidal" tanır. Cemaatlerin rabitasını "unsuriyet ve menfî milliyet" bilir. Gayesi, hevesat-ı nefsanियeyi tatmin ve hacat-ı beşeriyeyi tezyid etmek için bazı "lehviyat"tır. Halbuki: Kuvvetin şe'ni, tecavüzdür. Menfaatin şe'ni, her arzuya kâfi gelmediğinden üstünde boğuşmaktır. Düstur-u cidalin şe'ni, çarpışmaktır. Unsuriyetin şe'ni, başkasını yutmakla beslenmek olduğundan tecavüzdür. İşte şu medeniyetin şu düsturlarındandır ki, bütün mehasiniyle beraber beşerin yüzde ancak yirmisine bir nevi surî saadet verip seksenini rahatsızlığa, sefaletle atmıştır.

Amma hikmet-i Kur'aniye ise nokta-i istinadı, kuvvet yerine "hakk"ı kabul eder. Gayede, menfaat yerine "fazilet ve rıza-yı İlahî"yi kabul eder. Hayatta, düstur-u cidal yerine "düstur-u teavünü" esas tutar. Cemaatlerin rabitalarında, unsuriyet ve milliyet yerine "rabîta-i dinî ve sınıfî ve vatanî" kabul eder. Gayatı, "hevesat-ı nefsaniyenin nâmeşru tecavüzatına sed çekip ruhu maâliyata teşvik ve hissiyat-ı ulviyesini tatmin etmektir ve insanı kemalât-ı insaniyeye sevkedip insan etmektir." Hakkın şe'ni ise, ittifaktır. Faziletin şe'ni, tesanüddür. Teavünün şe'ni, birbirinin imdadına yetişmektir. Dinin şe'ni uhuvvettir, incizabdır. Nefs-i emmareyi gemlemekle bağlamak, ruhu kemalâta kamçılama ile serbest bırakmanın şe'ni, saadet-i dâreyndir. İşte medeniyet-i hazıra, edyan-ı sâbika-i semaviyeden, bhusus Kur'anın irşadatından aldığı mehasinle beraber, Kur'ana karşı böyle hakikat nazarında mağlub düşmüştür.

**Üçüncü derece:** Binler mesailinden yalnız nümune olarak üç-dört mes'eleyi göstereceğiz. Evet Kur'anın düsturları, kanunları, ezelden geldiğinden ebede gidecektir. Medeniyetin kanunları gibi ihtiyar olup ölüme mahkûm değildir. Daima gençtir, kuvvetlidir. Meselâ: Medeniyetin bütün cem'iyat-ı hayriyeleri ile, bütün cebbarane şedid inzibat ve nizamatlarıyla, bütün ahlâkî terbiyegâhlarıyla, Kur'an-ı Hakîm'in iki mes'elesine karşı

muaraza edemeyip mağlub düşmüşlerdir. Meselâ: \* وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْزُقُوا كُرْآنِ Kur'anın bu galebe-i i'cazkâranesini bir mukaddeme ile beyan edeceğiz. Şöyle ki:

“İşarat-ül İ'caz”da isbat edildiği gibi; bütün ihtilalat-ı beşeriyenin madeni bir kelime olduğu gibi, bütün ahlâk-ı seyyienin menbaı dahi bir kelimedir.

**Birinci kelime:** “Ben tok olayım, başkası açlıktan ölse bana ne.”

**İkinci kelime:** “Sen çalış, ben yiyeyim.”

Evet hayat-ı içtimaiye-i beşeriyede havas ve avam, yani zenginler ve fakirler, müvazeneleriyle rahatla yaşarlar. O müvazenenin esası ise: Havas tabakasında merhamet ve şefkat, aşağısında hürmet ve itaattir. Şimdi birinci kelime, havas tabakasını zulme, ahlâksızlığa, merhametsizliğe sevk etmiştir. İkinci kelime, avamı kine, hasede, mübarezeyle sevk edip rahat-ı beşeriyeyi birkaç asırdır selbettiği gibi; şu asırda sa'y, sermaye ile mübareze neticesi herkesçe malûm olan Avrupa hâdisat-ı azîmesi meydana geldi. İşte medeniyet, bütün cem'iyat-ı hayriye ile ve ahlâkî mektepleriyle ve şedid inzibat ve nizamıyla, beşerin o iki tabakasını musalaha edemediği gibi, hayat-ı beşerin iki müdhiş yarasını tedavi edememiştir. Kur'an, birinci kelimeyi esasından “vücub-u zekat” ile kal'eder, tedavi eder. İkinci kelimenin esasını “hurmet-i riba” ile kal'edip tedavi eder. Evet, âyet-i Kur'aniye âlem kapısında durup ribaya yasaktır der. “Kavga kapısını kapamak için banka kapısını kapayınız.” diyerek insanlara ferman eder. Şakirdlerine “Girmeyiniz!” emreder.

**İkinci Esas:** Medeniyet, taaddüd-ü ezvacı kabul etmiyor. Kur'anın o hükmünü kendince muhalif-i hikmet ve maslahat-ı beşeriyeye münafî telakki eder. Evet eğer izdivacdaki hikmet, yalnız kaza-yı şehvet olsa, taaddüd bilakis olmalı. Halbuki, hattâ bütün hayvanatın şehadetiyle ve izdivac eden nebatatın tasdiğiyle sabittir ki; izdivacın hikmeti ve gayesi, tenasüldür. Kaza-yı şehvet lezzeti ise, o vazifeyi gördürmek için rahmet tarafından verilen bir ücret-i cüz'iyedir. Madem hikmeten, hakikaten, izdivac nesil içindir, nev'in bekası içindir. Elbette, bir senede yalnız bir defa tevellüde kabil ve ayın yalnız yarısında kabil-i telakkuh olan ve elli senede ye'se düşen bir kadın, ekserî vakitte tâ yüz seneye kadar kabil-i telkîh bir erkeğe kâfi gelmediğinden, medeniyet pek çok fahişehaneleri kabul etmeye mecburdur.

**Üçüncü Esas:** Muhakemesiz medeniyet, Kur'an kadına sülüs verdiği için âyeti tenkid eder. Halbuki hayat-ı içtimaiyede ekser ahkâm, ekseriyet

itibariyle olduğundan; ekseriyet itibariyle bir kadın, kendini himaye edecek birisini bulur. Erkek ise, ona yük olacak ve nafakasını ona bırakacak birisiyle teşrik-i mesaî etmeye mecbur olur. İşte bu surette bir kadın, pederinden yarısını alsa, kocası noksaniyetini temin eder. Erkek, pederinden iki parça alsa, bir parçasını tezevvüc ettiği kadının idaresine verecek; kız kardeşine müsavi gelir. İşte adalet-i Kur'aniye böyle iktiza eder, böyle hükmetmiştir. <sup>6</sup>(Haşiye-1)

**Dördüncü Esas:** Sanem-perestliği şiddetle Kur'an men'ettiği gibi, sanem-perestliğin bir nevi taklidi olan suret-perestliği de men'eder. Medeniyet ise, suretleri kendi mehasininden sayıp Kur'ana muaraza etmek istemiş. Halbuki gölgeli gölgesiz suretler, ya bir zulm-ü mütehaccir veya bir riya-yı mütecessid veya bir heves-i mütecessimdir ki, beşeri zulme ve riyaya ve hevaya, hevesi kamçılayıp teşvik eder. Hem Kur'an merhameten, kadınların hürmetini muhafaza için, hayâ perdesini takmasını emreder. Tâ hevesat-ı rezilenin ayağı altında o şefkat madenleri zillet çekmesinler. Âlet-i hevesat, ehemmiyetsiz bir meta' hükmüne geçmesinler. <sup>7</sup>(Haşiye-2) Medeniyet ise, kadınları yuvalarından çıkarıp, perdelerini yırtıp, beşeri de baştan çıkarmıştır. Halbuki aile hayatı, kadın-erkek mabeyninde müteakabil hürmet ve muhabbetle devam eder. Halbuki açık-saçıklık, samimî hürmet ve muhabbeti izale edip ailevî hayatı zehirlemiştir. Hususan suretperestlik, ahlâkı fena halde sarstığı ve sukut-u ruha sebebiyet verdiği şununla anlaşılır: Nasılki merhume ve rahmete muhtaç bir güzel kadın cenazesine nazar-ı şehvet ve hevesle bakmak, ne kadar ahlâkı tahrib eder. Öyle de: Ölmüş kadınların suretlerine veyahut sağ kadınların küçük cenazeleri hükmünde olan suretlerine hevesperverane bakmak, derinden derine hissiyat-ı ulviye-i insaniyeyi sarsar, tahrib eder.

İşte şu üç misal gibi binler mesail-i Kur'anienin herbirisi, saadet-i beşeriyeyi dünyada temine hizmet etmekle beraber hayat-ı ebediyesine de hizmet eder. Sair mes'eleleri mezkûr mes'elelere kıyas edebilirsiniz.

Nasıl medeniyet-i hazıra, Kur'anın hayat-ı içtimaiye-i beşere ait olan düsturlarına karşı mağlub olup Kur'anın i'caz-ı manevîsine karşı hakikat noktasında iflas eder. Öyle de: Medeniyetin ruhu olan felsefe-i Avrupa ve hikmet-i beşeriyeyi, hikmet-i Kur'anla yirmibeş aded Sözlerde mizanlarla iki hikmetin müvazenesinde, hikmet-i felsefiye âcize ve hikmet-i Kur'anienin mu'cize olduğu kat'iyetle isbat edilmiştir. Nasılki Onbirinci ve Onikinci Sözlerde, hikmet-i felsefiyenin aczi ve iflası; ve hikmet-i Kur'anienin i'cazı ve gınası isbat edilmiştir, müracaat edebilirsiniz.

Hem nasıl medeniyet-i hazıra, hikmet-i Kur'anın ilmî ve amelî i'cazına karşı mağlub oluyor. Öyle de: Medeniyetin edebiyat ve belâgatı da, Kur'anın edeb ve belâgatına karşı nisbeti: Öksüz bir yetimin muzlim bir hüznün ile ümitsiz ağlayışı, hem süflî bir vaziyette sarhoş bir ayyaşın velvele-i gınasının (şarkı demektir) nisbeti ile, ulvî bir âşıkın muvakkat bir iftiraktan müştakane, ümidkârane bir hüznün ile gınası (şarkısı); hem zafer veya harbe ve ulvî fedakârlıklara sevk etmek için teşvikkârane kasaid-i vataniyeye nisbeti gibidir. Çünkü edeb ve belâgat, tesir-i üslûb itibariyle ya hüznün verir, ya neş'e verir. Hüzn ise, iki kısımdır: Ya fakd-ül ahbabdan gelir, yani ahbabsızlıktan, sahipsizlikten gelen karanlıklı bir hüznündür ki; dalalet-âlûd, tabiatperest, gafletpîşe olan medeniyetin edebiyatının verdiği hüznüdür. İkinci hüzn, fîrak-ül ahbabdan gelir, yani ahbab var, fîrakında müştakane bir hüznün verir. İşte şu hüzn, hidayet-eda, nur-efşan Kur'anın verdiği hüznüdür. Amma neş'e ise, o da iki kısımdır: Birisi, nefsi hevesatına teşvik eder. O da tiyatrocı, sinemacı, romancı medeniyetin edebiyatının neş'idir. İkinci neş'e, nefsi susturup, ruhu, kalbi, aklı, sırrı maâliyata, vatan-ı aslîlerine, makarr-ı ebedîlerine, ahbab-ı uhrevîlerine yetişmek için latif ve edebli masumane bir teşviktir ki, o da Cennet ve saadet-i ebediyeye ve rûyet-i cemalullaha beşeri sevkeden ve şevke getiren Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan'ın verdiği neş'edir. İşte قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ifade ettiği azîm mana ve büyük hakikat, kâsır-ül fehm olanlarca ve dikkatsizlikle mübalağalı bir belâgat için muhal bir suret zannediliyor. Hâşâ! Mübalağa değil, muhal bir suret değil, ayn-ı hakikat bir belâgat ve mümkün ve vaki' bir surettedir.

O suretin bir vechi şudur ki; yani, Kur'andan tereşşuh etmeyen ve Kur'anın malı olmayan ins ve cinnin bütün güzel sözleri toplansa, Kur'anı tanzir edemez, demektir. Hem edememiş ki, gösterilmiyor. İkinci vecih şudur ki: Cin ve insin hattâ şeytanların netice-i efkârları ve muhassala-i mesaîleri olan medeniyet ve hikmet-i felsefe ve edebiyat-ı ecnebiye, Kur'anın ahkâm ve hikmet ve belâgatına karşı âciz derekesindedirler, demektir. Nasıl da nümunesini gösterdik.

**Üçüncü Cilve:** Kur'an-ı Hakîm, her asırdaki tabakat-ı beşerin herbir tabakasına güya doğrudan doğruya o tabakaya hususî müteveccihdir, hitab ediyor. Evet bütün benî-Âdeme bütün tabakatıyla en yüksek ve en dakik ilim olan imana ve en geniş ve nurani fen olan marifetullaha ve en ehemmiyetli ve mütenevvi maarif olan ahkâm-ı İslâmiyeye davet eden, ders veren Kur'an ise, her nev'e, her taifeye muvafık gelecek bir ders vermek

elzemdir. Halbuki ders birdir, ayrı ayrı değil. Öyle ise, aynı derste tabakat bulunmak lâzımdır. Derecata göre herbiri, Kur'anın perdelerinden bir perdeden hisse-i dersini alır. Şu hakikatın çok nümunelerini zikretmişiz. Onlara müracaat edilebilir. Yalnız burada bir-iki cüz'ünün, hem yalnız bir-iki tabakasının hisse-i fehmine işaret ederiz:

Meselâ: **لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ** Kesretli tabaka olan avam tabakasının şundan hisse-i fehmi: “Cenab-ı Hak, peder ve veleden ve akrandan ve zevceden münezzehtir.” Daha mutavassıt bir tabaka, şundan “İsa Aleyhisselâm'ın ve melaikelerin ve tevellüde mazhar şeylerin uluhiyetini nefyetmektir.” Çünkü muhal bir şeyi nefyetmek, zahiren faidesiz olduğundan belâgatta medar-ı faide olacak bir lâzım-ı hüküm murad olunur. İşte cismaniyete mahsus veled ve vâlidî nefyetmekten murad ise, veled ve vâlidî ve küfvü bulunanların, nefy-i uluhiyetleridir ve mabud olmaya lâayık olmadıklarını göstermektir. Şu sırdandır ki, Sure-i İhlas herkese, hem her vakit faide verebilir. Daha bir parça ileri bir tabakanın hisse-i fehmi: “Cenab-ı Hak mevcudata karşı tevliid ve tevellüdü işmam edecek bütün rabitalardan münezzehtir. Şerik ve muinden ve hemcinsten müberradır. Belki mevcudata karşı nisbeti, Hallakıyettir. “Emr-i kün feyekûn” ile, irade-i ezeliyesiyle, ihtiyarıyla icad eder. İcabî ve ızdırarî ve sudûr-u gayr-ı ihtiyarî gibi münafî-i kemal herbir rabıtan münezzehtir.” Daha yüksek bir tabakanın hisse-i fehmi: Cenab-ı Hak ezeldir, ebedîdir, evvel ve âhirdir. Hiçbir cihette ne zâtında, ne sıfâtında, ne ef'alinde nazirî, küfvü, şebihî, misli, misali, meşîlî yoktur. Yalnız ef'alinde, şunununda teşbihî ifade eden mesel var: **وَاللَّهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى** Bu tabakata; ârifin tabakası, ehl-i aşk tabakası, sıddıkîn tabakası gibi ayrı ayrı hisse sahiblerini kıyas edebilirsiniz.

**İkinci misal:** Meselâ, **مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ** Tabaka-i ûlânın şundan hisse-i fehmi şudur ki: Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm'ın hizmetkârı veya “Veledim” hitabına mazhar olan Zeyd, izzetli zevcesini kendine küfvü bulmadığı için tatlik etmiş. Allah'ın emriyle Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm almış. Âyet der: “Peygamber size evlâdım dese, risalet cihetiyle söyler. Şahsiyet itibariyle pederiniz değil ki, aldığı kadınlar ona münasib düşmesin.” İkinci tabakanın hisse-i fehmi şudur ki: Bir büyük âmir, raiyetine pederane şefkatle bakar. Eğer o âmir, zahir ve bâtın bir Padişah-ı Ruhanî olsa, o vakit merhameti pederin yüz defa şefkatinden ileri gittiğinden o raiyetin efradı onun hakikî evlâdı gibi ona peder nazarıyla bakarlar. Peder nazarı, zevce nazarına inkılab edemediğinden; kız nazarı da zevce nazarına kolayca değişmediğinden, efkâr-ı âmmeye Peygamber

(A.S.M.), mü'minlerin kızlarını alması şu sırra uygun gelmediğinden Kur'an der: "Peygamber (A.S.M.), merhamet-i İlahiye nazarıyla size şefkat eder, pederane muamele yapar. Risalet namına siz onun evlâdı gibisiniz. Fakat şahsiyet-i insaniyet itibariyle pederiniz değildir ki, sizden zevce alması münasib düşmesin." Üçüncü kısım şöyle fehmeder ki: Peygamber'e (A.S.M.) intisab edip onun kemalâtına istinad ederek onun pederane şefkatine itimad edip kusur ve hatiat etmemelisiniz, demektir. Evet çoklar var ki, büyüklerine ve mürşidlerine itimad edip tenbellik eder. Hattâ bazan, "Namazımız kılınmış." der. (Bir kısım Alevîler gibi) Dördüncü Nükte: Bir kısım şu âyetten şöyle bir işaret-i gaybiye fehmeder ki: Peygamber'in (A.S.M.) evlâd-ı zükûru, rical derecesinde kalmayıp, rical olarak nesli, bir hikmete binaen kalmayacaktır. Yalnız "rical" tabirinin ifadesiyle, nisanın pederi olduğunu işaret ettiğinden, nisa olarak nesli devam edecektir. Felillahilhamd Hazret-i Fatıma'nın nesl-i mübareki, Hasan ve Hüseyin gibi iki nurani silsilenin bedr-i münevveri, Şems-i Nübüvvet'in manevî ve maddî neslini idame ediyorlar. اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ وَ عَلٰى اٰلِهٖ (Birinci Şu'le, üç Şuayla hitama erdi.)

## *İkinci Şu'le*

İkinci Şu'le'nin "Üç Nur"u var.

### **Birinci Nur**

Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan'ın heyet-i mecmuasında raik bir selaset, faik bir selâmet, metin bir tesanüd, muhkem bir tenasüb, cümleleri ve heyetleri mabeyninde kavî bir teavün; ve âyetler ve maksadları mabeyninde ulvî bir tecavüb olduğunu İlm-i Beyan ve Fenn-i Maânî ve Beyanî'nin Zemahşerî, Sekkakî, Abdülkahir-i Cürcanî gibi binlerle dâhî imamların şehadetiyle sabit olduğu halde; o tecavüb ve teavün ve tesanüdü ve selaset ve selâmeti kıracak, bozacak sekiz-dokuz mühim esbab bulunurken, o esbab bozmağa değil, belki selasetine, selâmetine, tesanüdüne kuvvet vermiştir. Yalnız, o esbab bir derece hükmünü icra edip, başlarını perde-i nizam ve selasetten çıkarmışlar. Fakat nasılkı yeknesak, düz bir ağacın gövdesinden bir kısım çıkıntılar, sivricikler çıkar. Lâkin ağacın tenasübünü bozmak için çıkmıyorlar. Belki, o ağacın zînetli tekemmülüne ve cemaline medar olan meyveyi vermek için çıkıyorlar. Aynen bunun gibi, şu esbab dahi, Kur'anın selaset-i nazmına kıymetdar manaları ifade için sivri başlarını çıkarıyorlar.

İşte o Kur'an-ı Mübin, yirmi senede hacetlerin mevkileri itibariyle necim necim olarak, müteferrik parça parça nüzul ettiği halde, öyle bir kemal-i tenasübü vardır ki, güya bir defada nâzil olmuş gibi bir münasebet gösteriyor. Hem o Kur'an, yirmi senede, hem muhtelif, mütebayin esbab-ı nüzule göre geldiği halde, tesanüdün kemalini öyle gösteriyor; güya bir sebeb-i vâhidle nüzul etmiştir. Hem o Kur'an, mütefavit ve mükerrer suallerin cevabı olarak geldiği halde, nihayet imtizac ve ittihadı gösteriyor. Güya bir sual-i vâhidin cevabıdır. Hem Kur'an mütegayir, müteaddid hâdisatın ahkâmını beyan için geldiği halde, öyle bir kemal-i intizamı gösteriyor ki, güya bir hâdise-i vâhidin beyanıdır. Hem Kur'an mütehalif, mütenevvi halette hadsiz muhatabların fehimlerine münasib üslûblarda tenezzülât-ı kelâmiye ile nâzil olduğu halde, öyle bir hüsn-ü temasül ve

güzel bir selaset gösteriyor ki, güya halet birdir, bir derece-i fehimdir; su gibi akar bir selaset gösteriyor. Hem o Kur'an mütebaidd, müteaddid muhatabîn esnafına müteveccihen mütekellim olduğu halde, öyle bir sühulet-i beyanı, bir cezalet-i nizamı bir vuzuh-u ifhamı var ki; güya muhatabı bir sınıftır. Hattâ herbir sınıf zanneder ki, bil'asale muhatab yalnız kendisidir. Hem Kur'an, mütefavit mütederric irşadî bazı gayelere îsal ve hidayet etmek için nâzil olduğu halde, öyle bir kemal-i istikamet, öyle bir dikkat-i müvazenet, öyle bir hüsn-ü intizam vardır ki; güya maksad birdir.

İşte bu esbablar, müşevveşiyetin esbabı iken, Kur'anın i'caz-ı beyanında, selaset ve tenasübünde istihdam edilmişlerdir. Evet kalbi sekamsız, akli müstakim, vicdanı marazsız, zevki selim her adam Kur'anın beyanında güzel bir selaset, rânâ bir tenasüb, hoş bir ahenk, yekta bir fesahat görür. Hem basîresinde selim bir gözü olan görür ki, Kur'anda öyle bir göz vardır ki, o göz bütün kâinatı zahir ve bâtını ile vâzih, göz önünde bir sahife gibi görür, istediği gibi çevirir, istediği bir tarzda o sahifenin manalarını söyler. Şu Birinci Nur'un hakikatini misaller ile tavzih etsek, birkaç mücelled lâzım. Öyle ise, sair risale-i arabiyemde ve "İşarat-ül İ'caz"da ve şu yirmibeş aded Sözlerde şu hakikatın isbatına dair olan izahatla iktifa edip misal olarak mecmu-u Kur'anı birden gösteriyorum.

## İkinci Nuru

Kur'an-ı Hakîm'in âyetlerinin hâtimelerinde gösterdiği fezlekeler ve esma-i hüсна cihetindeki üslûb-u bedîisinde olan meziyet-i i'caziyeye dairdir.

İhtar: Şu İkinci Nur'da çok âyetler gelecektir. O âyetler, yalnız İkinci Nur'un misalleri değil, belki geçmiş mesail ve şuaların misalleri dahi olurlar. Bunları hakkıyla izah etmek çok uzun gelir. Şimdilik ihtisar ve icmale mecburum. Onun için gayet muhtasar bir tarzda şu sırr-ı azîm-i i'cazın misallerinden olan âyetlere birer işaret edip tafsîlâtını başka vakte talik ettik.

İşte Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan, âyetlerin hâtimelerinde galiben bazı fezlekeleri zikreder ki; o fezlekeler, ya esma-i hüsnayı veya manalarını tazammun ediyor veyahut akli tefekküre sevk etmek için akla havale eder veyahut makasîd-ı Kur'aniyeden bir kaide-i külliyyeyi tazammun eder ki, âyetin te'kid ve teyidi için fezlekeler yapar. İşte o fezlekelerde Kur'anın hikmet-i ulviyesinden bazı işaret ve hidayet-i İlahiyenin âb-ı hayatından

bazı reşâşat, i'caz-ı Kur'anın berklerinden bazı şerarat vardır. Şimdi pek çok o işarattan yalnız on tanesini icmalen zikrederiz. Hem pek çok misallerinden birer misal ve herbir misalin pek çok hakaikından yalnız herbirinde bir hakikatın meal-i icmalîsine işaret ederiz. Bu on işaretin ekserîsi, ekser âyetlerde müçtemian beraber bulunup hakikî bir nakş-ı i'cazî teşkil ederler. Hem misal olarak getirdiğimiz âyetlerin ekserîsi, ekser işarata misaldir. Biz yalnız her âyetten bir işaret göstereceğiz. Misal getireceğimiz âyetlerden eski Sözlere bahsi geçenlerin yalnız mealine bir hafif işaret ederiz.

**Birinci Meziyet-i Cezalet:** Kur'an-ı Hakîm, i'cazkâr beyanatıyla Sâni'-i Zülcelal'in ef'al ve eserlerini nazara karşı serer, bastered. Sonra o âsâr ve ef'alinde esma-i İlahiyeyi istihrac eder; veya haşır ve tevhid gibi bir maksad-ı asliye-i Kur'aniyeyi isbat ediyor. Birinci mananın misallerinden meselâ:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّيْهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

İkinci şıkkın misallerinden meselâ:

إِلَّا هَٰذَا... أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا وَ الْجِبَالَ أَوْتَادًا وَ خَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا e kadar...

Birinci âyette âsârı bast edip bir neticenin, bir mühim maksudun mukaddematı gibi; ilim ve kudrete, gayat ve nizamatıyla şahadet eden en azîm eserleri serdeder. Alîm ismini istihrac eder. İkinci âyette, Birinci Şu'le'nin Birinci Şua'sının Üçüncü Noktasında bir derece izah olduğu gibi; Cenab-ı Hakk'ın büyük ef'alini, azîm âsârını zikrederek neticesinde yevm-i fasl olan haşri, netice olarak zikrediyor.

**İkinci Nükte-i Belâgat:** Kur'an, beşerin nazarına san'at-ı İlahiyenin mensucatını açar, gösterir. Sonra fezlekede o mensucatı, esma içinde tayyeder veyahut akla havale eder. Birincinin misallerinden meselâ:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ الْحَقُّ

**İşte başta der:** “Sema ve zemini, rızkınıza iki hazine gibi müheyya edip oradan yağmuru, buradan hububatı çıkaran kimdir? Allah'tan başka koca sema ve zemini iki muti' hazinedar hükmüne kimse getirebilir mi? Öyle ise, şükür ona münhasırdır.”

**İkinci fıkrada der ki:** “Sizin a'zâlarınız içinde en kıymetdar göz ve kulaklarınızın mâliki kimdir? Hangi tezgâh ve dükkândan aldınız? Bu latif kıymetdar göz ve kulağı verecek ancak Rabbinizdir. Sizi icad edip terbiye

eden odur ki, bunları size vermiştir. Öyle ise yalnız Rab odur, Mabud da o olabilir.”

**Üçüncü fıkrada der:** “Ölmüş yeri ihya edip yüzbinler ölmüş taifeleri ihya eden kimdir? Hak’tan başka ve bütün kâinatın Hâlıkından başka şu işi kim yapabilir? Elbette o yapar. O ihya eder. Madem Hak’tır, hukuku zayı’ etmeyecektir. Sizi bir mahkeme-i kübraya gönderecektir. Yeri ihya ettiği gibi, sizi de ihya edecektir.”

**Dördüncü fıkrada der:** “Bu azîm kâinatı bir saray gibi, bir şehir gibi kemal-i intizamla idare edip tedbirini gören, Allah’tan başka kim olabilir? Madem Allah’tan başka olamaz; koca kâinatı bütün ecramıyla gayet kolay idare eden kudret o derece kusursuz, nihayetsizdir ki, hiçbir şerik ve iştirake ve muavenet ve yardıma ihtiyacı olamaz. Koca kâinatı idare eden, küçük mahlukatı başka ellere bırakmaz. Demek, ister istemez “Allah” diyeceksiniz.”

İşte, birinci ve dördüncü fıkra “Allah” der, ikinci fıkra “Rab” der, üçüncü fıkra “El-Hak” der. فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ ne kadar mu’cizane düştüğünü anla. İşte Cenab-ı Hakk’ın azîm tasarrufatını, kudretinin mühim mensucatını zikreder. Sonra da o azîm âsârın, mensucatın destgâhı فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ der. Yani “Hak” “Rab” “Allah” isimlerini zikretmekle o tasarrufat-ı azîmenin menbaini gösterir.

İkincinin misallerinden:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَضْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

İşte Cenab-ı Hakk’ın kemal-i kudretini ve azamet-i rububiyetini gösteren ve vahdaniyetine şهادet eden semavat ve arzın hilkatindeki tecelli-i saltanat-ı uluhiyet; ve gece gündüzün ihtilafındaki tecelli-i rububiyet; ve hayat-ı içtimaiye-i insana en büyük bir vasıta olan gemiyi denizde teshir ile tecelli-i rahmet; ve semadan âb-ı hayatı ölmüş zemine gönderip zemini yüzbin taifeleriyle ihya edip bir mahşer-i acaib suretine getirmekteki tecelli-i azamet-i kudret; ve zeminde hadsiz muhtelif hayvanatı basit bir topraktan halletmekteki tecelli-i rahmet ve kudret; ve rüzgârları, nebatat ve hayvanatın teneffüs ve telkîhlerine hizmet gibi vezaif-i azîme ile tavzif edip tedbir ve teneffüse sâlih vaziyete getirmek için tahrik ve idaresindeki tecelli-i rahmet ve hikmet; ve zemin ve âsuman ortasında vasıta-i rahmet olan bulutları bir mahşer-i acaib gibi muallakta toplayıp dağıtmak, bir ordu gibi istirahat ettirip vazife başına davet etmek gibi

teshirindeki tecelli-i rububiyet gibi mensucat-ı san'atı ta'dad ettikten sonra akıllı, onların hakaikına ve tafsiline sevkedip tefekkür ettirmek için لَايَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ der. Onunla ukûlü ikaz için akla havale eder.

**Üçüncü Meziyet-i Cezalet:** Bazan Kur'an, Cenab-ı Hakk'ın fiillerini tafsil ediyor. Sonra bir fezleke ile icmal eder. Tafsiliyle kanaat verir, icmal ile hıfzettirir, bağlar. Meselâ:

وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلِ إِبْرَاهِيمَ وَاسْحَقْ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

İşte Hazret-i Yusuf ve ecdadına edilen nimetleri şu âyetle işaret eder. Der ki: Sizi bütün insanlar içinde makam-ı nübüvvetle serfiraz, bütün silsile-i enbiyayı, silsilenize rabtedip, silsilenizi nev'-i beşer içinde bütün silsilenin serdarı; hanedanınızı ulûm-u İlahiye ve hikmet-i Rabbaniyeye bir hücre-i talim ve hidayet suretinde getirip o ilim ve hikmetle dünyanın saadetskârane saltanatını, âhiretin saadet-i ebediyesiyle sizde birleştirmek, seni ilim ve hikmetle Mısır'a hem aziz bir reis, hem âlî bir nebi, hem hakîm bir mürşid etmek olan nimet-i İlahiyeyi zıkr ve ta'dad edip; ilim ve hikmet ile onu, âbâ ve ecdadını mümtaz ettiğini zikrediyor. Sonra "Senin Rabbin Alîm ve Hakîm'dir." der. "Onun rububiyeti ve hikmeti iktiza eder ki, seni ve âbâ ve ecdadını Alîm, Hakîm ismine mazhar etsin." İşte o mufassal nimetleri, şu fezleke ile icmal eder.

Hem meselâ: قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ İşte şu âyet Cenab-ı Hakk'ın, nev'-i beşerin hayat-ı içtimaiyesindeki tasarrufatını şöyle gösteriyor ki; izzet ve zillet, fakr ve servet doğrudan doğruya Cenab-ı Hakk'ın meşietine ve iradesine bağlıdır. Demek kesret-i tabakatın en dağınık tasarrufatına kadar, meşiet ve takdir-i İlahiye ile dir. Tesadüf karışamaz. Şu hükmü verdikten sonra insaniyet hayatında en mühim iş, onun rızkıdır. Şu âyet, beşerin rızkını doğrudan doğruya Rezzak-ı Hakikî'nin hazine-i Rahmetinden gönderdiğini bir-iki mukaddeme ile isbat eder. Şöyle ki: Der: "Rızkınız, yerin hayatına bağlıdır. Yerin dirilmesi ise, bahara bakar. Bahar ise, Şems ve Kamer'i teshir eden, gece ve gündüzü çeviren zâtın elindedir. Öyle ise bir elmayı, bir adama hakikî rızk olarak vermek; bütün yeryüzünü bütün meyvelerle dolduran o zât verebilir. Ve o, ona hakikî Rezzak olur." Sonra da:

وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ der. Bu cümlede o tafsilâtlı fiilleri icmal ve isbat eder. Yani "Size hesabsız rızık veren odur ki, bu fiilleri yapar."

**Dördüncü Nükte-i Belâgat:** Kur'an kâh olur, mahlukat-ı İlahiyeyi bir tertiple zikreder; sonra o mahlukat içinde bir nizam, bir mizan olduğunu ve



Âdem'i talim ettin, bize galib oldu. Hakîm olduğun için, bize istidadımıza göre veriyorsun. Onun istidadına göre rüchaniyet veriyorsun."

İkinci mananın misallerinden meselâ:

ilâ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ  
âhir..

İşte şu âyetler, Cenab-ı Hakk'ın koyun, keçi, inek, deve gibi mahluklarını insanlara hâlis, safı, leziz bir süt çeşmesi; üzüm ve hurma gibi masnu'ları da insanlara latif, leziz, tatlı birer nimet tablaları ve kazanları; ve arı gibi küçük mu'cizat-ı kudretini şifalı ve tatlı güzel bir şerbetçi yaptığını âyet şöylece gösterdikten sonra tefekküre, ibrete, başka şeyleri de kıyas etmeğe teşvik için فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ der, hâtime verir.

**Altıncı Nükte-i Belâgat:** Kâh oluyor ki âyet, geniş bir kesrete ahkâm-ı rububiyeti serer, sonra birlik ciheti hükmünde bir rabıta-i vahdet ile birleştirir veyahut bir kaide-i külliye içinde yerleştirir. Meselâ:

وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

İşte Âyet-ül Kürsî'de on cümle ile on tabaka-i tevhidi ayrı ayrı renklerde isbat etmekle beraber الْاِلٰهِيَّهٖ بِالْاَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ اِلَّا بِاِذْنِهٖ cümlesiyle gayet keskin bir şiddetle şirki ve gayrın müdahalesini keser, atar. Hem şu âyet ism-i a'zamın mazharı olduğundan, hakaik-i İlahiyeye ait manaları a'zamî derecededir ki, a'zamiyet derecesinde bir tasarruf-u rububiyeti gösteriyor. Hem umum semavat ve arza birden müteveccih tedbir-i uluhiyeti en a'zamî bir derecede umuma şamil bir hafîziyeti zikrettikten sonra; bir rabıta-i vahdet ve birlik ciheti, o a'zamî tecelliyatlarının menba'larını وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ile hülâsa eder.

Hem meselâ:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفَلَكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَآتَاكُم مِّنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا

İşte şu âyetler, evvelâ Cenab-ı Hakk'ın insana karşı şu koca kâinatı nasıl bir saray hükmünde halkedip semadan zemine âb-ı hayatı gönderip, insanlara rızkı yetiştirmek için zemini ve semayı iki hizmetkâr ettiği gibi, zeminin sair aktarında bulunan herbir nevi meyvelerinden, herbir adama istifade imkânı vermek, hem insanlara semere-i sa'yelerini mübadele edip her nevi medar-ı maişetini temin etmek için gemiyi insana müsahhar etmiştir. Yani denize, rüzgâra, ağaca öyle bir vaziyet vermiş ki; rüzgâr bir kamçı, gemi bir at, deniz onun ayağı altında bir çöl gibi durur. İnsanları

gemi vasıtasıyla bütün zemine münasebetdar etmekle beraber ırmakları, büyük nehirleri, insanın fitrî birer vesait-i nakliyesi hükmünde teshir; hem Güneş ile Ay'ı seyrettirip mevsimleri ve mevsimlerde değişen Mün'im-i Hakikî'nin renk renk nimetlerini insanlara takdim etmek için iki müsahhar hizmetkâr ve o büyük dolabı çevirmek için iki dümenci hükmünde halketmiş. Hem gece ve gündüzü insana müsahhar yani hâb-ı rahatına geceyi örtü, gündüzü maişetlerine ticaretgâh hükmünde teshir etmiştir. İşte bu niam-ı İlahiyeyi ta'dad ettikten sonra, insana verilen nimetlerin ne kadar geniş bir dairesi olduğunu gösterip, o dairede ne derece hâdsiz nimetler dolu olduğunu şu **وَأَتَيْكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا** fezleke ile gösterir. Yani: İstidad ve ihtiyac-ı fitrî lisanıyla insan ne istemişse, bütün verilmiş. İnsana olan nimet-i İlahiye, ta'dad ile bitmez, tükenmez. Evet insanın madem bir sofrayı nimet-i semavat ve arz ise ve o sofradaki nimetlerden bir kısmı Şems, Kamer, gece, gündüz gibi şeyler ise, elbette insana müteveccih olan nimetler hadd ü hesaba gelmez.

**Yedinci Sırr-ı Belâgat:** Kâh oluyor ki âyet; zahirî sebebi, icadın kabiliyetinden azletmek ve uzak göstermek için müsebbebin gayelerini, semerelerini gösteriyor. Tâ anlaşılın ki; sebep, yalnız zahirî bir perdedir. Çünkü gayet hakîmanane gayeleri ve mühim semereleri irade etmek, gayet Âlîm, Hakîm birinin işi olmak lâzımdır. Sebebi ise şuursuz, camiddir. Hem semere ve gayetini zikretmekle âyet gösteriyor ki; sebebler çendan nazar-ı zahirîde ve vücudda müsebbebat ile muttasıl ve bitişik görünür. Fakat hakikatta mabeynlerinde uzak bir mesafe var. Sebebdan müsebbebin icadına kadar o derece uzaklık var ki; en büyük bir sebebin eli, en edna bir müsebbebin icadına yetişemez. İşte sebep ve müsebbeb ortasındaki uzun mesafede, esma-i İlahiye birer yıldız gibi tulû' eder. Matla'ları, o mesafe-i maneviyedir. Nasılki zahir nazarda dağların daire-i ufkunda semanın etekleri muttasıl ve mukarin görünür.

Halbuki daire-i ufk-u cibâliden semanın eteğine kadar, umum yıldızların matla'ları ve başka şeylerin meskenleri olan bir mesafe-i azîme bulunduğu gibi; esbab ile müsebbebat mabeyninde öyle bir mesafe-i maneviye var ki, imanın dûrbîniyle, Kur'anın nuruyla görünür. Meselâ:

**فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا وَعِنَبًا وَقَضْبًا وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا وَحَدَائِقَ غُلَبًا وَفَاكِهَةً وَأَبًّا مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ**

İşte şu âyet-i kerime, mu'cizat-ı kudret-i İlahiyeyi bir tertib-i hikmetle zikrederek esbabı müsebbebata rabtedip en âhirde **مَتَاعًا لَكُمْ** lafzıyla bir gayeyi gösterir ki; o gaye, bütün o müteselsil esbab ve müsebbebat içinde o

gayeyi gören ve takib eden gizli bir mutasarrıf bulunduğunu ve o esbab, onun perdesi olduğunu isbat eder. Evet لَئِنَّمَا لَكُمْ وَ لَئِنَّمَا لَكُمْ tabiriyle bütün esbabı, icad kabiliyetinden azleder. Manen der: Size ve hayvanatınıza rızkı yetiştirmek için su semadan geliyor. O suda, size ve hayvanatınıza acıyıp şefkat edip rızık yetiştirmek kabiliyeti olmadığından; su gelmiyor, gönderiliyor demektir. Hem toprak, nebatatıyla açılıp, rızkınız oradan geliyor. Hissiz, şursuz toprak, sizin rızkınızı düşünüp şefkat etmek kabiliyetinden pek uzak olduğundan, toprak kendi kendine açılmıyor, birisi o kapıyı açıyor, nimetleri ellerinize veriyor. Hem otlar, ağaçlar sizin rızkınızı düşünüp merhameten size meyveleri, hububatı yetiştirmekten pekçok uzak olduğundan, âyet gösteriyor ki, onlar bir Hakîm-i Rahîm'in perde arkasından uzattığı ipler ve şeritlerdir ki, nimetlerini onlara takmış, zîhayatlara uzatıyor. İşte şu beyanattan Rahîm, Rezzak, Mün'im, Kerim gibi çok eşmanın matla'ları görünüyor. Hem meşelâ:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَ يَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنًا يَرْقِيهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ \* يَقْلِبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لَأُولِي الْأَبْصَارِ \* وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

İşte şu âyet, mu'cizat-ı rububiyetin en mühimlerinden ve hazine-i rahmetin en acib perdesi olan bulutların teşkilâtında yağmur yağdırmaktaki tasarrufat-ı acibeyi beyan ederken güya bulutun eczaları cevvi-i havada dağılıp saklandığı vakit, istirahatata giden neferat misillü bir boru sesiyle toplandığı gibi emr-i İlahî ile toplanır, bulut teşkil eder. Sonra küçük küçük taifeler bir ordu teşkil eder gibi, o parça parça bulutları te'lif edip, - kıyamette seyyar dağlar cesamet ve şeklinde ve rutubet ve beyazlık cihetinde kar ve dolu keyfiyetinde olan- o sehab parçalarından âb-ı hayatı bütün zîhayata gönderiyor. Fakat o göndermekte bir irade, bir kasd görünüyor. Hacata göre geliyor; demek gönderiliyor. Cevv berrak, safi, hiçbir şey yokken bir mahşer-i acaib gibi dağvari parçalar kendi kendine toplanmıyor; belki zîhayatı tanıyan birisidir ki, gönderiyor. İşte şu mesafe-i maneviyede Kadîr, Alîm, Mutasarrıf, Müdebbir, Mürebbi, Mugis, Muhyî gibi esmaların matla'ları görünüyor.

**Sekizinci Meziyet-i Cezalet:** Kur'an kâh oluyor ki, Cenab-ı Hakk'ın âhirette hârika ef'allerini kalbe kabul ettirmek için ihzariye hükmünde ve zihni tasdika müheyya etmek için bir i'dadiye suretinde dünyadaki acaib ef'alini zikreder veyahut istikbalî ve uhrevî olan ef'al-i acibe-i İlahiyeyi

öyle bir surette zikreder ki, meşhudumuz olan çok nazireleriyle onlara kanaatımız gelir. Meselâ:

تَا سُرَنِينِ اٰخِرِيْنَ كَادَر... اَوْ لَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُّطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيْمٌ مُّبِيْنٌ  
İşte şu bahiste haşir mes'elesinde Kur'an-ı Hakîm, haşri isbat için yedi-sekiz surette muhtelif bir tarzda isbat ediyor. Evvelâ neş'e-i ûlâyı nazara verir. Der ki: "Nutfeden alakaya, alakadan mudgaya, mudgadan tâ hilkat-i insaniyeye kadar olan neş'etinizi görüyorsunuz. Nasıl oluyor ki, neş'e-i uhrayı inkâr ediyorsunuz. O, onun misli, belki daha ehvenidir." Hem Cenab-ı Hak insana karşı ettiği ihsanat-ı azîmeyi الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ الْذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا kelimesiyle işaret edip der:

"Size böyle nimet eden zât, sizi başıboş bırakmaz ki, kabre girip kalkmamak üzere yatasınız." Hem remzen der: "Ölmüş ağaçların dirilip yeşillenmesini görüyorsunuz. Odun gibi kemiklerin hayat bulmasını kıyas edemeyip istib'ad ediyorsunuz. Hem semavat ve arzı halkeden, semavat ve arzın meyvesi olan insanın hayat ve mematından âciz kalır mı? Koca ağacı idare eden, o ağacın meyvesine ehemmiyet vermeyip başkasına mal eder mi? Bütün ağacın neticesini terketmekle, bütün eczasıyla hikmetle yoğrulmuş hilkat şeceresini abes ve beyhude yapar mı zannedersiniz?" Der: "Haşirde sizi ihya edecek zât, öyle bir zâttır ki; bütün kâinat, ona emirber nefer hükmündedir. Emr-i kün feyekûne karşı kemal-i inkıyad ile serfûru' eder. Bir baharı halketmek bir çiçek kadar ona ehven gelir. Bütün hayvanatı icad etmek, bir sinek icadı kadar kudretine kolay gelir bir zâttır. Öyle bir zâta karşı, الْعِظَامُ مَنْ يُحْيِيْهَا deyip kudretine karşı taciz ile meydan okunmaz... Sonra فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ tabiriyle: Herşeyin dizgini elinde, herşeyin anahtarı yanında, gece ve gündüzü, kış ve yazı bir kitab sahifeleri gibi kolayca çevirir. Dünya ve âhireti, iki menzil gibi bunu kapar, onu açar bir Kadîr-i Zülcelal'dir." Madem böyledir, bütün delailin neticesi olarak وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ Yani: "Kabirden sizi ihya edip, haşre getirip, huzur-u kibriyasında hesabınızı görecektir." İşte şu âyetler, haşrin kabulüne zihni müheyya etti, kalbi de hazır etti. Çünkü nazairini dünyevî ef'al ile de gösterdi.

Hem kâh oluyor ki, ef'al-i uhreviyesini öyle bir tarzda zikreder ki; dünyevî nazairlerini ihsas etsin, tâ istib'ad ve inkâra meydan kalmasın. Meselâ: اِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ilh... ve اِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ilh... ve اِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ilh... İşte şu surelerde kıyamet ve haşirdeki inkılabat-ı azîmeyi ve tasarrufat-ı rububiyeti öyle bir tarzda zikreder ki; insan onların nazirelerini dünyada, meselâ günde, baharda gördüğü için, kalbe dehşet verip akla sığmayan o

inkılabatı kolayca kabul eder. Şu üç surenin meal-i icmalîsine işaret dahi pek uzun olur. Onun için bir tek kelimeyi nümune olarak göstereceğiz.

Meselâ: إِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ kelimesi ifade eder ki: Haşırde herkesin bütün a'mali bir sahife içinde yazılı olarak neşrediliyor. Şu mes'ele, kendi kendine çok acaib olduğundan akıl ona yol bulamaz. Fakat surenin işaret ettiği gibi haşr-i baharîde başka noktaların naziresi olduğu gibi, şu neşr-i suhuf naziresi pek zahirdir. Çünkü her meyvedar ağacın, ya çiçekli bir otun da amelleri var, fiilleri var, vazifeleri var, esma-i İlahiyeyi ne şekilde göstererek tesbihat etmiş ise ubudiyetleri var. İşte onun bütün bu amelleri tarih-i hayatlarıyla beraber umum çekirdeklerinde, tohumcuklarında yazılıp başka bir baharda, başka bir zeminde çıkar. Gösterdiği şekil ve suret lisaniyla, gayet fasih bir surette, analarının ve asıllarının a'malini zikrettiği gibi; dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleriyle, sahife-i a'malini neşreder. İşte gözümüzün önünde bu Hakîmane, Hafızane, Müdebbirane, Mürebbiyanane, Latifane şu işi yapan odur ki, der: إِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ

Başka noktaları buna kıyas eyle, kuvvetin varsa istinbat et. Sana yardım için bunu da söyleyeceğiz. İşte إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ Şu kelâm; “Tekvir” lafzıyla, yani sarmak ve toplamak manasıyla, parlak bir temsile işaret ettiği gibi, nazirini dahi îma eder:

**Birinci:** Evet Cenab-ı Hak tarafından adem ve esîr ve sema perdelerini açıp, Güneş gibi, dünyayı ışıklandıran pırlanta-misal bir lâmbayı, hazine-i rahmetinden çıkarıp dünyaya gösterdi. Dünya kapandıktan sonra, o pırlantayı perdelerine sarıp kaldıracak.

**İkinci:** Veya ziya metaini neşretmek ve zeminin kafasına ziyayı, zulmetle münavebeten sarmakla muvazzaf bir memur olduğunu ve her akşam o memura metaini toplattırıp gizlettiği gibi, kâh olur bir bulut perdesiyle alış-verişini az yapar; kâh olur Ay onun yüzüne karşı perde olur, muamelesini bir derece çeker, metaini ve muamelât defterlerini topladığı gibi, elbette o memur bir vakit o memuriyetten infisal edecektir. Hattâ hiçbir sebep-i azl bulunmazsa, şimdilik küçük fakat büyümeye yüz tutmuş yüzündeki iki leke büyümekle, Güneş yerin başına izn-i İlahî ile sardığı ziyayı, emr-i Rabbanî ile geriye alıp, güneşin başına sarıp, “Haydi yerde işin kalmadı.” der. “Cehennem’e git, sana ibadet edip senin gibi bir memur-u müsahharı sadakatsizlikle tahkir edenleri yak.” der. إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ fermanını lekeli siyah yüzüyle yüzünde okur.

**Dokuzuncu Nükte-i Belâgat:** Kur'an-ı Hakîm kâh olur cüz'î bazı maksadları zikreder. Sonra o cüz'iyat vasıtasıyla küllî makamlara zihinleri

sevketmek için, o cüz'î maksadı, bir kaide-i külliye hükmünde olan esma-i hüсна ile takrir ederek tesbit eder, tahkik edip isbat eder. Meselâ:

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

İşte Kur'an der: "Cenab-ı Hak, Semi'-i Mutlak'tır, herşeyi işitir. Hattâ en cüz'î bir macera olan ve zevcinden teşekki eden bir zevcenin sana karşı mücadelesini Hak ismiyle işitir. Hem rahmetin en latif cilvesine mazhar ve şefkatın en fedakâr bir hakikatına maden olan bir kadının haklı olarak zevcinden davasını ve Cenab-ı Hakk'a şekvasını umûr-u azîme suretinde Rahîm ismiyle ehemmiyetle işitir ve Hak ismiyle ciddiyetle bakar." İşte bu cüz'î maksadı küllîleştirmek için, mahlukatın en cüz'î bir hâdisesini işiten, gören; kâinatın daire-i imkânîsinden hariç bir zât, elbette herşeyi işitir, herşeyi görür bir zât olmak lâzım gelir. Ve kâinata Rab olan, kâinat içinde mazlum küçük mahlukların dertlerini görmek, feryatlarını işitmek gerektir. Dertlerini görmeyen, feryatlarını işitmeyen, "Rab" olamaz. Öyle ise, إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ cümlesiyle iki hakikat-ı azîmeyi tesbit eder.

Hem meselâ:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ الْأَيْمَانِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

İşte Kur'an, Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm'ın mi'racının mebedi olan, Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya olan seyeranını zikrettikten sonra إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ der. إِنَّ deki zamir, ya Cenab-ı Hakk'adır veyahut Peygamberedir. Peygambere göre olsa, şöyle oluyor ki: "Bu seyahat-ı cüz'îde, bir seyr-i umumî, bir uruc-u küllî var ki; tâ Sidret-ül Munteha'ya, tâ Kab-ı Kavseyn'e kadar, meratib-i külliye-i esmaiyyede gözüne, kulağına tezahür eden âyât-ı Rabbaniyeyi ve acaib-i san'at-ı İlahiyeyi işitmiş, görmüştür." der. O küçük, cüz'î seyahatı; küllî ve mahşer-i acaib bir seyahatın anahtarı hükmünde gösteriyor. Eğer zamir, Cenab-ı Hakk'a raci' olsa şöyle oluyor ki: "Bir abdini bir seyahatta huzuruna davet edip bir vazife ile tavzif etmek için Mescid-i Haram'dan mecma-i enbiya olan Mescid-i Aksa'ya gönderip enbiyalarla görüştürüp bütün enbiyaların usûl-ü dinlerine vâris-i mutlak olduğunu gösterdikten sonra, tâ Kab-ı Kavseyn'e kadar mülk ü melekûtunda gezdirdi." İşte çendan o zât bir abddir, bir mi'rac-ı cüz'îde seyahat eder. Fakat bu abdde bütün kâinata taalluk eden bir emanet beraberdir. Hem şu kâinatın rengini değiştirecek bir nur beraberdir. Hem saadet-i ebediyenin kapısını açacak bir anahtar beraber olduğu için, Cenab-ı Hak kendi zâtını bütün eşyayı işitir ve görür sıfatıyla

tavsif eder. Tâ o emanet, o nur, o anahtarın cihanşümül hikmetlerini gösterebilirsin.

Hem meselâ:

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَكَةِ رُسُلًا أُولَىٰ أَجْنَحَةٍ مَّتَنَّى وَثَلَاثَ وَرُبَاعَ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

İşte şu surede, “Semavat ve arzın Fâtır-ı Zülcelali, semavat ve arzı öyle bir tarzda tezyin edip âsâr-ı kemalini göstermekle hadsiz seyircilerinden Fâtır’ına hadsiz medh ü senalar ettiriyor ve öyle de hadsiz nimetlerle süslendirmiş ki, sema ve zemin bütün nimetlerin ve nimetdâdelerin lisanlarıyla o Fâtır-ı Rahman’ına nihayetsiz hamd ü sitayiş ederler.” dedikten sonra, yerin şehirleri ve memleketleri içinde Fâtır’ın verdiği cihazat ve kanatlarıyla seyr ü seyahat eden insanlarla hayvanat ve tuyur gibi; semavî saraylar olan yıldızlar ve ulvî memleketleri olan burclarda gezmek ve tayeran etmek için, o memleketin sekeneleri olan meleklerine kanat veren Zât-ı Zülcelal, elbette herşeye kadîr olmak lâzım gelir. Bir sineğe, bir meyveden bir meyveye; bir serçeye, bir ağaçtan bir ağaca uçmak kanadını veren, Zühre’den Müşteri’ye, Müşteri’den Zühal’e uçacak kanatları o veriyor. Hem melaikeler, sekene-i zemin gibi cüz’iyete münhasır değiller, bir mekân-ı muayyen onları kaydedemiyor. Bir vakitte dört veya daha ziyade yıldızlarda bulunduğu işaret وَثَلَاثَ وَرُبَاعَ kelimeleriyle tafsil verir. İşte şu hâdise-i cüz’iye olan “Melaikeleri kanatlarla teçhiz etmek” tabiriyle, gayet küllî ve umumî bir azamet-i kudretin destgâhına işaret ederek; إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

**Onuncu Nükte-i Belâgat:** Kâh oluyor âyet, insanın isyankârane amellerini zikreder, şedid bir tehdid ile zecreder. Sonra şiddet-i tehdid, ye’s ve ümitsizliğe atmamak için, rahmetine işaret eden bir kısım esma ile hâtime yerir, teselli eder. Meselâ:

قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذَا لَابْتَغَوْا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا \* تَسْبِيحٌ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

İşte şu âyet der ki: De: Eğer dediğiniz gibi mülkünde şeriki olsaydı, elbette arş-ı rububiyetine el uzatıp müdahale eseri görünecek bir derecede bir intizamsızlık olacaktı. Halbuki yedi tabaka semavattan, tâ hurdebînî zîhayatlara kadar, herbir mahluk küllî olsun cüz’î olsun, küçük olsun büyük olsun, mazhar olduğu bütün isimlerin cilve ve nakışları dilleriyle, o esma-i hüsnanın Müsemma-i Zülcelalini tesbih edip, şerik ve nazirden tenzih ediyorlar. Evet nasıl ki sema güneşler, yıldızlar denilen nur-efşan

kelimatıyla, hikmet ve intizamıyla, onu takdis ediyor, vahdetine şehadet ediyor ve cevvi-i hava dahi, bulutların ve berk ve ra'd ve katrelerin kelimatıyla onu tesbih ve takdis ve vahdaniyetine şehadet eder. Öyle de zemin, hayvanat ve nebatat ve mevcudat denilen hayattar kelimatıyla Hâlık-ı Zülcelalini tesbih ve tevhid etmekle beraber, herbir ağacı, yaprak ve çiçek ve meyvelerin kelimatıyla yine tesbih edip birliğine şehadet eder. Öyle de en küçük mahluk, en cüz'î bir masnu', küçüklüğü ve cüz'iyetiyle beraber, taşıdığı nakışlar ve keyfiyetler işaretiyle pekçok esma-i külliye göstermek ile Müsemma-yı Zülcelali tesbih edip vahdaniyetine şehadet eder. İşte bütün kâinat birden, bir lisan ile, müttefikân Hâlık-ı Zülcelalini tesbih edip vahdaniyetine şehadet ederek kendilerine göre muvazzaf oldukları vazife-i ubudiyeti, kemal-i itaatle yerine getirdikleri halde, şu kâinatın hülâsası ve neticesi ve nazdar bir halifesi ve nazenin bir meyvesi olan insan, bütün bunların aksine, zıddına olarak, ettikleri küfür ve şirkin ne kadar çirkin düşüp ne derece cezaya şayeste olduğunu ifade edip bütün bütün ye'se düşürmemek için, hem şunun gibi nihayetsiz bir cinayete, hadsiz çirkin bir isyana Kahhar-ı Zülcelal nasıl meydan verip kâinatı başlarına harab etmediğinin hikmetini göstermek için إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا der. O hâtime ile hikmet-i imhali gösterip, bir rica kapısı açık bırakır.

İşte şu on işaret-ı i'caziyeden anla ki, âyetlerin hâtimelerindeki fezlekelerde, çok reşehat-ı hidayetiyle beraber çok lemaat-ı i'caziye vardır ki; bülegaların en büyük dâhîleri, şu bedî' üslûblara karşı kemal-i hayret ve istihsanlarından parmağını ısırarak, dudağını dişlemiş, مَا هَذَا كَلَامُ الْبَشَرِ demiş. ya, hakkalyakîn olarak iman etmişler. Demek bazı âyetlerde, bütün mezkûr işaretlerle beraber bahsimize girmeyen çok mezaya-yı âheri de tazammun eder ki; o mezayanın icmaında öyle bir nakş-ı i'caz görünür ki, kör dahi görebilir.

### İkinci Şu'lenin Üçüncü Nuru şudur ki

Kur'an, başka kelâmlarla kabil-i kıyas olamaz. Çünkü kelâmın tabakaları, ulviyet ve kuvvet ve hüsn-ü cemel cihetinden dört menbaı var. Biri mütekellim, biri muhatab, biri maksad, biri makamdır. Ediblerin, yanlış olarak yalnız makam gösterdikleri gibi değildir. Öyle ise, sözde "Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne için söylemiş? Ne makamda söylemiş?" ise bak. Yalnız söze bakıp durma. Madem kelâm kuvvetini, hüsnünü bu dört

menbadan alır. Kur'anın menbana dikkat edilse, Kur'anın derece-i belâgatı, ulviyet ve hüsnü anlaşılır.

Evet madem kelâm, mütekellime bakıyor. Eğer o kelâm emr ve nehy ise, mütekellimin derecesine göre irade ve kudreti de tazammun eder. O vakit söz mukavemet-sûz olur; maddî elektrik gibi tesir eder, kelâmın ulviyet ve kuvveti o nisbette tezayüd eder. Meselâ: يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَ كِ وَيَا سَمَاءُ أَفْلَعِي yani “Yâ arz! Vazifen bitti, suyunu yut. Yâ sema! Hacet kalmadı, yağmuru kes.”

Meselâ: فَقَالَ لَهَا وَ لِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ yani “Yâ arz! Yâ sema! İster istemez geliniz, hikmet ve kudretime râm olunuz. Ademden çıkıp, vücudda meşhergâh-ı san’atıma geliniz.” dedi. Onlar da: “Biz kemal-i itaatle geliyoruz. Bize gösterdiğin her vazifeyi senin kuvvetinle göreceğiz.”

İşte kuvvet ve iradeyi tazammun eden hakikî ve nafiz şu emirlerin kuvvet ve ulviyetine bak. Sonra insanların يَا أَرْضُ وَأَنْشَقِي يَا سَمَاءُ وَ قَوْمِي أَتَيْنَاهَا الْفِيَامَةَ gibi suret-i emirde cemadata hezeyanvari muhaveresi, hiç o iki emre kabil-i kıyas olabilir mi? Evet temenniden neş’et eden arzular ve o arzulardan neş’et eden fuzuliyane emirler nerede? Hakikat-ı âmiriyetle muttasıf bir âminin iş başında hakikat-ı emri nerede? Evet emri nafiz büyük bir âminin muti’ ve büyük bir ordusuna “Arş” emri nerede? Ve şöyle bir emir, âdi bir neferden işitilse; iki emir sureten bir iken, manen bir neferle bir ordu kumandanı kadar farkı var.

Meselâ: وَإِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَن يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ Hem meselâ: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ Şu iki âyette iki emrin kuvvet ve ulviyetine bak, sonra beşerin emirler nev’indeki kelâmına bak. Acaba yıldız böceğinin Güneş’e nisbeti gibi kalmıyorlar mı? Evet hakikî bir mâlikin iş başındaki bir tasviri ve hakikî bir san’atkârın işlediği vakit san’atına dair verdiği beyanatı ve hakikî bir mün’imin ihsan başında iken beyan ettiği ihsanatı, yani kavlı ile fiili birleştirmek, kendi fiilini hem göze, hem kulağa tasvir etmek için şöyle dese: “Bakınız! İşte bunu yaptım, böyle yapıyorum. İşte bunu bunun için yaptım. Bu böyle olacak, bunun için işte bunu böyle yapıyorum.” Meselâ:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَ زَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ وَالْأَرْضِ مَدَدْنَاهَا وَ الْفَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ تَبْصِرَةً وَ ذِكْرًا لِّكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ وَ نَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَ حَبَّ الْحَصِيدِ وَ النَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ رِزْقًا لِّلْعِبَادِ وَ أَحْيَيْنَا بِهِ بَلَدَةً مَيِّتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ

Kur'anın semasında şu Surenin burcunda parlayan yıldız-misal Cennet meyveleri gibi şu tasviratı, şu ef'alleri içindeki intizam-ı belâgatla çok tabaka haşrin delailini zikredip neticesi olan haşri الْخُرُوجُ tabiri ile isbat

edip surenin başında haşri inkâr edenleri ilzam etmek nerede? İnsanların fuzuliyane onlarla teması az olan ef’alden bahisleri nerede?

Taklid suretinde çiçek resimleri; hakikî, hayatdar çiçeklere nisbeti derecesinde olamaz. Şu أَفَلَمْ يَنْظُرُوا dan tâ كَذَلِكَ الْخُرُوجُ a kadar güzelce meali söylemek çok uzun gider. Yalnız bir işaret edip geçeceğiz. Şöyle ki:

Surenin başında, küffar haşri inkâr ettiklerinden Kur’an onları haşrin kabulüne mecbur etmek için şöylece bast-ı mukaddemat eder. Der: “Âyâ, üstünüzdeki semaya bakmıyor musunuz ki, biz ne keyfiyette, ne kadar muntazam, muhteşem bir surette bina etmişiz. Hem görmüyor musunuz ki; nasıl yıldızlarla, Ay ve Güneş ile tezyin etmişiz, hiçbir kusur ve noksanîyet bırakmamışız. Hem görmüyor musunuz ki, zemini size ne keyfiyette sermişiz, ne kadar hikmetle tefriş etmişiz. O yerde dağları tesbit etmişiz, denizin istilasından muhafaza etmişiz. Hem görmüyor musunuz, o yerde ne kadar güzel, rengârenk herbir cinsten çift hadrevatı, nebatatı halkettik; yerin her tarafını o güzellerle güzelleştirdik. Hem görmüyor musunuz, ne keyfiyette sema canibinden bereketli bir suyu gönderiyoruz. O su ile bağ ve bostanları, hububatı, yüksek leziz meyveli hurma gibi ağaçları halkedip ibadıma rızkı onunla gönderiyorum, yetiştiriyorum. Hem görmüyor musunuz; o su ile ölmüş memleketi ihya ediyorum. Binler dünyevî haşirleri icad ediyorum. Nasıl bu nebatatı, kudretimle bu ölmüş memlekette çıkarıyorum; sizin haşirdeki hurucunuz da böyledir. Kıyamette arz ölüp, siz sağ olarak çıkacaksınız.” İşte şu âyetin isbat-ı haşirde gösterdiği cezalet-i beyaniye -ki, binden birisine ancak işaret edebildik- nerede; insanların bir dava için serdettikleri kelimat nerede?

Şu risalenin başından şimdiye kadar tahkik namına bîtarafane muhakeme suretinde, Kur’anın i’cazını muannid bir hasma kabul ettirmek için Kur’anın çok hukukunu gizli bıraktık. O güneşi, mumlar sırasına getirip müvazene ediyorduk. Şimdi tahkik vazifesini îfa edip, parlak bir surette i’cazını isbat etti. Şimdi ise tahkik namına değil, hakikat namına bir-iki söz ile Kur’anın müvazeneye gelmez hakikî makamına işaret edeceğiz:

Evet sair kelâmın Kur’anın âyâtına nisbeti, şişelerdeki görünen yıldızların küçücük akisleriyle yıldızların aynına nisbeti gibidir. Evet herbiri birer hakikat-ı sabiteyi tasvir eden, gösteren Kur’anın kelimatı nerede? Beşerin fikri ve duygularının âyineciklerinde kelimatıyla tersim ettikleri manalar nerede? Evet envâr-ı hidayeti ilham eden ve Şems ve Kamer’in Hâlık-ı Zülcelalinin kelâmı olan Kur’anın melaike-misal zîhayat kelimatı nerede? Beşerin hevesatını uyandırmak için sehhar nefisleriyle, müzevver

incelikleriyle ısıricı kelimatı nerede? Evet ısıricı haşerat ve böceklerin, mübarek melaîke ve nuranî ruhanîlere nisbeti ne ise; beşerin kelimatı, Kur'anın kelimatına nisbeti odur. Şu hakikatları Yirmibeşinci Söz ile beraber geçen Yirmidört aded Sözler isbat etmiştir. Şu davamız mücerred değil, bürhanı geçmiş neticedir.

Evet herbiri cevahir-i hidayetin birer sadefi ve hakaik-i imaniyenin birer menbaı ve esasat-ı İslâmiyenin birer madeni ve doğrudan doğruya Arş-ür Rahman'dan gelen ve kâinatın fevkinde ve haricinde insana bakıp inen ve ilim ve kudret ve iradeyi tazammun eden ve hitab-ı ezelî olan elfaz-ı Kur'aniye nerede? İnsanın hevaî, hevaperestane, vâhî, hevesperverane elfazı nerede? Evet Kur'an bir şecere-i tûbâ hükmüne geçip şu âlem-i İslâmiyeyi bütün maneviyatıyla, şair ve kemalâtıyla, desatir ve ahkâmıyla yapraklar suretinde neşredip asfiya ve evliyasını birer çiçek hükmünde o ağacın âb-ı hayatıyla taze, güzel gösterip bütün kemalât ve hakaik-i kevnîye ve İlahiyeyi semere verip meyvelerindeki çok çekirdekleri amelî birer düstur, birer program hükmüne geçip yine meyvedar ağaç hükmünde müteselsil hakaikî gösteren Kur'an nerede? Beşerin malûmumuz olan kelâmı nerede? *أَيُّ الثَّرَا مِنْ الثَّرِيَّا*

Bin üçyüzelli senedir Kur'an-ı Hakîm, bütün hakaikını kâinat çarşısında açıp teşhir ettiği halde; herkes, her millet, her memleket onun cevahirinden, hakaikından almıştır ve alıyorlar. Halbuki ne o ülfet, ne o mebzuliyet, ne o mürur-u zaman, ne o büyük tahavvülâtlar; onun kıymetdar hakaikına, onun güzel üslûblarına hâlel verememiş, ihtiyarlatmamış, kurutmamış, kıymetten düşürmemiş, hüsnünü söndürmemiştir. Şu halet tek başıyla bir i'cazdır.

Şimdi biri çıksa, Kur'anın getirdiği hakaikten bir kısmına kendi hevesince çocukça bir intizam verse, Kur'anın bazı âyâtına muaraza için nisbet etse, "Kur'ana yakın bir kelâm söyledim." dese, öyle ahmakane bir sözdür ki; meselâ taşları muhtelif cevahirden bir saray-ı muhteşemi yapan ve o taşların vaziyetinde umum sarayın nukuş-u âliyesine bakan mizanlı nakışlar ile tezyin eden bir ustanın san'atıyla; o nukuş-u âliyeden fehmi kâsır, o sarayın bütün cevahir ve zînetlerinden bîbehre bir âdi adam, âdi hanelerin bir ustası, o saraya girip o kıymetdar taşlardaki ulvî nakışları bozup çocukça hevesine göre âdi bir hanenin vaziyetine göre bir intizam, bir suret verse ve çocukların nazarına hoş görünecek bazı boncukları taksa, sonra "Bakınız! O sarayın ustasından daha ziyade meharet ve servetim var ve kıymetdar zînetlerim var." dese; divanece bir hezeyan eden bir sahtekârın nisbet-i san'atı gibidir.

## Üçüncü Şu'le

Üç ziyası var.

### Birinci Ziya

Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan'ın büyük bir vech-i i'cazı Onüçüncü Söz'de beyan edilmiştir. Kardeşleri olan sair vücuh-u i'caz sırasına girmek için bu makama alınmıştır. İşte Kur'anın herbir âyeti, birer necm-i sâkıb gibi i'caz ve hidayet nurunu neşr ile küfür ve gaflet zulümatını dağıttığını görmek ve zevketmek istersen; kendini Kur'anın nüzulünden evvel olan o asr-ı cahiliyette ve o sahra-yı bedeviyette farzet ki, herşey zulmet-i cehil ve gaflet altında perde-i cümud-u tabiata sarılmış olduğu bir anda birden Kur'anın lisan-ı ulvîsinden **سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ \* يُسَبِّحُ** Kur'anın lisan-ı ulvîsinden **سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ** gibi âyetleri işit bak: O ölmüş veya yatmış mevcudat-ı âlem **سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ** sadâsıyla işitenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüşyar oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar. Hem o karanlık gökyüzünde birer camid ateşpare olan yıldızlar ve yerdeki perişan mahlukat, **سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ** sayhasıyla işitenin nazarında nasıl gökyüzü bir ağız; bütün yıldızlar birer kelime-i hikmetnüma, birer nur-u hakikat-eda ve arz bir kafa ve berr ve bahr birer lisan ve bütün hayvanat ve nebatat birer kelime-i tesbih-feşan suretinde arz-ı dîdar eder. Yoksa bu zamandan tâ o zamana bakmakla, mezkûr zevkin dekaikini göremezsin. Evet o zamandan beri nurunu neşreden ve mürur-u zamanla ulûm-u mütearife hükmüne geçen ve sair neyyirat-ı İslâmiye ile parlayan ve Kur'anın güneşiyle gündüz rengini alan bir vaziyet ile veyahut sathî ve basit bir perde-i ülfet ile baksan; elbette herbir âyetin ne kadar tatlı bir zembere-i i'caz içinde ne çeşit zulümatı dağıttığını hakkıyla göremezsin ve birçok enva'-ı i'cazı içinde bu nevi i'cazını zevkedemezsin.

Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan'ın en yüksek derece-i i'cazına bakmak istersen, şu temsil dûrbîniyle bak. Şöyle ki:

Gayet büyük ve garib ve gayetle yayılmış acib bir ağaç farzedelim ki, o ağaç geniş bir perde-i gayb altında bir tabaka-i mesturiyet içinde saklanmıştır. Malûmdur ki, bir ağacın insanın a'zâları gibi onun dalları, meyveleri, yaprakları, çiçekleri gibi bütün uzuvları arasında bir münasebet, bir tenasüb, bir müvazenet lâzımdır. Herbir cüz'ü, o ağacın mahiyetine göre bir şekil alır, bir suret verilir. İşte hiç görülmeyen -ve hâlâ görünmüyor- o ağaca dair biri çıksa, perde üstünde onun herbir a'zâsına mukabil bir resim çekse, bir hudud çizse; daldan meyveye, meyveden yaprağa bir tenasüble bir suret tersim etse ve birbirinden nihayet uzak mebdde ve müntehasının ortasında uzuvlarının aynı şekil ve suretini gösterecek muvafık tersimat ile doldursa; elbette şübhe kalmaz ki, o ressam bütün o gaybî ağacı gayb-aşına nazarıyla görür, ihata eder, sonra tasvir eder.

Aynen onun gibi, Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan dahi hakikat-ı mümkünata dair -ki o hakikat, dünyanın ibtidasından tut, tâ âhiretin en nihayetine kadar uzanmış ve arştan ferşe, zerreden şemse kadar yayılmış olan şecere-i hilkatin hakikatına dair- beyanat-ı Kur'aniye o kadar tenasübü muhafaza etmiş ve herbir uzva ve meyveye lâayık bir suret vermiştir ki; bütün muhakkikler nihayet-i tahkikinde Kur'anın tasvirine “Mâşâallah, Bârekâllah” deyip, “Tılsım-ı kâinatı ve muamma-yı hilkati keşf ve fetheden yalnız senşin ey Kur'an-ı Kerim!” demişler.

وَاللَّهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى temsilde kusur yok. Esmâ ve sıfât-ı İlahiye ve şunun ve ef'al-i Rabbaniye, bir şecere-i tûbâ-i nur hükmünde temsil edilmekle; o şecere-i nuraniyenin daire-i azameti ezelden ebede uzanıp gidiyor. Hudud-u kibriyası, gayr-ı mütenahî feza-yı ıtlakta yayılıp ihata ediyor. Hudud-u icraatı وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ حَوْلَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ \* فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى hududundan tut, tâ السَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ حَوْلَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ \* خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ hududuna kadar intişar etmiş o hakikat-ı nuraniyeyi bütün dal ve budaklarıyla, gayat ve meyveleriyle o kadar tenasüble birbirine uygun, birbirine lâayık, birbirini kırmayacak, birbirinin hükmünü bozmayacak, birbirinden tevahhuş etmeyecek bir surette o hakaik-i esmâ ve sıfâtı ve şunun ve ef'ali beyan eder ki; bütün ehl-i keşf ve hakikat ve daire-i melekûtta cevelan eden bütün ashab-ı irfan ve hikmet, o beyanat-ı Kur'aniyeye karşı “Sübhanallah” deyip, “Ne kadar doğru, ne kadar mutabık, ne kadar güzel, ne kadar lâayık!” diyerek tasdik ediyorlar.

Meselâ: Bütün daire-i imkân ve daire-i vücûba bakan, hem o iki şecere-i azîmenin bir tek dalı hükmünde olan imanın erkân-ı sittesi ve o erkânın dal ve budaklarının en ince meyve ve çiçekleri aralarında o kadar bir tenasüb gözetilerek tasvir eder ve o derece bir müvazenet suretinde tarif eder ve o

mertebe bir münasebet tarzında izhar eder ki, akl-ı beşer idrakinden âciz ve hüsnüne karşı hayran kalır. Ve o iman dalının budağı hükmünde olan İslâmiyetin erkân-ı hamsesi aralarında ve o erkânın tâ en ince teferruatı, en küçük âdâbı ve en uzak gayatı ve en derin hikemiyatı ve en cüz'î semeratına varıncaya kadar aralarında hüsn-ü tenasüb ve kemal-i münasebet ve tam bir müvazenet muhafaza ettiğine delil ise, o Kur'an-ı câmiin nusus ve vücuhundan ve işaret ve rumuzundan çıkan şariat-ı kübra-yı İslâmiyenin kemal-i intizamı ve müvazeneti ve hüsn-ü tenasübü ve rasaneti; cerhedilmez bir şahid-i âdil, şübhe getirmez bir bürhan-ı katı'dır. Demek oluyor ki, beyanat-ı Kur'aniye, beşerin ilm-i cüz'îsine, bhusus bir ümmnin ilmine müstenid olamaz. Belki bir ilm-i muhite istinad ediyor ve cemi' eşyayı birden görebilir, ezel ve ebed ortasında bütün hakaikı bir anda müşahede eder bir zâtın kelâmıdır. Âmennâ...

## İkinci Ziya

Hikmet-i Kur'aniyenin karşısında meydan-ı muarazaya çıkan felsefe-i beşeriyenin, hikmet-i Kur'ana karşı ne derece sukut ettiğini Onikinci Söz'de izah ve temsil ile tasvir ve sair Sözlerde isbat ettiğimizden onlara havale edip şimdilik başka bir cihette küçük bir müvazene ederiz. Şöyle ki:

Felsefe ve hikmet-i insaniye, dünyaya sabit bakar; mevcudatın mahiyetlerinden, hâsiyetlerinden tafsilen bahseder. Sâni'ine karşı vazifelerinden bahsetse de, icmalen bahseder. Âdetâ kâinat kitabının yalnız nakış ve huruflarından bahseder, manasına ehemmiyet vermez. Kur'an ise, dünyaya geçici, seyyal, aldatıcı, seyyar, kararsız, inkılabcı olarak bakar. Mevcudatın mahiyetlerinden, surî ve maddî hâsiyetlerinden icmalen bahseder. Fakat Sâni' tarafından tavzif edilen vezaif-i ubudiyetkâranelerinden ve Sâni'in isimlerine ne vechile ve nasıl delalet ettikleri ve evamir-i tekviniye-i İlahiyeye karşı inkıyadlarını tafsilen zikreder. İşte felsefe-i beşeriye ile hikmet-i Kur'aniyenin şu tafsil ve icmal hususundaki farklarına bakacağız ki, mahz-ı hak ve ayn-ı hakikat hangisidir göreceğiz.

İşte nasıl elimizdeki saat, sureten sabit görünüyor. Fakat içindeki çarkların harekâtıyla, daimî içinde bir zelzele ve âlet ve çarklarının ızdıraqları vardır. Aynen onun gibi; kudret-i İlahiyenin bir saat-ı kübrası olan şu dünya, zahirî sabitiyetiyle beraber daimî zelzele ve tegayyürde, fena

ve zevalde yuvarlanıyor. Evet dünyaya zaman girdiği için, gece ve gündüz, o saat-ı kübranın sâniyelerini sayan iki başlı bir mil hükmündedir. Sene, o saatin dakikalarını sayan bir ibre vaziyetindedir. Asır ise, o saatin saatlerini ta'dad eden bir iğnedir. İşte zaman, dünyayı emvac-ı zeval üstüne atar. Bütün mazi ve istikbali ademe verip, yalnız zaman-ı hazırı vücuda bırakır.

Şimdi zamanın dünyaya verdiği şu şekil ile beraber, mekân itibariyle dahi yine dünya zelzeleli, gayr-ı sabit bir saat hükmündedir. Çünkü cevvi hava mekânı çabuk tegayyür ettiğinden, bir halden bir hale sür'aten geçtiğinden bazı günde birkaç defa bulutlar ile dolup boşalmakla, sâniye sayan milin suret-i tegayyürü hükmünde bir tegayyür veriyor. Şimdi, dünya hanesinin tabanı olan mekân-ı arz ise, yüzü mevt ve hayatça, nebat ve hayvanca pek çabuk tebeddül ettiğinden dakikaları sayan bir mil hükmünde, dünyanın şu ciheti geçici olduğunu gösterir. Zemin yüzü itibariyle böyle olduğu gibi, batnındaki inkılabat ve zelzelelerle ve onların neticesinde cibalin çıkmaları ve hasflar vuku bulması, saatleri sayan bir mil gibi dünyanın şu ciheti ağırca mürur edicidir, gösterir. Dünya hanesinin tavanı olan sema mekânı ise, ecramların harekâtıyla, kuyruklu yıldızların zuhuruyla, küsufat ve husufatın vuku bulmasıyla, yıldızların sukut etmeleri gibi tegayyürat gösterir ki; semavat dahi sabit değil; ihtiyarlığa, harabiyete gidiyor. Onun tegayyüratı, haftalık saatte günleri sayan bir mil gibi çendan ağır ve geç oluyor. Fakat her halde geçici ve zeval ve harabiyete karşı gittiğini gösterir.

İşte dünya, dünya cihetiyle şu yedi rükün üzerinde bina edilmiştir. Şu rükünler, daim onu sarsıyor. Fakat şu sarsılan ve hareket eden dünya, Sâni'ine baktığı vakit, o harekât ve tegayyürat, kalem-i kudretin mektubat-ı Samedaniyeyi yazması için o kalemin işlemesidir. O tebeddülât-ı ahval ise, esma-i İlahiyenin cilve-i şuunatını ayrı ayrı tavsifat ile gösteren, tazelenen âyineleridir. İşte dünya, dünya itibariyle hem fenaya gider, hem ölmeğe koşar, hem zelzele içindedir. Hakikatta akarsu gibi rihlet ettiği halde, gaflet ile sureten incimad etmiş, fikr-i tabiatla kesafet ve küduret peyda edip âhirete perde olmuştur. İşte felsefe-i sakîme tedkikat-ı felsefe ile ve hikmet-i tabiiye ile ve medeniyet-i sefihenin cazibedar lehviyatıyla, sarhoşane hevesatıyla o dünyanın hem cümudetini ziyade edip gafleti kalınlaştırmış, hem küduretle bulanmasını taz'îf edip Sâni'i ve âhireti unutturuyor.

Amma Kur'an ise, şu hakikattaki dünyayı, dünya cihetiyle الْقَارِعَةُ مَا إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ \* وَالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ âyâtıyla pamuk gibi hallaç eder, atar.

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ \* أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا \*  
gibi beyanatıyla o dünyaya şeffaflık verir ve bulanmasını izale eder. **اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ \* وَمَا الْحَيَاةُ**  
إِذَا الشَّمْسُ إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ \* وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ ve إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ve كُورَتْ  
mevt-âlûd tabirleriyle dünyanın ebediyet-i mevhumesini parça parça eder. **يَعْلَمُ مَا يَلْجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنْ**  
السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ \* وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سِيرِكُمْ آيَاتِهِ  
Gök gürlemesi gibi sayhalarıyla tabiat fikrini tevlid eden gaflet-i dağıtır. İşte Kur'anın baştan başa kâinata müteveccih olan âyâtı, şu esasa göre gider. Hakikat-ı dünyayı olduğu gibi açar, gösterir. Çirkin dünyayı, ne kadar çirkin olduğunu göstermekle beşerin yüzünü ondan çevirtir, Sâni'â bakan güzel dünyanın güzel yüzünü gösterir. Beşerin gözünü ona diktirir. Hakikî hikmeti ders verir. Kâinat kitabının manalarını talim eder. Hurufat ve nukuşlarına az bakar. Sarhoş felsefe gibi, çirkin âşık olup, manayı unutturup, hurufatın nukuşuyla insanların vaktini malayaniyatta sarfettirmiyor.

### Üçüncü Ziya

İkinci Ziya'da hikmet-i beşeriyenin hikmet-i Kur'aniyeye karşı sukutuna ve hikmet-i Kur'aniyenin i'cazına işaret ettik.

Şimdi şu ziyada, Kur'anın şakirdleri olan asfiya ve evliya; ve hükemanın münevver kısmı olan hükema-yı İşrakîyyunun hikmetleriyle Kur'anın hikmetine karşı derecesini gösterip, şu cihette Kur'anın i'cazına muhtasar bir işaret edeceğiz:

İşte Kur'an-ı Hakîm'in ulviyetine en sadık bir delil ve hakkaniyetine en zahir bir bürhan ve i'cazına en kavî bir alâmet şudur ki: Kur'an, bütün aksam-ı tevhidin bütün meratibini, bütün levazimatıyla muhafaza ederek beyan edip müvazenesini bozmamış, muhafaza etmiş. Hem bütün hakaik-i âliye-i İlahiyenin müvazenesini muhafaza etmiş. Hem bütün esma-i hüsnanın iktiza ettikleri ahkâmı cem'etmiş, o ahkâmın tenasübünü muhafaza etmiş. Hem rububiyet ve uluhiyetin şunatını kemal-i müvazene ile cem'etmiştir. İşte şu muhafaza ve müvazene ve cem', bir hâsiyettir. Kat'îyyen beşerin eserinde mevcut değil ve eazım-ı insaniyenin netaic-i

efkârında bulunmuyor. Ne, melekûte geçen evliyaların eserinde; ne, umûrun bâtınlarına geçen İşrakîyyunun kitaplarında; ne, âlem-i gayba nüfuz eden ruhanîlerin maarifinde hiç bulunmuyor. Güya bir taksim-ül a'mal hükmünde herbir kısmı hakikatın şecere-i uzmasından yalnız bir-iki dalına yapışıyor. Yalnız onun meyvesiyle, yaprağıyla uğraşiyor. Başkasından ya haberi yok, yahut bakmıyor. Evet hakikat-ı mutlaka, mukayyed enzar ile ihata edilmez. Kur'an gibi bir nazar-ı küllî lâzım ki, ihata etsin. Kur'andan başka çendan Kur'andan da ders alıyorlar, fakat hakikat-ı külliye'nin, cüz'î zihniyle yalnız bir-iki tarafını tamamen görür, onunla meşgul olur, onda hapsolür. Ya ifrat veya tefrit ile hakaikın müvazenesini ihlâl edip tenasübünü izale eder. Şu hakikat, Yirmidördüncü Söz'ün İkinci Dalında acib bir temsil ile izah edilmiştir. Şimdi de başka bir temsil ile şu mes'eleye işaret ederiz. Meselâ:

Bir denizde hesabsız cevherlerin aksamıyla dolu bir definenin bulunduğunu farzedelim. Gavvas dalgıçlar, o definenin cevahirini aramak için dalıyorlar. Gözleri kapalı olduğundan el yordamıyla anlarlar. Bir kısmının eline uzunca bir elmas geçer. O gavvas hükmeder ki; bütün hazine, uzun direk gibi bir elmastan ibarettir. Arkadaşlarından başka cevahiri işittiği vakit hayal eder ki; o cevherler, bulduğu elmasın tâbileridir, fusus ve nukuşlarıdır. Bir kısmının da kürevî bir yakut eline geçer; başkası, murabba bir kehribar bulur ve hâkeza... Herbiri eliyle gördüğü cevheri, o hazinenin aslı ve mu'zamı itikad edip, işittiklerini o hazinenin zevaid ve teferruatı zanneder. O vakit hakaikın müvazenesi bozulur. Tenasüb de gider. Çok hakikatın rengi değişir. Hakikatın hakikî rengini görmek için tevilâta ve tekellüfata muztar kalır. Hattâ bazan inkâr ve ta'tile kadar giderler. Hükema-yı İşrakîyyunun kitaplarına ve Sünnetin mizanıyla tartmayıp keşfiyat ve meşhudatına itimad eden mutasavvıfînin kitaplarına teemmül eden, bu hükmümüzü bilâ-şübhe tasdik eder. Demek hakaik-i Kur'aniyenin cinsinden ve Kur'anın dersinden aldıkları halde, -çünkü Kur'an değıller-böyle nâkıs geliyor.

Bahr-i hakaik olan Kur'anın âyetleri dahi, o deniz içindeki definenin bir gavvasıdır. Lâkin onların gözleri açık, defineyi ihata eder. Definede ne var, ne yok görür. O defineyi öyle bir tenasüb ve intizam ve insicamla tavsif eder, beyan eder ki, hakikî hüsn-ü cemali gösterir. Meselâ: **وَالْأَرْضُ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ \* يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ \* هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ \* مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ**

şümül-ü rahmeti görüyor, gösteriyor. Hem *وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ* ifade ettiği vüs'at-i hallakıyeti görüp gösterdiği gibi, *وَمَا تَعْمَلُونَ* ifade ettiği şümül-ü tasarrufu ve ihata-i rububiyeti görüp, gösterir. *يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا* ifade ettiği hakikat-ı azîme ile *وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ* ifade ettiği hakikat-ı kerimaneyi *وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ* ifade ettiği hakikat-ı azîme-i hâkimane-i âmiraneyi görür, gösterir.

*أَوْ لَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يَمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ* ifade ettikleri hakikat-ı rahîmane-i müdebbiraneyi *وَالْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتِ* ifade ettiği hakikat-ı azîme ile *وَمَا كُنْتُمْ* ifade ettiği hakikat-ı rakibaneyi *عَلِيمٌ* ifade ettiği hakikat-ı muhita gibi *حَبْلٍ مِنْ حَبْلِ* ifade ettiği akrebiyeti *تَعْرِجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ* ifade ettiği hakikat-ı ulviyeyi *وَيَنْهَىٰ عَنِ الْقُرْبَىٰ* ifade ettiği hakikat-ı câmia gibi bütün uhrevî ve dünyevî, ilmî ve amelî erkân-ı sitte-i imaniyenin herbirisini tafsilen ve erkân-ı hamse-i İslâmiyenin herbirisini kasden ve ciddî ve saadet-i dâireyni temin eden bütün düsturları görür, gösterir. Müvazenesini muhafaza edip, tenasübünü idame edip o hakaikın heyet-i mecmuasının tenasübünden hasıl olan hüsün ve cemalin menbaından Kur'anın bir i'caz-ı manevîsi neş'et eder.

İşte şu sırr-ı azîmdendir ki; ülema-i ilm-i Kelâm, Kur'anın şakirdleri oldukları halde, bir kısmı onar cild olarak erkân-ı imaniyeye dair binler eser yazdıkları halde, Mu'tezile gibi akli nakle tercih ettikleri için Kur'anın on âyeti kadar vuzuh ile ifade ve kat'î isbat ve ciddî ikna edememişler. Âdeta onlar, uzak dağların altında lağım yapıp, borularla tâ âlemin nihayetine kadar silsile-i esbab ile gidip orada silsileyi keser. Sonra âb-ı hayat hükmünde olan marifet-i İlahiyeyi ve vücud-u Vâcib-ül Vücud'u isbat ederler. Âyet-i kerime ise, herbirisi birer asâ-yı Musa gibi her yerde suyu çıkarabilir, herşeyden bir pencere açar, Sâni'-i Zülcelal'i tanıttırır. Kur'anın bahrinden tereşsuh eden Arabî "Katre" risalesinde ve sair Sözlerde şu hakikat fiilen isbat edilmiş ve göstermişiz. İşte hem şu sırdandır ki: Bâtın-ı umûra gidip, Sünnet-i Seniye'ye ittiba etmeyerek, meşhudatına itimad ederek yarı yoldan dönen ve bir cemaatin riyasetine geçip bir fırka teşkil eden fırak-ı dâllenin bütün imamları hakaikın tenasübünü, müvazenesini muhafaza edemediğindendir ki, böyle bid'aya, dalalete düşüp bir cemaat-ı

beşeriyeyi yanlış yola sevk etmişler. İşte bunların bütün aczleri, âyât-ı Kur'aniyenin i'cazını gösterir.

\* \* \*

## Hâtime

Kur'anın lemaat-ı i'cazından iki lem'a-i i'caziye, Ondokuzuncu Söz'ün Ondördüncü Reşhasında geçmiştir ki; bir sebep-i kusur zannedilen tekrarı ve ulûm-u kevnîyede icmalî, herbiri birer lem'a-i i'cazın menbaıdır. Hem Kur'anda mu'cizat-ı enbiya yüzünde parlayan bir lem'a-i i'caz-ı Kur'an, Yirminci Söz'ün İkinci Makamında vâzihan gösterilmiştir. Daha bunlar gibi sair Sözlerde ve risale-i arabîyemde çok lemaat-ı i'caziye zikredilip onlara iktifaen yalnız şunu deriz ki:

Bir mu'cize-i Kur'aniye daha şudur ki: Nasıl bütün mu'cizat-ı enbiya, Kur'anın bir nakş-ı i'cazını göstermiştir; öyle de Kur'an bütün mu'cizatıyla bir mu'cize-i Ahmediye (A.S.M.) olur ve bütün mu'cizat-ı Ahmediye (A.S.M.) dahi, Kur'anın bir mu'cizesidir ki, Kur'anın Cenab-ı Hakk'a karşı nisbetini gösterir ve o nisbetin zuhuruyla herbir kelimesi bir mu'cize olur. Çünkü o vakit bir tek kelime, bir çekirdek gibi bir şecere-i hakaikî manen tazammun edebilir. Hem merkez-i kalb gibi hakikat-ı uzmanın bütün a'zâsına münasebetdar olabilir. Hem bir ilm-i muhite ve nihayetsiz bir iradeye istinad ettiği için, hurufuyla, heyetiyle, vaziyetiyle, mevkiîyle hadsiz eşyaya bakabilir. İşte şu sırdandır ki; ülema-i ilm-i huruf, Kur'anın bir harfinden bir sahife kadar esrar bulduklarını iddia ederler ve davalarını o fennin ehline isbat ediyorlar.

Risalenin başından şuraya kadar bütün şu'leleri, şuaları, lem'aları, nurları, ziyaları nazara topla; birden bak. Baştaki dava, şimdi kat'î netice olarak, yani قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ يَفْقَهُوا قَوْلِي

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا \* رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ أَفْضَلَ وَ أَجْمَلَ وَ أَنْبَلَ وَ أَظْهَرَ وَ أَطْهَرَ وَ أَحْسَنَ وَ أَبَرَّ وَ أَكْرَمَ وَ أَعَزَّ وَ أَعْظَمَ وَ أَشْرَفَ وَ أَعْلَى وَ أَزْكَى وَ أَبْرَكَ وَ أَلْطَفَ صَلَوَاتِكَ وَ أَوْفَى وَ أَكْثَرَ وَ أَزِيدَ وَ أَرْقَى وَ أَرْفَعِ وَ أَدْوَمِ سَلَامِكَ صَلَاةً وَ سَلَامًا وَ رَحْمَةً وَ رِضْوَانًا وَ عَفْوًا وَ غُفْرَانًا تَمُنُّدُ وَ تَزِيدُ يَوَائِلَ سَحَائِبِ مَوَاهِبِ جُودِكَ وَ كَرَمِكَ وَ تَنَّمُوا وَ تَزَكُّوا بِنَفَائِسِ شَرَائِفِ لَطَائِفِ جُودِكَ وَ مِثْنِكَ أَرْلِيَّةِ بَازِلِيَّتِكَ لَا تَزُولُ أَبَدِيَّةً بِأَبَدِيَّتِكَ لَا تَحُولُ عَلَى عَبْدِكَ وَ حَبِيبِكَ وَ رَسُولِكَ مُحَمَّدٍ خَيْرِ خَلْقِكَ النُّورِ الْبَاهِرِ اللَّامِعِ وَ الْبُرْهَانِ

الظَاهِرِ الْقَاطِعِ وَالْبَحْرِ الدَّاخِرِ وَالنُّورِ الْغَامِرِ وَالْجَمَالِ الزَّاهِرِ وَالْجَلَالِ الْقَاهِرِ وَالْكَمَالِ الْفَاحِشِ  
صَلَاتِكَ الَّتِي صَلَّيْتَ بِعِظَمَةِ ذَاتِكَ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ كَذَلِكَ صَلَاةٌ تَغْفِرُ بِهَا ذُنُوبَنَا وَتَسْرِحُ بِهَا  
صُدُورَنَا وَتُطَهِّرُ بِهَا قُلُوبَنَا وَتُرْوِّحُ بِهَا أَرْوَاحَنَا وَتُقَدِّسُ بِهَا أَسْرَارَنَا وَتُنَزِّهُ بِهَا خَوَاطِرَنَا وَافْكَارَنَا  
وَتُصْفِي بِهَا كُدُورَاتِ مَا فِي أَسْرَارِنَا وَتُشْفِي بِهَا أَمْرَاضَنَا وَتَقْتَحُ بِهَا أَقْفَالِ قُلُوبِنَا  
رَبَّنَا لَا تَزُغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ  
وَأَخِرُ دَعْوِيهِمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ \* آمِينَ آمِينَ آمِينَ

## ***Birinci Zeyl***

[Makam itibariyle Yirmibeşinci Söz'e ilhak edilen zeyillerden, Yedinci Şua'nın Birinci Makamının Onyedinci Mertebesidir.]

Bu dünyada hayatın gayesi ve hayatın hayatı iman olduğunu bilen bu yorulmaz ve tok olmaz dünya seyyahı ve kâinattan Rabbini soran yolcu, kendi kalbine dedi ki: “Aradığımız zâtın sözü ve kelâmı denilen, bu dünyada en meşhur ve en parlak ve en hâkim ve ona teslim olmayan herkese, her asırda meydan okuyan Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan namındaki kitaba müracaat edip, o ne diyor, bilelim. Fakat en evvel bu kitab, bizim Hâlıkımızın kitabı olduğunu isbat etmek lâzımdır, diye taharriye başladı. Bu seyyah bu zamanda bulunduğu münasebetiyle en evvel manevî i'caz-ı Kur'anînin lem'aları olan Risale-i Nur'a baktı ve onun yüzotuz risaleleri, âyât-ı Furkaniyenin nükteleri ve ışıkları ve esaslı tefsirleri olduğunu gördü. Ve Risale-i Nur, bu kadar muannid ve mülhid bir asırda her tarafa hakaik-i Kur'aniyeyi mücahidane neşrettiği halde, karşısına kimse çıkamadığından isbat eder ki; onun üstadı ve menbaı ve mercii ve güneşi olan Kur'an semavîdir, beşer kelâmı değildir. Hattâ Risale-i Nur'un yüzer hüccetlerinden bir tek hüccet-i Kur'aniyesi olan Yirmibeşinci Söz ile Ondokuzuncu Mektub'un âhiri, Kur'anın kırk vecihle mu'cize olduğunu öyle isbat etmiş ki; kim görmüşse değil tenkid ve itiraz etmek, belki isbatlarına hayran olmuş, takdir ederek çok sena etmiş. Kur'anın vech-i i'cazını ve Hak kelâmullah olduğunu isbat etmek cihetini Risale-i Nur'a havale ederek, yalnız kısa bir işaretle büyüklüğünü gösteren birkaç noktaya dikkat etti.

**Birinci Nokta:** Nasılki Kur'an bütün mu'cizatıyla ve hakkaniyetine delil olan bütün hakaikıyla, Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm'ın bir mu'cizesidir. Öyle de Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm da, bütün mu'cizatıyla ve delail-i nübüvvetiyle ve kemalât-ı ilmiyesiyle Kur'anın bir mu'cizesidir ve Kur'an kelâmullah olduğuna bir hüccet-i katiasıdır.

**İkinci Nokta:** Kur'an, bu dünyada öyle nuranî ve saadetli ve hakikatlı bir surette bir tebdil-i hayat-ı içtimaiye ile beraber, insanların hem nefislerinde, hem kalblerinde, hem ruhlarında, hem akıllarında, hem hayat-ı

şahsiyelerinde, hem hayat-ı içtimaiyelerinde, hem hayat-ı siyasiyelerinde öyle bir inkılab yapmış ve idame etmiş ve idare etmiş ki, ondört asır müddetinde her dakikada altıbin altıyüz altmışaltı âyetleri, kemal-i ihtiramla hiç olmazsa yüz milyondan ziyade insanların dilleriyle okunuyor ve insanları terbiye ve nefislerini tezkiye ve kalblerini tasfiye ediyor; ruhlara inkişaf ve terakki ve akıllara istikamet ve nur ve hayata hayat ve saadet veriyor. Elbette böyle bir kitabın misli yoktur, hârikadır, fevkalâdedir, mu’cizedir.

**Üçüncü Nokta:** Kur’an, o asırdan tâ şimdiye kadar öyle bir belâgat göstermiş ki, Kâ’be’nin duvarında altunla yazılan en meşhur ediblerin “Muallakat-ı Seb’a” namıyla şöhret-şiar kasidelerini o dereceye indirdi ki, Lebid’in kızı babasının kasidesini Kâ’be’den indirirken demiş: “Âyâta karşı bunun kıymeti kalmadı.” Hem bedevi bir edib فَاَصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ âyeti okunurken işittiği vakit secdeye kapanmış. Ona dediler: “Sen müslüman mı oldun?” Dedi: “Yok, ben bu âyetin belâgatına secde ettim.”

Hem ilm-i belâgatın dâhîlerinden Abdülkahir-i Cürcanî ve Sekkakî ve Zemahşerî gibi binler dâhî imamlar ve mütefennin edibler icma’ ve ittifakla karar vermişler ki: “Kur’anın belâgatı, tâkat-ı beşerin fevkindedir, yetişilmez.”

Hem o zamandan beri mütemadiyen meydan-ı muarazaya davet edip, mağrur ve enaniyetli ediblerin ve beliglerin damarlarına dokundurup; gururlarını kıracak bir tarzda der: “Ya bir tek surenin mislini getiriniz veyahut dünyada ve âhirette helâket ve zilleti kabul ediniz.” diye ilân ettiği halde o asrın muannid beligleri bir tek surenin mislini getirmekle kısa bir yol olan muarazayı bırakıp, uzun olan ve can ve mallarını tehlikeye atan muharebe yolunu ihtiyar etmeleri isbat eder ki, o kısa yolda gitmek mümkün değildir. Hem Kur’anın dostları, Kur’ana benzemek ve taklid etmek şevkiyle ve düşmanları dahi Kur’ana mukabele ve tenkid etmek şevkiyle o vakitten beri yazdıkları ve yazılan ve telahuk-u efkâr ile terakki eden milyonlar Arabî kitablar ortada geziyor. Hiçbirisi ona yetişemediğini, hattâ en âmî adam dahi dinlese, elbette diyecek: Bu Kur’an, bunlara benzemez ve onların mertebesinde değil. Ya onların altında veya umurunun fevkinde olacak. Umurunun altında olduğunu dünyada hiçbir ferd, hiçbir kâfir, hattâ hiçbir ahmak diyemez. Demek mertebe-i belâgatı umurun fevkindedir.

Hattâ bir adam سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ âyetini okudu. Dedi: “Bunun hârika telakki edilen belâgatını göremiyorum.” Ona denildi: “Sen dahi bu

seyyah gibi o zamana git, orada dinle.” O da kendini Kur’andan evvel orada tahayyül ederken gördü ki: Mevcudat-ı âlem perişan, karanlıklı camid ve şuursuz ve vazifesiz olarak halî, hadsiz, hududsuz bir fezada; kararsız, fânî bir dünyada bulunuyorlar. Birden Kur’anın lisanından bu âyeti dinlerken gördü: Bu âyet, kâinat üstünde, dünyanın yüzünde öyle bir perde açtı, ışıklandırdı ki; bu ezelî nutuk ve sermedî ferman, asırlar sıralarında dizilen zîşuurlara ders verip gösteriyor ki, bu kâinat bir câmi-i kebir hükmünde başta semavat ve arz olarak umum mahlukat hayatdarane zikir ve tesbihte ve vazifeler başında cûş u huruşla mes’udane ve memnunane bir vaziyette bulunuyor diye müşahede etti ve bu âyetin derece-i belâgatını zevkederek sair âyetleri buna kıyasla Kur’anın zemzeme-i belâgatı arzın nısfını ve nev’-i beşerin humsunu istila ederek haşmet-i saltanatı kemal-i ihtiramla ondört asır bilâ-fasıla idame ettiğinin binler hikmetlerinden bir hikmetini anladı.

**Dördüncü Nokta:** Kur’an öyle hakikatlı bir halâvet göstermiş ki, en tatlı birşeyden dahi usandıran çok tekrar, Kur’anı tilavet edenler için değil usandırmak, belki kalbi çürümemiş ve zevki bozulmamış adamlara tekrar-ı tilaveti halâvetini ziyadeleştirdiği, eski zamandan beri herkesçe müsellemler olup darb-ı mesel hükmüne geçmiş. Hem öyle bir tazelik ve gençlik ve şebabet ve garabet göstermiş ki, ondört asır yaşadığı ve herkesin eline kolayca girdiği halde, şimdi nâzil olmuş gibi tazeliğini muhafaza ediyor. Her asır, kendine hitab ediyor gibi bir gençlikte görmüş. Her taife-i ilmiye ondan her vakit istifade etmek için kesretle ve mebzuliyetle yanlarında bulundurdıkları ve üslûb-u ifadesine ittiba ve iktida ettikleri halde o üslûbundaki ve tarz-ı beyanındaki garabetini aynen muhafaza ediyor.

**Beşinci Nokta:** Kur’anın bir cenahı mazide, bir cenahı müstakbelde, kökü ve bir kanadı eski peygamberlerin ittifaklı hakikatları olduğu ve bu onları tasdik ve teyid ettiği ve onlar dahi tevafukun lisan-ı haliyle bunu tasdik ettikleri gibi; öyle de evliya ve asfiya gibi ondan hayat alan semereleri, hayattar tekemmülleriyle, şecere-i mübarekelerinin hayatdar, feyizdar ve hakikat-medar olduğuna delalet eden ve ikinci kanadının himayesi altında yetişen ve yaşayan velayetin bütün hak tarîkatları ve İslâmiyetin bütün hakikatlı ilimleri, Kur’anın ayn-ı hak ve mecma-i hakaik ve câmiyyette misilsiz bir hârika olduğuna şehadet eder.

**Altıncı Nokta:** Kur’anın altı ciheti nuranidir, sıdk ve hakkaniyetini gösterir. Evet, altında hüccet ve bürhan direkleri, üstünde sikke-i i’caz lem’aları, önünde ve hedefinde saadet-i dâreyn hediyeleri ve arkasında nokta-i istinadî vahy-i semavî hakikatları, sağında hadsiz ukûl-ü

müstakimenin deliller ile tasdikleri, solunda selim kalblerin ve temiz vicdanların ciddî itminanları ve samimî incizabları ve teslimleri; Kur'anın fevkalâde, hârika, metin, hücum edilmez bir kal'a-i semaviye-i arziye olduğunu isbat ettikleri gibi; altı makamdan dahi onun ayn-ı hak ve sadık olduğunu ve beşerin kelâmı olmadığını ve yanlış bulunmadığını imza eden, başta bu kâinatta daima güzelliği izhar, iyiliği ve doğruluğu himaye ve sahtekârları ve müfterileri imha ve izale etmek âdetini bir düstur-u faaliyet ittihaz eden bu kâinatın mutasarrıfı, o Kur'ana âlemde en makbul, en yüksek, en hâkimane bir makam-ı hürmet ve bir mertebe-i muvaffakiyet vermesiyle onu tasdik ve imza ettiği gibi; İslâmiyetin menbaı ve Kur'anın bir tercümanı olan zâtın (A.S.M.) herkesten ziyade ona itikad ve ihtiramı ve nüzulü zamanında uyku gibi bir vaziyet-i naimanede bulunması ve sair kelâmları ona yetişmemesi ve bir derece benzememesi ve ümmiyetiyle beraber gitmiş ve gelecek hakikî hâdisat-ı kevnîyeyi, gaybiyane Kur'an ile tereddüdsüz ve itminan ile beyan etmesi ve çok dikkatli gözlerin nazarı altında hiçbir hile, hiçbir yanlış vaziyeti görülmeyen o tercüman, bütün kuvvetiyle Kur'anın herbir hükmünü öyle iman ve tasdik edip hiçbir şey onu sarsmaması dahi Kur'anın semavî, hakkaniyetli ve kendi Hâlık-ı Rahîminin mübarek kelâmı olduğunu imza ediyor.

Hem nev'-i insanın humsu, belki kısm-ı a'zamı, göz önündeki o Kur'ana müncezibane ve dindarane irtibatı ve hakikatperestane ve müştakane kulak vermesi ve çok emarelerin ve vakıaların ve keşfiyatın şehadetiyle, cin ve melek ve ruhanîler dahi, tilaveti vaktinde pervane gibi etrafında hakperestane toplanmaları, Kur'anın kâinatça makbuliyetine ve en yüksek bir makamda bulunduğuna bir imzadır.

Hem nev'-i beşerin umum tabakaları, en gabi ve âmîden tut, tâ en zeki ve âlime kadar herbirisi, Kur'anın dersinden tam hisse almaları ve en derin hakikatları fehmetmeleri ve yüzer fen ve ulûm-u İslâmiyenin ve bilhâssa şariat-ı kübranın büyük müçtehidleri ve Usûl-üd Din ve İlmi Kelâm'ın dâhî muhakkikleri gibi her taife kendi ilmine ait bütün hacatını ve cevaplarını Kur'andan istihrac etmeleri, Kur'anın menba-ı hak ve maden-i hakikat olduğuna bir imzadır.

Hem edebiyatça en ileri bulunan Arab edibleri, (şimdiye kadar müslüman olmayanlar) muarazaya pekçok muhtaç oldukları halde, Kur'anın i'cazından yedi büyük vechi varken, yalnız bir tek vechi olan belâgatının (tek bir suresinin) mislini getirmekten istinkâfları ve şimdiye kadar gelen ve muaraza ile şöhrat kazanmak isteyen meşhur beliglerin ve

dâhî âlimlerin onun hiçbir vech-i i'cazına karşı çıkamamaları ve âcizane sükût etmeleri; Kur'an mu'cize ve tâkat-ı beşerin fevkinde olduğuna bir imzadır.

Evet, bir kelâm “Kimden gelmiş ve kime gelmiş ve ne için?” denilmesiyle kıymeti ve ulviyeti ve belâgatı tezahür etmesi noktasından Kur'anın misli olamaz ve ona yetişilemez. Çünkü Kur'an, bütün âlemlerin Rabbi ve bütün kâinatın Hâlıkının hitabı ve konuşması ve hiçbir cihette taklidi ve tasannuu ihsas edecek hiçbir emare bulunmayan bir mükâlemesi ve bütün insanların belki bütün mahlukatın namına meb'us ve nev'-i beşerin en meşhur ve namdar muhatabı bulunan ve o muhatabın kuvvet ve vüs'at-i imanı, koca İslâmiyeti tereşşuh edip sahibini Kab-ı Kavseyn makamına çıkararak muhatab-ı Samedaniyeye mazhariyetle nüzul eden ve saadet-i dâreyne dair ve hilkat-i kâinatın neticelerine ve ondaki Rabbanî maksadlara ait mesaili ve o muhatabın bütün hakaik-i İslâmiyeyi taşıyan en yüksek ve en geniş olan imanını beyan ve izah eden ve koca kâinatı bir harita, bir saat, bir hane gibi her tarafını gösterip çevirip, onları yapan san'atkârı tavrıyla ifade ve talim eden Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan'ın elbette mislini getirmek mümkün değildir ve derece-i i'cazına yetişilmez.

Hem Kur'anı tefsir eden ve bir kısmı otuz-kırk hattâ yetmiş cild olarak birer tefsir yazan yüksek zekâlî müdakkik binler mütefennin ülemanın, senedleri ve delilleriyle beyan ettikleri Kur'andaki hadsiz meziyetleri ve nûkteleri ve hâsiyetleri ve sırları ve âlî manaları ve umûr-u gaybiyenin her nev'inden kesretli gaybî ihbarları izhar ve isbat etmeleri ve bilhâssa Risale-i Nur'un yüzotuz kitabı, herbiri Kur'anın bir meziyetini, bir nüktesini kat'î bürhanlarla isbat etmesi ve bilhâssa Mu'cizat-ı Kur'aniye Risalesi; şimendifer ve tayyare gibi medeniyetin hârikalarından çok şeyleri Kur'andan istihrac eden Yirminci Söz'ün İkinci Makamı ve Risale-i Nur'a ve elektriğe işaret eden âyetlerin işaretini bildiren İşarat-ı Kur'aniye namındaki Birinci Şua ve huruf-u Kur'aniye ne kadar muntazam ve esrarlı ve manalı olduğunu gösteren Rumuzat-ı Semaniye namındaki sekiz küçük risaleler ve Sure-i Feth'in âhirkî âyeti beş vecihle ihbar-ı gaybî cihetinde mu'cizeliğini isbat eden küçücük bir risale gibi Risale-i Nur'un herbir cüz'ü, Kur'anın bir hakikatını, bir nurunu izhar etmesi; Kur'anın misli olmadığına ve mu'cize ve hârika olduğuna ve bu âlem-i şهادette âlem-i gaybın lisanı ve bir Allâm-ül Guyub'un kelâmı bulunduğuna bir imzadır.

İşte altı noktada ve altı cihette ve altı makamda işaret edilen, Kur'anın mezkûr meziyetleri ve hâsiyetleri içindir ki, haşmetli hâkimiyet-i nuraniyesi

ve azametli saltanat-ı kudsiyesi, asırların yüzlerini ışıktandırarak zemin yüzünü dahi bin üçyüz sene tenvir ederek kemal-i ihtiram ile devam etmesi, hem o hâsiyetleri içindir ki, Kur'anın herbir harfi, hiç olmazsa on sevabı, on haseneyi ve on meyve-i bâki vermesi, hattâ bir kısım âyâtın ve surelerin herbir harfî, yüz ve bin ve daha ziyade meyve vermesi ve mübarek vakitlerde herbir harfin nuru ve sevabı ve kıymeti ondan yüzlere çıkması gibi kudsî imtiyazları kazanmış, diye dünya seyyahı anladı ve kalbine dedi: "İşte böyle her cihetle mu'cizatlı bu Kur'an, surelerinin icmayla ve âyâtının ittifakıyla ve esrar ve envârının tevafukuyla ve semerat ve âsârının tetabukuyla bir tek Vâcib-ül Vücud'un vücuduna ve vahdetine ve sıfâtına ve esmasına deliller ile isbat suretinde öyle şehadet etmiş ki; bütün ehl-i imanin hadsiz şehadetleri, onun şehadetinden tereşşuh etmişler."

İşte bu yolcunun Kur'andan aldığı ders-i tevhid ve imana kısa bir işaret olarak, Birinci Makamın Onyedinci Mertebesinde böyle:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاجِبُ الْوُجُودِ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الَّذِي دَلَّ عَلَىٰ وَجُوبِ وَجُودِهِ فِي وَحْدِيَّةِ الْقُرْآنِ الْمُعْجَزِ  
الْبَيِّنِ الْمَقْبُولِ الْمَرْغُوبِ لِأَجْناسِ الْمَلَكِ وَالْإِنْسِ وَالْجَانِّ الْمَقْرُوءِ كُلِّ آيَاتِهِ فِي كُلِّ دَقِيقَةٍ بِكَمَالِ  
الْإِحْتِرَامِ بِالسِّنَةِ مَاتَ مَلِئُونَ مِنْ نَوْعِ الْإِنْسَانِ الدَّائِمِ سُلْطَنَتُهُ الْقُدْسِيَّةَ عَلَى أَقْطَارِ الْأَرْضِ وَالْأَكْوَانِ وَ  
عَلَى وَجْهِ الْأَعْصَارِ وَالزَّمَانِ وَالْجَارِي حَاكِمِيَّتُهُ الْمَعْنَوِيَّةُ النُّورَانِيَّةُ عَلَى نِصْفِ الْأَرْضِ وَخُمْسِ  
الْبَشَرِ فِي أَرْبَعَةِ عَشَرَ عَصْرَ عَصْرَ بِكَمَالِ الْإِحْتِشَامِ .. وَكَذَا شَهِدَ وَبَرَّهَنَ بِإِجْمَاعِ سُورَةِ الْقُدْسِيَّةِ السَّمَاوِيَّةِ  
وَبِاتِّفَاقِ آيَاتِهِ النُّورَانِيَّةِ الْإِلَهِيَّةِ وَبِتَوَافُقِ أَسْرَارِهِ وَأَنْوَارِهِ وَبِتَطَابُقِ حَقَائِقِهِ وَثَمَرَاتِهِ وَآثَارِهِ  
\* بِالْمُشَاهَدَةِ وَالْعَيَانِ

denilmiştir.

\* \* \*

## ***Onbirinci Şua olan Meyve Risalesi'nin Onuncu Mes'elesi***

Emirdağı Çiçeği

Kur'anda olan tekrara gelen itirazlara karşı gayet kuvvetli bir cevabdır.

Aziz sıddık kardeşlerim!

Gerçi bu mes'ele, perişan vaziyetimden müşevveş ve letafetsiz olmuş. Fakat o müşevveş ibare altında çok kıymetli bir nevi i'cazı kat'î bildim. Maatteessüf ifadeye muktedir olamadım. Her ne kadar ibaresi sönük olsa da, Kur'ana ait olmak cihetiyle hem ibadet-i tefekkürîye, hem kudsî, yüksek, parlak bir cevherin sadefidir. Yırtık libasına değil, elindeki elmasa bakılsın. Hem bunu gayet hasta ve perişan ve gıdasız, bir-iki gün Ramazanda, mecburiyetle gayet mücmel ve kısa ve bir cümlede pek çok hakikatleri ve müteaddid hüccetleri dercederek yazdım. Kusura bakılmasın.

<sup>8</sup>(\*)

Aziz sıddık kardeşlerim!

Ramazan-ı Şerifte Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan'ı okurken Risale-i Nur'a işaretleri Birinci Şua'da beyan olunan otuzüç âyetten hangisi gelse bakıyordum ki, o âyetin sahifesi ve yaprağı ve kıssası dahi Risale-i Nur'a ve şakirdlerine kıssadan hisse almak noktasında bir derece bakıyor. Hususan Sure-i Nur'dan âyet-ün nur, on parmakla Risale-i Nur'a baktığı gibi, arkasındaki âyet-i zulûmat dahi muarızlarına tam bakıyor ve ziyade hisse veriyor. Âdeti o makam, cüz'iyetten çıkıp külliyyet kesbeder ve bu asırda o küllînin tam bir ferdi Risale-i Nur ve şakirdleridir diye hissettim.

Evet Kur'anın hitabı, evvelâ Mütakellim-i Ezelî'nin rububiyet-i âmmesinin geniş makamından, hem nev'-i beşer, belki kâinat namına muhatab olan zâtın geniş makamından, hem umum nev'-i benî-Âdemin bütün asırlarda irşadlarının gayet vüs'atlı makamından, hem dünya ve âhiretin ve arz ve semavatın ve ezel ve ebedin ve Hâlık-ı Kâinat'ın rububiyetine ve bütün mahlukatın tedbirine dair kavanin-i İlahiyenin gayet yüksek ve ihatalı beyanatının geniş makamından aldığı vüs'at ve ulviyyet ve ihata cihetiyle o hitab, öyle bir yüksek i'caz ve şümül gösterir ki; ders-i Kur'anın muhatablarından en kesretli taife olan tabaka-i avamın basit fehimlerini okşayan zahirî ve basit mertebesi dahi en ulvî tabakayı da tam

hissedar eder. Güya kıssadan yalnız bir hisse ve bir hikâye-i tarihiyeden bir ibret değil, belki bir küllî düsturun efradı olarak her asra ve her tabakaya hitab ederek taze nâzil oluyor ve bilhâssa çok tekrarla الظَّالِمِينَ الظَّالِمِينَ deyip tehdidleri ve zulümlerinin cezası olan musibet-i semaviye ve arziyeyi şiddetle beyanı, bu asrın emsalsiz zulümlerine Kavm-i Âd ve Semud ve Firavun'un başlarına gelen azablar ile baktırıyor ve mazlum ehl-i imana İbrahim (A.S.) ve Musa (A.S.) gibi enbiyanın necatlarıyla teselli veriyor.

Evet nazar-ı gaflet ve dalalette, vahşetli ve dehşetli bir ademistan ve elîm ve mahvolmuş bir mezaristan olan bütün geçmiş zaman ve ölmüş karnlar ve asırlar; canlı birer sahife-i ibret ve baştan başa ruhlu, hayatdar bir acib âlem ve mevcut ve bizimle münasebetdar bir memleket-i Rabbaniye suretinde sinema perdeleri gibi, kâh bizi o zamanlara, kâh o zamanları yanımıza getirerek her asra ve her tabakaya gösterip yüksek bir i'caz ile ders veren Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan aynı i'cazla, nazar-ı dalalette camid, perişan, ölü, hadsiz bir vahşetgâh olan ve fîrak ve zevalde yuvarlanan bu kâinatı bir kitab-ı Samedanî, bir şehir-i Rahmanî, bir meşher-i sun'-i Rabbanî olarak o camidatı canlandırarak, birer vazifedar suretinde birbiriyle konuşturup ve birbirinin imdadına koşturup nev'-i beşere ve cinn ve meleğe hakikî ve nurlu ve zevkli hikmet dersleri veren bu Kur'an-ı Azîmüştan elbette her harfinde on ve yüz ve bazan bin ve binler sevab bulunması ve bütün cinn ve ins toplansa onun mislini getirememesi ve bütün benî-Âdemle ve kâinatla tam yerinde konuşması ve her zaman milyonlar hâfızların kalblerinde zevkle yazılması ve çok tekrarlar ve kesretli tekraratıyla usandırmaması ve çok iltibas yerleri ve cümleleriyle beraber çocukların nazik ve basit kafalarında mükemmel yerleşmesi ve hastaların ve az sözden müteessir olan ve sekeratta olanların kulağında mâ-i zenzem misillü hoş gelmesi gibi kudsî imtiyazları kazanır ve iki cihanın saadetlerini kendi şakirdlerine kazandırır. Ve tercümanının ümmiyet mertebesini tam riayet etmek sırrıyla hiçbir tekellüf ve hiçbir tasannu ve hiçbir gösterişe meydan vermeden selaset-i fitriyesini ve doğrudan doğruya semadan gelmesini ve en kesretli olan tabaka-i avamın basit fehimlerini tenezzülât-ı kelâmiye ile okşamak hikmetiyle en ziyade sema ve arz gibi en zahir ve bedihî sahifeleri açıp o âdiyat altındaki hârikulâde mu'cizat-ı kudretini ve manidar sutur-u hikmetini ders vermekle lütf-u irşadda güzel bir i'caz gösterir.

Tekrarı iktiza eden dua ve davet, zikir ve tevhid kitabı dahi olduğunu bildirmek sırrıyla güzel, tatlı tekraratıyla bir tek cümlede ve bir tek kıssada

ayrı ayrı çok manaları, ayrı ayrı muhatab tabakalarına tefhim etmekte ve cüz'î ve âdi bir hâdisede en cüz'î ve ehemmiyetsiz şeyler dahi nazar-ı merhametinde ve daire-i tedbir ve iradesinde bulunmasını bildirmek sırrıyla tesis-i İslâmiyette ve tedvin-i Şeriatta sahabelerin cüz'î hâdiselerini dahi nazar-ı ehemmiyete almasında; hem küllî düsturların bulunması, hem umumî olan İslâmiyetin ve şeriatın tesisinde o cüz'î hâdiseler, çekirdekler hükmünde çok ehemmiyetli meyveleri verdikleri cihetinde de bir nevi i'cazını gösterir.

Evet ihtiyacın tekerrürüyle, tekrarın lüzumu haysiyetiyle, yirmi sene zarfında pek çok mükerrer suallere cevap olarak ayrı ayrı çok tabakalara ders veren ve koca kâinatı parça parça edip kıyamette şeklini değiştirerek dünyayı kaldırıp onun yerine azametli âhireti kuracak ve zerrattan yıldızlara kadar bütün cüz'iyat ve külliyatı, tek bir zâtın elinde ve tasarrufunda bulunduğunu isbat edecek ve kâinatı ve arz ve semavatı ve anasını kızdıran ve hiddete getiren nev'-i beşerin zulümlerine, kâinatın netice-i hilkatı hesabına gazab-ı İlahî ve hiddet-i Rabbaniyeyi gösterecek hadsiz hârîka ve nihayetsiz dehşetli ve geniş bir inkılabın tesisinde binler netice kuvvetinde bazı cümleleri ve hadsiz delillerin neticesi olan bir kısım âyetleri tekrar etmek; değil bir kusur, belki gayet kuvvetli bir i'caz ve gayet yüksek bir belâgat ve mukteza-yı hale gayet mutabık bir cezalettir ve fesahattır.

Meselâ: Bir tek âyet iken yüz ondört defa tekerrür eden “Bismillahirrahmanirrahîm” cümlesi, Risale-i Nur'un Ondördüncü Lem'asında beyan edildiği gibi; arşı ferşle bağlayan ve kâinatı ışıktandıran ve her dakika herkes ona muhtaç olan öyle bir hakikattir ki, milyonlar defa tekrar edilse yine ihtiyaç var. Değil yalnız ekmek gibi her gün, belki hava ve ziya gibi her dakika ona ihtiyaç ve iştiyak vardır.

Hem meselâ: Sure-i طسم de sekiz defa tekrar edilen şu إِنَّ رَبَّكَ لَهْوٌ عَزِيزٌ âyeti, o surede hikâye edilen peygamberlerin necatlarını ve kavimlerinin azablarını, kâinatın netice-i hilkatı hesabına ve rububiyet-i âmmenin namına o binler hakikat kuvvetinde olan âyeti tekrar ederek, izzet-i Rabbaniye o zalim kavimlerin azabını ve rahîmiyet-i İlahiye dahi enbiyanın necatlarını iktiza ettiğini ders vermek için binler defa tekrar olsa yine ihtiyaç ve iştiyak var ve i'cazlı ve îcazlı bir ulvî belâgattir.

Hem meselâ: Sure-i Rahman'da tekrar edilen رَبَّكُمَا تُكَذِّبَانِ âyeti ile Sure-i Mürselât'ta وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ âyeti, cinn ve nev'-i beşerin, kâinatı kızdıran ve arz ve semavatı hiddete getiren ve hilkat-i âlemin neticelerini bozan ve haşmet-i saltanat-ı İlahiyeye karşı inkâr ve istihfafla mukabele

eden küfür ve küfranlarını ve zulümlerini ve bütün mahlukatın hukuklarına tecavüzlerini asırlara ve arz ve semavata tehdidkârane haykıran bu iki âyet, böyle binler hakikatlarla alâkadar ve binler mes'ele kuvvetinde olan bir ders-i umumîde binler defa tekrar edilse yine lüzum var ve celalli bir i'caz ve cemalli bir îcaz-ı belâgattır.

Hem meselâ: Kur'anın hakikî ve tam bir nevi münacatı ve Kur'andan çıkan bir çeşit hülâsası olan Cevşen-ül Kebir namındaki münacat-ı Peygamberîde yüz defa *سُبْحَانَكَ يَا لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَمَانُ الْأَمَانُ خَلَصْنَا وَ أَجْرْنَا وَ نَجَّنا مِنْ النَّارِ* cümlesinin tekrarında tevhid gibi kâinatça en büyük hakikat ve tesbih ve takdis gibi, mahlukatın rububiyete karşı üç muazzam vazifesinden en ehemmiyetli vazifesi ve şekavet-i ebediyeden kurtulmak gibi nev'-i insanın en dehşetli mes'elesi ve ubudiyet ve acz-i beşerînin en lüzumlu neticesi bulunması cihetiyle binler defa tekrar edilse yine azdır.

İşte tekrar-ı Kur'aniye 2(\*) bu gibi metin esaslara bakıyor. Hattâ bazan bir sahifede iktiza-yı makam ve ihtiyac-ı ifham ve belâgat-ı beyan cihetiyle yirmi defa sarıhan ve zımnîen tevhid hakikatını ifade eder. Değil usanç, belki kuvvet ve şevk ve halavet verir. Risale-i Nur'da, tekrar-ı Kur'aniye ne kadar yerinde ve münasib ve belâgatça makbul olduğu hüccetleriyle beyan edilmiş.

Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan'ın Mekkiye sureleriyle Medeniye sureleri belâgat noktasında ve i'caz cihetinde ve tafsîl ve icmal vechinde birbirinden ayrı olmasının sırr-ı hikmeti şudur ki: Mekke'de birinci safta muhatab ve muarızları, Kureyş müşrikleri ve ümmileri olduğundan belâgatça kuvvetli bir üslûb-u âlî ve îcazlı, mukni', kanaat verici bir icmal ve tesbit için tekrar lâzım geldiğinden ekseriyetçe Mekki sureleri erkân-ı imaniyeyi ve tevhidin mertebelerini gayet kuvvetli ve yüksek ve i'cazlı bir îcaz ile ifade ve tekrar ederek mebdî' ve meadî, Allah'ı ve âhireti, değil yalnız bir sahifede, bir âyetle, bir cümlede, bir kelimede; belki bazan bir harfte ve takdim - te'hir, tarif - tenkir ve hazf - zikir gibi heyetlerde öyle kuvvetli isbat eder ki, ilm-i belâgatın dâhî imamları hayretle karşılamışlar. Risale-i Nur ve bilhâssa Kur'anın kırk vech-i i'cazını icmalen isbat eden Yirmibeşinci Söz, zeyilleriyle beraber ve nazımdaki vech-i i'cazı hârîka bir tarzda beyan ve isbat eden Arabî Risale-i Nur'dan "İşarat-ül İ'caz" tefsiri bilfiil göstermişler ki, Mekki sure ve âyetlerde en âlî bir üslûb-u belâgat ve en yüksek bir i'caz-ı îcazî vardır.

Amma Medine sure ve âyetlerinin birinci safta muhatab ve muarızları ise, Allah'ı tasdik eden Yahudi ve Nasara gibi ehl-i kitab olduğundan

mukteza-yı belâgat ve irşad ve mutabık-ı makam ve halin lüzumundan, sade ve vazıh ve tafsilli bir üslûbla ehl-i kitaba karşı dinin yüksek usûlünü ve imanın rükünlerini değil, belki medar-ı ihtilaf olan şeriatın ve ahkâmın ve teferruatın ve küllî kanunların menşe'leri ve sebepleri olan cüz'iyatın beyanı lâzım geldiğinden, o sure ve âyetlerde ekseriyetçe tafsil ve izah ve sade üslûbla beyanat içinde Kur'ana mahsus emsalsiz bir tarz-ı beyanla, birden o cüz'î teferruat hâdisesi içinde yüksek, kuvvetli bir fezleke, bir hâtime, bir hüccet ve o cüz'î hâdise-i şer'iyeyi küllîleştiren ve imtisalini iman-ı billah ile temin eden bir cümle-i tevhidiye ve esmaiye ve uhreviyeyi zikreder. O makamı nurlandırır, ulvîleştirir, küllîleştirir. Risale-i Nur, âyetlerin âhirlerinde ekseriyetle gelen **إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ \* إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ \* وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ \* وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ** gibi tevhidi veya âhireti ifade eden fezlekeler ve hâtimelerde ne kadar yüksek bir belâgat ve meziyetler ve cezaletler ve nükteler bulunduğunu Yirmibeşinci Söz'ün İkinci Şu'lesinin İkinci Nurunda o fezleke ve hâtimelerin pekçok nüktelerinden ve meziyetlerinden on tanesini beyan ederek, o hülâsalarda bir mu'cize-i kübra bulunduğunu muannidlere de isbat etmiş.

Evet Kur'an, o teferruat-ı şer'iyeye ve kavanin-i içtimaiyenin beyanı içinde birden muhatabın nazarını en yüksek ve küllî noktalara kaldırıp, sade üslûbu bir ulvî üslûba ve şeriat dersinden tevhid dersine çevirerek Kur'anı, hem bir kitab-ı şeriat ve ahkâm ve hikmet, hem bir kitab-ı akide ve iman ve zikir ve fikir ve dua ve davet olduğunu gösterip her makamda çok makasıd-ı irşadiye ve Kur'aniyeyi ders vermesiyle Mekkiye âyetlerin tarz-ı belâgatlarından ayrı ve parlak mu'cizane bir cezalet izhar eder. Bazen iki kelimede meselâ **رَبُّ الْعَالَمِينَ** ve **رَبُّكَ** de, **رَبُّكَ** tabiriyle ehadiyeti ve vâhidiyeti bildirir. Ehadiyet içinde vâhidiyeti ifade eder. Hattâ bir cümlede; bir zerreyi bir gözbebeğinde gördüğü ve yerleştirdiği gibi, Güneş'i dahi aynı âyetle, aynı çekiçe göğün gözbebeğinde yerleştirir ve göğe bir göz yapar. Meselâ: **يُولِجُ اللَّيْلَ فِي الْيَوْمِ وَ يُولِجُ النَّهَارَ فِي الظُّلُمَاتِ** âyetinden sonra **وَاللَّهُ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي الْيَوْمِ وَ يُولِجُ النَّهَارَ فِي الظُّلُمَاتِ** der. “Zemin ve göklerin haşmet-i hilkatinde kalbin dahi hatıratını bilir, idare eder.” der, tarzında bir beyanat cihetiyle o sade ve ümmiyet mertebesini ve avamın fehmini nazara alan o basit ve cüz'î muhavere, o tarz ile ulvî ve cazibedar ve umumî ve irşadkâr bir mükâlemeye döner.

**Ehemmiyetli Bir Sual:** “Bazan bir hakikat, sathî nazarlara görünmediğinden ve bazı makamlarda cüz'î ve âdi bir hâdiseden yüksek bir fezleke-i tevhidi veya küllî bir düsturu beyan etmekte münasebet

bilinmediğinden, bir kusur tevehhüm edilir. Meselâ: “Hazret-i Yusuf Aleyhisselâm, kardeşini bir hile ile alması” içinde **وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ** diye gayet yüksek bir düsturun zikri, belâgatça münasebeti görünmüyor. Bunun sırrı ve hikmeti nedir?”

**Elcevab:** Herbiri birer küçük Kur'an olan ekser uzun sure ve mutavassıtlarda ve çok sahife ve makamlarda yalnız iki-üç maksad değil, belki Kur'an mahiyeti, hem bir kitab-ı zikir ve iman ve fikir, hem bir kitab-ı şariat ve hikmet ve irşad gibi, çok kitablari ve ayrı ayrı dersleri tazammun ederek rububiyet-i İlahiyenin herşeye ihtisasını ve haşmetli tecelliyatını ifade etmek cihetiyle, kâinat kitab-ı kebirinin bir nevi kıraatı olan Kur'an, elbette her makamda, hattâ bazan bir sahifede çok maksadları takiben marifetullahtan ve tevhidin mertebelerinden ve iman hakikatlarından ders verdiği haysiyetiyle, öbür makamda, meselâ zahirce zaîf bir münasebetle, başka bir ders açar ve o zaîf münasebete çok kuvvetli münasebetler iltihak ederler. O makama gayet mutabık olur, mertebe-i belâgatı yükselenir.

**İkinci Bir Sual:** “Kur'anda sarihane ve zımnen ve işaretten, âhiret ve tevhidi ve beşerin mükâfat ve mücazatını binler defa isbat edip nazara vermenin ve her surede, her sahifede, her makamda ders vermenin hikmeti nedir?”

**Elcevab:** Daire-i imkânda ve kâinatın sergüzeştine ait inkılablarda ve emanet-i kübrayı ve hilafet-i arziyeyi omuzuna alan nev'-i beşerin şekavet ve saadet-i ebediyeye medar olan vazifesine dair en ehemmiyetli, en büyük, en dehşetli mes'elelerinden en azametlilerini ders vermek ve hadsiz şübheleri izale etmek ve gayet şiddetli inkârları ve inadları kırmak cihetinde elbette o dehşetli inkılabları tasdik ettirmek ve o inkılablar azametinde büyük ve beşere en elzem ve en zarurî mes'eleleri teslim ettirmek için Kur'an, binler defa değil, belki milyonlar defa onlara baktırsa yine israf değil ki, milyonlar kerre tekrar ile o bahisler Kur'anda okunur, usanç vermez, ihtiyaç kesilmez.

Meselâ: **إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا** âyetinin gösterdiği müjde-i saadet-i ebediye hakikatı, bîçare beşere her dakika kendini gösteren hakikat-ı mevtin hem insanı, hem dünyasını, hem bütün ahababını i'dam-ı ebedîsinden kurtarıp ebedî bir saltanatı kazandırdığından, milyarlar defa tekrar edilse ve kâinat kadar ehemmiyet verilse yine israf olmaz, kıymetten düşmez. İşte bu çeşit hadsiz kıymetdar mes'eleleri ders veren ve kâinatı bir hane gibi değiştiren ve şeklini bozan dehşetli inkılabları tesis etmekte iknaa ve inandırmaya ve isbata çalışan

Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan elbette sarihan ve zımnem ve işareten binler defa o mes'elelere nazar-ı dikkati celbetmek; değil israf, belki ekmek, ilâç, hava, ziya gibi birer hacet-i zaruriye hükmünde ihsanını tazelerdir.

Hem meselâ: **الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ** ve **إِنَّ الْكَافِرِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ** gibi tehdid âyetlerini Kur'an gayet şiddetle ve hiddetle ve gayet kuvvet ve tekrarlar zikretmesinin hikmeti ise; -Risale-i Nur'da kat'î isbat edildiği gibi- beşerin küfrü, kâinatın ve ekser mahlukatın hukukuna öyle bir tecavüzdür ki, semavatı ve arzı kızdırıyor ve anasırı hiddete getirip tufanlar ile o zalimleri tokatlıyor. Ve **إِذَا الْقَوَا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ تَكَادُ تَمَيِّزُ مِنَ الْغَيْظِ** âyetinin sarahatıyla o zalim münkirlere Cehennem öyle öfkeleniyor ki, hiddetinden parçalanmak derecesine geliyor. İşte böyle bir cinayet-i âmmeye ve hadsiz bir tecavüze karşı beşerin küçüklük ve ehemmiyetsizliği noktasına değil, belki zalimane cinayetinin azametini ve kâfirane tecavüzünün dehşetine karşı Sultan-ı Kâinat kendi raiyetinin hukuklarının ehemmiyetini ve o münkirlerin küfür ve zulmündeki nihayetsiz çirkinliğini göstermek hikmetiyle fermanında gayet hiddet ve şiddetle o cinayeti ve cezasını değil bin defa, belki milyonlar ve milyarlar ile tekrar etse, yine israf ve kusur değil ki, bin seneden beri yüzer milyon insanlar her gün usanmadan kemal-i iştiyakla ve ihtiyaçla okurlar.

Evet her gün, her zaman, herkes için bir âlem gider, taze bir âlemin kapısı kendine açılmasından, o geçici herbir âlemini nurlandırmak için ihtiyaç ve iştiyakla “Lâ ilahe illallah” cümlesini binler defa tekrar ile o değişen perdelere ve âlemlere herbirisine bir “Lâ ilahe illallah”ı lâmba yaptığı gibi, öyle de: O kesretli, geçici perdeleri ve tazelenen seyyar kâinatları karanlıklandırmamak ve âyine-i hayatında in'ikas eden suretlerini çirkinleştirmemek ve lehinde şahid olabilen o misafir vaziyetleri aleyhine çevirmemek için, o cinayetlerin cezalarını ve Padişah-ı Ezeli'nin şiddetli ve inadları kıran tehditlerini, her vakit Kur'anı okumakla tahattur edip, nefsin tuğyanından kurtulmaya çalışmak hikmetiyle, Kur'an gayet mu'cizane tekrar eder ve bu derece kuvvet ve şiddet ve tekrarlar tehdidat-ı Kur'aniyeyi hakikatsiz tevehhüm etmekten, şeytan bile kaçır. Ve onları dinlemeyen münkirlere Cehennem azabı ayn-ı adalettir, diye gösterir.

Hem meselâ: Asâ-yı Musa gibi çok hikmetleri ve faideleri bulunan kıssa-i Musa'nın (A.S.) ve sair enbiyanın kıssalarını çok tekrarında, risalet-i Ahmediyenin hakkaniyetine bütün enbiyanın nübüvvetlerini hüccet gösterip onların umumunu inkâr edemeyen, bu zâtın risaletini hakikat noktasında inkâr edemez hikmetiyle ve herkes her vakit bütün Kur'anı okumaya

muktedir ve muvaffak olamadığından herbir uzun ve mutavassıt sureyi birer küçük Kur'an hükmüne getirmek için ehemmiyetli erkân-ı imaniye gibi o kıssaları tekrar etmesi; değil israf belki mu'cizane bir belâgattır ve hâdis-e Muhammediye bütün benî-Âdemin en büyük hâdisesi ve kâinatın en azametli mes'elesi olduğunu ders vermektir.

Evet Kur'anda Zât-ı Ahmediyeye en büyük makam vermek ve dört erkân-ı imaniyeyi içine almakla "Lâ ilahe illallah" rûknüne denk tutulan "Muhammedürresulullah" ve risalet-i Muhammediye kâinatın en büyük hakikatı ve Zât-ı Ahmediye, bütün mahlukatın en eşrefi ve hakikat-ı Muhammediye tabir edilen küllî şahsiyet-i maneviyesi ve makam-ı kudsîsi, iki cihanın en parlak bir güneşi olduğuna ve bu hârika makama liyakatına pekçok hüccetler ve emareleri, kat'î bir surette Risale-i Nur'da isbat edilmiş. Binden birisi şudur ki:

اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَسْأَلُكَ بِاَنَّكَ اَنْتَ الَّذِىْ اَنْشَأْتَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَنْ لَفِىْهِنَّ مِنْ اَنْفُسٍ فَتُحْيِىْهُمْ ثُمَّ تُمْتِلُهُمْ ثُمَّ تَعْلَمُ اَسْرَارَهُمْ ۚ اَنْتَ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُ ۚ

düstyruyla, bütün ümmetinin bütün zamanlarda işlediği hasenatın bir misli onun defter-i hasenatına girmesi ve bütün kâinatın hakikatlarını, getirdiği nur ile nurlandırması, değil yalnız cinn, ins, melek ve zîhayatı, belki kâinatı, semavat ve arzı minnetdar eylemesi ve istidad lisanıyla nebatatın duaları ve ihtiyac-ı fitrî diliyle hayvanatın duaları, gözümüz önünde bilfiil kabul olmasının şهادetiyle milyonlar, belki milyarlar fitrî ve reddedilmez duaları makbul olan suleha-yı ümmeti her gün o zâta salât ü selâm ünvanıyla rahmet duaları ve manevî kazançlarını en evvel o zâta bağışlamaları ve bütün ümmetçe okunan Kur'anın üçyüzbin harfinin herbirisinde on sevabdan tâ yüz, tâ bin hasene ve meyve vermesinden yalnız kıraat-ı Kur'an cihetiyle defter-i a'maline hadsiz nurlar girmesi haysiyetiyle o zâtın şahsiyet-i maneviyesi olan hakikat-ı Muhammediye, istikbalde bir şecere-i tûbâ-i Cennet hükmünde olacağını Allâm-ül Guyub bilmiş ve görmüş, o makama göre Kur'anında o azîm ehemmiyeti vermiş ve fermanında ona tebaiyetle ve sünnetine ittiba ile şefaatine mazhariyeti en ehemmiyetli bir mes'ele-i insaniye göstermiş ve o haşmetli şecere-i tûbânın bir çekirdeği olan şahsiyet-i beşeriyetini ve bidayetteki vaziyet-i insaniyesini arasına nazara almasıdır.

İşte Kur'anın tekrar edilen hakikatları bu kıymette olduğundan, tekraratında kuvvetli ve geniş bir mu'cize-i maneviye bulunmasına fitrat-ı selime şهادet eder. Meğer maddiyyunluk taunuyla maraz-ı kalbe ve vicdan hastalığına mübtela ola... قَدْ يُنْكِرُ الْمَرْءُ ضَوْءَ الشَّمْسِ مِنْ رَمَدٍ \* وَ يُنْكِرُ الْفُؤَ طَعْمَ الْمَاءِ ۚ

kaidesine dâhil olur.

\* \* \*

## **Bu Onuncu Mes'eleye bir hâtime olarak iki haşıyedir**

**Birincisi:** Bundan 12(\*) oniki sene evvel işittim ki, en dehşetli ve muannid bir zındık Kur'ana karşı sû'-i kasdını tercümesiyle yapmağa başlamış ve demiş ki: "Kur'an tercüme edilsin, tâ ne mal olduğu bilinsin." Yani, lüzumsuz tekraratı herkes görsün ve tercümesi onun yerinde okunsun diye dehşetli bir plân çevirmiş. Fakat Risale-i Nur'un cerhedilmez hüccetleri kat'î isbat etmiş ki: Kur'anın hakikî tercümesi kabil değil ve lisan-ı nahvî olan lisan-ı Arabî yerinde Kur'anın meziyetlerini ve nüktelerini başka lisan muhafaza edemez ve herbir harfî, on adedden bine kadar sevab veren kelimat-ı Kur'aniyenin mu'cizane ve cem'iyetli tabirleri yerinde, beşerin âdi ve cüz'î tercümeleri tutamaz, onun yerinde câmilerde okunmaz diye Risale-i Nur her tarafta intişarıyla o dehşetli plânı akîm bıraktı. Fakat o zındıktan ders alan münafıklar, yine şeytan hesabına Kur'an güneşini üflemeyle söndürmeğe, aptal çocuklar gibi ahmakane ve divanecesine çalışmaları hikmetiyle, bana gayet sıkı ve sıkıcı ve sıkıntılı bir halette bu Onuncu Mes'ele yazdırıldı tahmin ediyorum. Başkalarla görüşemediğim için hakikat-ı hali bilemiyorum.

**İkinci Haşıye:** Denizli hapsinden tahliyemizden sonra meşhur Şehir Otelî'nin yüksek katında oturmuştum. Karşımda güzel bahçelerde kesretli kavak ağaçları birer halka-i zikir tarzında gayet latif tatlı bir surette hem kendileri, hem dalları, hem yaprakları, havanın dokunmasıyla cezbekârane ve cazibedarane hareketle raksları, kardeşlerimin müfarakatlarından ve yalnız kaldığımdan hüznü ve gamlı kalbime ilişti. Birden güz ve kış mevsimi hatıra geldi ve bana bir gaflet bastı. Ben, o kemal-i neş'e ile cilvelenen o nazenin kavaklara ve zîhayatlara o kadar acıdım ki, gözlerim yaşla doldu. Kâinatın süslü perdesi altındaki ademleri, firakları ihtar ve ihsasıyla kâinat dolusu firakların, zevallerin hüznüleri başıma toplandı. Birden hakikat-ı Muhammediyenin (A.S.M.) getirdiği nur, imdada yetişti. O hadsiz hüznüleri ve gamları, sürurlara çevirdi. Hattâ o nurun, herkes ve her ehl-i iman gibi benim hakkımda milyon feyzinden yalnız o vakitte, o vaziyete temas eden imdad ve tesellisi için Zât-ı Muhammediyeye (A.S.M.) karşı ebediyen minnetdar oldum. Şöyle ki:

Ol nazar-ı gaflet, o mübarek nazeninleri; vazifesiz, neticesiz, bir mevsimde görünüp, hareketleri neş'eden değil belki güya ademden ve firaktan titreyerek hiçliğe düştüklerini göstermekle, herkes gibi bendeki

aşk-ı beka ve hubb-u mehasin ve muhabbet-i vücud ve şefkat-i cinsiye ve alâka-i hayatiyeye medar olan damarlarıma o derece dokundu ki, böyle dünyayı bir manevî cehenneme ve akı bir tazib âletine çevirdiği sırada, Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm'ın beşere hediye getirdiği nur perdeyi kaldırdı; i'dam, adem, hiçlik, vazifesizlik, abes, fîrak, fânîlik yerinde o kavakların herbirinin yaprakları adedince hikmetleri, manaları ve Risale-i Nur'da isbat edildiği gibi, üç kısma ayrılan neticeleri ve vazifeleri var diye gösterdi:

Birinci kısım neticeleri, Sâni'-i Zülcelal'in esmasına bakar. Meselâ: Nasılki bir usta hârika bir makineyi yapsa; onu takdir eden herkes o zâta “Mâşâallah, bârekâallah” deyip alkışlar. Öyle de: O makine dahi, ondan maksud neticeleri tam tamına göstermesiyle, lisan-ı haliyle ustasını tebrik eder, alkışlar. Her zîhayat ve herşey böyle bir makinedir, ustasını tebriklerle alkışlar.

İkinci kısım hikmetleri ise: Zîhayatın ve zîşuurun nazarlarına bakar. Onlara şirin bir mütalaagâh, birer kitab-ı marifet olur. Manalarını zîşuurun zihinlerinde ve suretlerini kuvve-i hâfızalarında ve elvah-ı misaliyede ve âlem-i gaybın defterlerinde daire-i vücudda bırakıp, sonra âlem-i şهادeti terkeder, âlem-i gayba çekilir. Demek surî bir vücudu bırakır, manevî ve gaybî ve ilmî çok vücudları kazanır. Evet, madem Allah var ve ilmi ihata eder. Elbette adem, i'dam, hiçlik, mahv, fena; hakikat noktasında ehl-i imanın dünyasında yoktur ve kâfir münkirlerin dünyaları ademle, fîrakla, hiçlikle, fânîlikle doludur. İşte bu hakikatı, umumun lisanında gezen bu gelen darb-ı mesel ders verip, der: “Kimin için Allah var, ona herşey var ve kimin için yoksa, herşey ona yoktur, hiçtir.”

Elhasıl: Nasılki iman, ölüm vaktinde insanı i'dam-ı ebedîden kurtarıyor; öyle de herkesin hususî dünyasını dahi i'damdan ve hiçlik karanlıklarından kurtarıyor. Ve küfür ise, hususan küfr-ü mutlak olsa; hem o insanı, hem hususî dünyasını ölümle i'dam edip manevî cehennem zulmetlerine atar. Hayatının lezzetlerini acı zehirlere çevirir. Hayat-ı dünyeviyeyi âhiretine tercih edenlerin kulakları çınlasın. Gelsinler, buna ya bir çare bulsunlar veya imana girsinler. Bu dehşetli hasarattan kurtulsunlar!

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

Duanıza çok muhtaç ve size çok müştak kardeşiniz

Said Nursî

---

1)

(Haşıye-1): Tenvin dahi nundur. ←

---

2)

(Haşıye-2): Hemze, melfuz ve gayr-ı melfuz yirmibeştir ve hemzenin sâkin kardeşi elif'ten üç derece yukarıdır. Zira hareke üçtür. ←

---

3)

(Haşıye-1): Şu üslûb-u beyan, o surenin mealinin libasını giymiş. ←

---

4)

(Haşıye-2): Şu tabiratta o surelerdeki bahislere işaret var. ←

---

5)

(Haşıye): Bu gaybdan haber veren âyetler, pekçok tefsirlerde izah edilmesinden ve eski harfle tab’etmek niyeti müellifine verdiği acelelik hatasından burada izahsız ve o kıymetdar hazineler kapalı kaldılar. ←

---

6)

(Haşıye-1): Mahkemeye karşı ve mahkemeyi susturan layiha-i Temyiz'in müdafaatından bir parçadır. Bu makama haşıye olmuş. "Ben de adliyenin mahkemesine derim ki: Bin üçyüz elli senede ve her asırda üç yüz elli milyon insanların hayat-ı içtimaiyesinde en kudsî ve hakikatlı bir düstur-u İlahîyi, üçyüzelli bin tefsirin tasdiklerine ve ittifaklarına istinaden ve bin üçyüzelli sene zarfında geçmiş ecdadımızın itikadlarına iktidaen tefsir eden bir adamı mahkûm eden haksız bir kararı, elbette rûy-i zeminde adalet varsa, o kararı red ve bu hükmü nakzedecektir." ←

---

7)

(Haşıye-2): Tesettür-ü nisvan hakkında Otuzbirinci Mektub'un Yirmidördüncü Lem'ası, gayet kat'î bir surette isbat etmiştir ki: Tesettür, kadınlar için fitrîdir. Ref'-i tesettür, fitrata münafîdir. ←

---

8)

(\*): Denizli hapsinin meyvesine Onuncu Mes'ele olarak Emirdağı'nın ve bu Ramazan-ı Şerifin nurlu bir küçük çiçeğidir. Tekrarat-ı Kur'anienin bir hikmetini beyanla, ehl-i dalaletin üfunetli ve zehirli evhamlarını izale eder. ←

---

9)

(\*): Namaz tesbihatı gibi, ibadetlerden bir kısmının tekrarı  
sünnet bulunan maddeler gibi. ←